

Д. НАФАСОВ, Ш. ЯКУБОВА,
Х. САЛИАТОВА

ИЖТИМОЙЎ ПЕДАГОГИКА

371,

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР
ВАЗИРЛИГИ

ЧИРЧИК ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

Д.НАФАСОВ, Ш.ЖУБОВА, Х.САЛАВАТОВА

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА

ДАРСЛИК

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI ОЛИЙ ТАЪЛИМ,
ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИК ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
АХБОРОТ RESURS MARKA

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI ОЛИЙ ТАЪЛИМ,
ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ
ЧИРЧИК ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
АХБОРОТ RESURS MARKA
1-ФИЛИАЛ

«Yangi chirchiq prints» nashriyati

Тошкент - 2023

Д.Нафасов, Ш.Якубова, Х.Салаватова. Иктимойи педагогика. Дарслик. – Т.: “Уангi chiqish qirintsi”, 2023. 130 б.

Мазкур ўқув кўламини нопедагогик олин таллим мурасасалари барча таллим йўналишлари талабалари учун мўлжалланган бўлиб, унда биринчидан, ўзгусиз таллим тизимида давлат сиёсатининг мохияти, мазмуни, тамойиллари ва хусусиятларини ўрганиш; иккинчидан, ўзгусиз таллим тизимининг мохияти, турлари иктимойи ва касбий асосда ўрганиш; учинчидан, шахс ривожланиши ва шаклланишининг мохиятини ва қонуниятларини ўрганиш ва уларнинг тарбия жарёнига таъсирини тахли қилиш; *тўртинчидан*, инновацион метод, воситалар, шакллар ва таллим максалларини ишлаб чиқин ва тахли қилиш; *бешинчидан*, педагогика ва ўқитиш жарёнилари, таллим мазмуни ва тарбия нафариси ҳамда таллим ва тарбиянинг методларини ўрганиш; *олтинчидан*, психик жарёнилар ва уларнинг тонфайзинини ўрганиш; *еттинчидан*, талабаларнинг қонуни ил фаолиятларида инновационлик мулоқоти *саккинчидан*, бўлажак мутахассисларни педагогик-психологик билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш, уларнинг касбига бўлган қизиқишларини янада чуқурлаштириш, баркамол шахс қилиб тарбияланган қабил билимлар фаннинг ўқув дастури асосида маъруза машулотлари ҳамда амалий машулотлар мавзулар кетма-кетликда баён этилган бўлиб, талабаларнинг билим, кўникма ва малакалар билан кўроллангиришга замин яратган.

Тақризчилар:

Ш.Ботирова	ЧДПУ Бошлангич таллим факультети Бошлангич таллим назарияси кафедраси мудири, доцент, педагогика фанлари доктори
Ш.Мардонов	Кори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти профессори, педагогика фанлари доктори

Дарслик Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таллим вазирлигининг 2023 йили 27 мартдаги 68-сонли буйруғига асосан тахир эитишга рухсат берилган.

© Д.Нафасов ва бошк., 2023.

© «Уангi chiqish qirintsi» nashriyoti, 2023.

КИРИШ.....	1
ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАКСАДИ ВА НАЗАРФИЛАРИ.....	2
1.1. Педагогика бу нима? Педагогика фанининг предмети.....	2
1.2. Педагогик моделлар. Продуктив педагогика. Педагогик мултидисциплинарлик модели.....	3
1.3. Педагогик фанлар тизими. Педагогиканинг тармоқлари. Интеграцион педагогика - педагогика фанининг бир тармоғи сифатида.....	4
ТАРБИЯ НАЗАРФИАСИ.....	5
2.1. Тарбия тушунчаси. Тарбия жарёни.....	5
2.2. Тарбия методлари. Тарбия қонуниятлари ва тамойиллари.....	6
2.3. Тарбия турлари. Ақлий, ахлоқий, жисмоний, меҳнат, инсонсолдй, экологик тарбия. Оила тарбияси.....	7
2.4. Шахр мулафаккирларининг тарбия ҳақидати қарашлари.....	8
ТАЪЛИМ НАЗАРФИАСИ. ТАЪЛИМ СТРАТЕГИЯЛАРИ.....	9
3.1. Замонавий таллим-тарбия тизими. Дидактика тушунчаси. Таллимнинг функциялари, категориалари. Дидактик тамойиллари.....	9
3.2. Таллим стратегиялари. Блум таксономияси.....	10
3.3. Намкорликда ўқитиш. Конструктивизм.....	11
3.4. Таллим мазмуни, ташкилий шакллар, метод ва воситалари.....	12
3.5. Ривожланиш мамлакатлар таллим тизимининг ўзинга қосилқилари.....	13
ЗАМОНаВИЙ ПЕДАГОГ МОДЕЛИ.....	14
4.1. Педагог шахси. Педагогга қўйиладиган замонавий талабалар.....	14
4.2. Софитли ўқитувчи тушунчаси. Роберт Гленнинг “ўқитувчилар нима қилиши керак?” номили асари.....	15
4.3. Замонавий педагог модели.....	16
ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.....	17
5.1. “Технология”, “Инновацион технология”, “Педагогик технология” тушунчалари, уларнинг ўзаро фарқлари.....	17
5.2. Таллим технологияси нима?, таллим технологиясининг мулосилатлари.....	18
5.3. ўқитиш услублари ва техникалари. Ўйин орқали ўрганиш, Ўйин орқали ўрганиш, ролли ўйин, ақлий хужум, мавзувий ўқитиш, умумлаштирилган ўқитиш, хикой сўзлаш, ёрдамчи қўникмалар, мухокама усули, талаб услуби, муаммони ечиш (муаммони таллим), аъло даражада ўрганиш.....	19

КИРИШ

Бугунги янги Ўзбекистонни куришда олий таълимни тизими ислох кишининг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий ғазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юкори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илмюр таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш долзарб масала каторида ўз аксини топтокда.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан то ҳозирги давргача ижтимоий соҳа, хусусан олий таълим тизимига алоҳида эътибор билан қаралиб келинмоқда. "Таълим тўғрисида" ги Қонун ҳамда Кадрлар тайёрлаш миллий дастури юкори малакали кадрлар тайёрлаш учун дустури амал бўлмоқда.

Бу борада юкоридати меъёрий ҳукукий ҳужжатлар асосида Республикада иқтисодчи кадрлар тайёрлаш борасида амалга оширилаётган ишлар тақсинга лойик. Бугунги кунда Ўзбекистонда олий таълим тизимида олий харбий билим юртларидан ташқари 119 та олий таълим муассасалари мавжуд бўлиб, уларнинг таркибида 7 та академия, 58 та университетлар ва 5 та олий диний таълим муассасалари ҳамда филиаллари фаолият юритмоқда¹. Фаолият олиб бораётган 119 та олий таълим муассасаларида кадрлар тайёрлашнинг замонавий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари ҳамда сиртки ва кечки бўлимларнинг очилиши, олий таълим муассасаларига қабул квоталарининг оширилиши мазкур йўналишдаги муҳим ислохотлар ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш сисётатида Педагогика ва Психология фанларининг аҳамияти бениҳоя каттадир. Тайёрланаётган мутахассислар энг аввало, педагогик-психологик билимларга эга бўлиши зарур. Чунки, инсонни хар томонлама тарбиялаш инсониятнинг азаллий орузи бўлиб, аждодаларимиз маърифат ва маданиятни кандай қилиб ёш авлодларга ўргатиш, уларни қомилликка етаклаш йўллари, қонун-қондаларини излаганлар. Инсонларни маърифатли ва маънавий қомил бўлиши - педагогика фанини асосий мақсади

¹ <https://kun.uz/> - <https://stat.uz/>

бўлиб қолади. Шунингдек, рухий ҳолати, ички кечинмалари ва дунёқараш, тафаккур, психик ривожланишида психологиянинг ўрни аҳамиятлидир.

Муаллифлар жамоаси томонидан тайёрланган мазкур ўқув қўлланма педагогик олий ўқув юртлари, профессионал таълим муассасалари, академик инновациялар ва таълим-тарбия билан доимий шуғулланувчи кент каттабонлар оммасига мўъжалланган бўлиб, унда асосий эътибор «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда, таълимнинг мазмуни, таълимнинг ташкилий шакллар ва усуллари, Ўзбекистонда таълим тизими, шахсни шаклланишида таълим-тарбиянинг ўрни, шарқ мутафаккирларининг педагогик қарашлари, ўз-ўзини бошқариш педагогикаси, хоржий мамлакатлар педагогикаси, шунингдек, педагогикнинг предмети, мақсад вазифалари, фанининг ривожланиш шакллари, психологиянинг асосий тармоқлари, шахс ва унинг индивидуал ривожланиши, унга таъсир этувчи омиллар қабиларга педагог ҳамда педагогларнинг олиб борган илмий тадқиқот-изланишлари асосида эътибор қаратилади.

Мазкур ўқув қўлланмани тайёрлашда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" ги ПФ-4947-сонли қарорини¹, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги ПФ-5847-сонли қарорини², Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПФ-2909-сонли қарори³, 2017 йил 27 июлдаги "Олий маълумотли

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" ги ПФ-4947-сонли Қарорини. <https://lex.uz/>

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги ПФ-5847-сонли Қарорини. <https://lex.uz/>

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПФ-2909-сонли Қарори. <https://lex.uz/>

мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида³ги ПК-3151-сонли Қарор⁴ ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”⁶ги ПК-3775-сонли қарорлари методологик асос сифатида хизмат қилган.

Шунингдек, мазкур ўқув кўпланмада хориж олимлари Lea Charuis. (Pedagog. Embedding Learning Technologies) Charles Stangor (Introduction to Psychology) номи ўқув кўпланмаларидан таржима асосида кенг фойдаланилган бўлиб, муаллифлар томонидан кўرғазмали шаклда тайёрланган.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-3151-сонли Қарори. <https://lex.uz/>

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПК-3775-сонли Қарори. <https://lex.uz/>

1. MAВЗУ. ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

- 1.1. Педагогика бу нима? Педагогика фанининг предмети.
- 1.2. Илмий педагогик таълимулар. Таълим, тарбия, билим, кўникма ва маънавиятнинг шакллантириш.
- 1.3. Педагогик моделлар. Продуктив педагогика. Педагогик моделларнинг таълимга қўйилган талаблари. Мултисалвонлик модели.
- 1.4. Педагогик фанлар тизими. Педагогиканинг тармоқлари.

1.1. Педагогика бу нима? Педагогика фанининг предмети

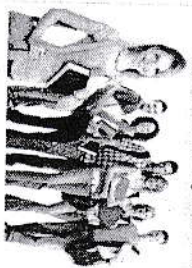
Педагогика буюк давлатни қураётган кишиларнинг тафаккури, янги истеъдодий муносабатларни тиклашга, моддий неъматлар ишлаб чиқаришга ва таълим қилишга доимо ёниб яшаш хисси билан сугорилган бўлиши лозим. Бизнинг муқаддас қасдий хислатларга бой инсонни тарбиялаш педагогика ўқув қўлланмаларининг, ўқув муассасаси, дисей, гимназия, коллеж, институт ва университетларнинг асосий вазифаси ҳисобланади.

«Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамонт, ё нажот, ё ҳалокат, ё саводит, ё фалокат масаласидир».

А. Авлоний

Ҳақиқатан ҳам инсон ҳаётини саодатга, соф инсоний фаолиятга эришишида тарбиянинг роли нисҳатда муҳим. Ёшларни тарбиялашда биз учун кадрли бўлган миллий урф-одатларимиз, анъаналаримиз, ўчмас меросимизга меҳр-муҳаббат уларга содиқлик руҳини шакллантира олсак ҳар биримиз учун ижобий натижа бақараётган ишларимизнинг маҳсули эканлиги билинади. Бунинг учун аввало миллий гуруҳ, миллий онг, миллий ғоя, маънавият, юксак маданият этаси каби тушунчаларни ёшларнинг онгига сингдиришимиз лозим. Чунки тарихни билмасдан, ўрганмасдан ундан руҳий, маънавий озука олмасдан туриб, келажакни, келажакдаги орзу умидларга эришиб бўлмайди. Демак, Педагогика фанининг предмети, ўқитишнинг, таълим-тарбиянинг замонавий қонуниятлари, мазмуни, усуллари, воситалари билан кишиларни, ёшларни, мутахассисларни курулантирувчи фан бўлганлиги учун ҳам унинг методологик асослари мақсад ва вазифалари дунёнинг моддий-маънавий ривожда шахс қамолоти уйғунлиги қонуниятлари ва давлатнинг замонавий сиёсатидан келиб чиқади.

“Педагогика бу нима?”

Баварида педагогика ноаниқ тушунича сифатида билдирилсада, бу — самарали ўқитиш учун ёлқинлар ва талабаларни татаб қилинадиган қўлланма тушулгасидир. Бундан ортиқроқ анъанавий таърифлар педагогикани “фан”, “назарий” ёки “санъат ўқитиш” амалиётини сифатида аниқлайди, бу эса, талабаларни интеллектuali ва исстиқомий ривожлантиришда аҳамият қисб этади.”

Ортиқроқ муайян янги таъликот педагогикани “жулда ҳам мураккаб назарий тушунича ва амалий кўникмалар арағашмаси” деб аниқлайди (Lovaat, ACDE, p.11 2003).⁸

Бу таъликот биринчи ўринда ўқитувчиларнинг кенг ва мураккаб ишларини олдига олиб чиқади ва бу ишнинг табиатини ҳақиқатда аниқлайди. Lovaat кейинги жихатларни бундай келтиради: “ўқитувчи — бу бағанд турпо

ривожлантириш атоном профессионал, керакки ихтисослик бўйича назарий ёлқинлар ва амалий талабалар, қайсики тибобит, қонунда ва инновационлигида эквивалент бўлиб бир қаторда туриши мумкин” (ACDE, p.11).⁹

Педагогиканинг ҳар хил моделларини турли таъликотлар ва назариялар мураккаблиши мумкин. Freedy and Lukeнинг тасдиқлашича, маълум вақтдан бор ҳудудларда ўқитувчиларнинг иш тартиби ва таълим олувчиларга таълимнинг, яъни таълим беришлари фарқланади. Турли тоифадаги таъликот қўбиллигларига қараб самарали ўқитувчиларни билишади. (A Map of Possible Futures, Luke & Freedy, June, 1999).¹⁰

Самонинг билан бизнинг қоллектив донишманд маданиятни тасаввур этиб ва инновацион билимлар билан қўллаб, улар ҳамда талабаларнинг тахлилий ва таълимий қувватларини ривожлантиришади (NBPTS 1999, 3-4 in Lovaat, ACDE p.11). Ўшқанда сўзлар билан айтганда, яхши педагогика кенг стратегиялар қўилтириш ва ўшанга мос диққатни татаб қилади, талабани, ўқувчини инновационлиги учун нимадар амалга ошириш кераклигини аниқлайди. Самарани ўқитувчиларнинг “улар дарс берадиган тўғрисида нарсаларнинг бош қувватларни маъжуд бўлиниг қадрига улар етадилар, қайси нарсатга қандай натижа бериш, таъкил этиш, бошқа фанлар билан боғлиқ мансуб қўилтиришларни яратиш бу реал дунё деб биладилар.”¹¹

Ўқитувчилар ҳар хил педагогик моделлар ва стратегиялар учун сифатли таъликотларга ишонч ҳосил қилиш керак ва ўша вақтда улар таълими бериш вақти ва фан билан шуғулланиш керак. Ўзининг хусусий эҳтиёжларга ва инновационлиги қўра талабаларга тайёрлаши лозим.

⁷ Lisa Sharples, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-4 p.

⁸ Lisa Sharples, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-4 p.

⁹ Lisa Sharples, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-5 p.

¹⁰ Lisa Sharples, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-5 p.

**Педагогикнинг фан сифатида
шаклланиши буюк чех
педагоги Ян-Амос Коменский
(1592-1670) номи билан
боғлиқдир.**

Коменский томонидан тақдиф этилган тасмоллар, таълим жараёнининг шакли ва усуллари «Педагогика»нинг олтин фондига кирган. Унинг машҳур «Буюк дидактика» асари педагогика назарияси ва амалиёти соҳасида биринчи муҳим илмий асар ҳисобланади»¹².

«Педагогика» атамаси қадимий Юнонистондан келиб чиққан. Бу ерда кулдорлар фарзандларини ўқув мўассасасига кузатиб қўядиган, олиб борадиган одамларни «педагог» деб аташган. Кейинчалик бу атаманинг маъноси бирмунча ўтарди. Махсус тайёртарлик кўрган ва тарбия билан шуғулланган шахслар «педагог» деб аташа бошлаган. Кўп вақтлар педагогика илмий фан сифатида фақат ўсиб келаётган ёш авлоднинг тарбиясини ўрганади, деб қаралган. Аммо ҳаёт амалиёти тарбиясига эмас, балки катталар тарбиясига ҳам таълуқли эканлигини кўрсатди. Шунинг учун ҳам кейинги пайтларда педагогикани ёш авлодни ва катта ёшдаги одамларни тарбиялаш ва ўқитиш, уларга маълумот бериш қонуниятларини ўргатувчи фан, деб белгилан олатга айланди.

Педагогик антропология инсон табиати ва кишилар ҳамжамияти ҳамда инсон ва кишилар гуруҳини тарбиялаш ва ўқитиш ҳақидаги саволларга жавоб беради. Шунинг учун у иморат пойдеворига киёспанади.¹³

Ҳар бир мустақил фан ўзининг предмети ва методик асосига эга бўлгани билан «Педагогика» фани ҳам фан сифатида шаклланиб, ўз предметига эга бўлди. Бирча иқтимоий фанлар каби жамиятдаги ўзгаришлар, инкироз, оқшанишлар Педагогика фанининг методологикаси, ўқитиш жараёни, тоғлар ривожига ҳам ўз навобатига таъсирини кўрсатади. Лекин инсоният тарихига назар ташлар эканмиз, ҳамма даврларда педагогик фаолият, тарбиявий жараён намуна бўлган. Тарбиядаги кенг маъно таълим, ривожланиш, маълумот билан боғланган ҳолда барқамол инсонни воқга етказишдир.

Илмий таълиқотлар давомида ўқитиш ҳақида икки қараш мавжуд: (Lovaat, p12)¹⁴.

1. Илмий таълим таълимий равишда авторитар маҳоратни келтириб чиқаради.

2. Илмий ўқитувчи бирор нарсани умумий ўқитиш мумкин.

Шундан келиб, «тажрибаги таълим - аниқ нарсалар тўғрисидаги фикрлардан ва таълим - Хунардан ажратилимайди...»

Охириги йилларда билимлар ва малакаларини ривожлантириш эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда талаб қилинган самарали ўқитишнинг ташкил қилиш намунасида «Аёл педагогика» (Newman, 1996), «сифатли педагогика» (Hargreaves, 1997), «ишлаб чиқариш педагогика» (QSRLS 1999) каби теориялар вужудга келди. Бундай тушунчалар педагогикада педагогик тарбиялар ва стратегияларнинг қисқа шарҳини таъминлаб беради¹⁵, тарбия, йилга юқоридаги фикрлардан маълум бўлдики, педагогика фани таълим-

¹² Westbrook J, Duttan, N, Brown R, Orr D, Pryor J, Boddie J, Salvi F (2013) Pedagogy, Curriculum, Teaching Practices and Teacher Education in Developing Countries: Final Report. Education Rigosous Literature Review Department for International Development. P. 27-29

¹³ Hargreaves J. Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bnhl.bund.de internet: <http://www.bmbf.de>.

¹⁴ van der Loo, P. Free and Support Systems in European Higher Education..-15 p

¹⁵ van der Loo, P. Free and Support Systems in European Higher Education..-15 p

тарбия мақсадлини жамият талабларига ва ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига қараб мазмунан ўзгаришини ўргатади, тарбиянинг таркибий қисмларини ва улар ўртасидаги боғланишларни очиб беради. Шу аснода таълим ва тарбия соҳасидаги тажрибаларни умумлаштирилади, тарбиянинг келгусидаги ривожланиш истиқболларини, йўлларини кўрсатиб беради. Педагогиканинг асосий илмий педагогик тушинчалари тарбия, таълим, маълумот қиради. Лекин, ҳозирги педагогикани тараккий этиб бўришида, асосий педагогик категориялар каторига ривожланиш ва шаклланишни ҳам киритса бўлади.

Тарбия - ўсиб келатган аснода **Таълим - махсус тайёрланган**
 ҳосил қилинган **билимлар асосида** **кишилар раҳбарлигида**
 ақлий қимомат - **дунёқаранини,** **ўтказиладиган,** **ўқувчиларни билим,**
 инсоний **эътиқод,** **бўрич ва қуникма ва малакалар билан**
 маъсулиятини, **эсқимитишиз** **қурулантирадиган,** **билим,**
 кишиларига **ҳос бўлган ақлоқий қобилиятларини** **ўстирадиган,**
 фаълиятларни **яратишисидеги** **уларнинг дунёқаранини таркиб**
 мақсадида **ифродетайди.** **топтирадиган жараёндир.**

Билим - бу ўқувчилар ўқини **қуникма - машқ қилиш**
 орқали **билим билан қурулантирадиган.** **натijasида бериладиган харакаатлар**
 билимини **ҳайнда кўп учун бериладиган.** **йикиндисидир.**
 қилиб қўлайла **оқин учун билим билан** **Маълумот - таълим -тарбия**
 бирса **қуникма ва малака** **ҳосил** **натijasида** **олинган** **ва**
 қилиш **дозим.**¹⁶ **тизмлаштирилган** **билим,** **ҳосил**
 қилинган **қуникма ва малакалар** **ҳамда**
 шаклланган **дунёқарашлар**
 мажмуидир.

1.2. Педагогик моделлар: продуктив педагогика. Педагогик моделларнинг таълимга қўйилган талаблари. Мулгисаволхонлик модели.

Педагогика фани ижтимоий фанлар каторига киритилган фанлардан бири бўлиб, муайян педагогик моделларни ўз ичига олади:

1. Продуктив педагогика.
2. Мулгисаволхонлик модели.

Продуктив педагогика - аудиторияларда тадқиқот асоби сифатида қўйиладиган Квинсленд мактаб ислохотларини ифодалайди. (QSRLS) 2001. Продуктив педагогикадан ўқувчилар амалиёт хусусида фойдаланишлари бўлиши. Ўқин, мажкур педагогика ҳамкаблар билан суҳбатлар олиб бориш усули ва талаблар хусусий эхтиёжларини аниқлаш учун касбий лугат сифатида фойдаланишлари назарда тутилган.

Продуктив педагогиканинг йитирма қисмдан ортик элементлари мавжуд. Педагогиклар уларни тўртта ўлчамга бираштирашиси ва зарур бўлган шарт-шароитларда улардан фойдаланишга харакаат қиладилар.¹⁷

- Ақлий сифатнинг юқори даражаси.
- Аниқланган ўзаро боғлиқлигини ва керваслик юқори сатҳлари ва аудиториянинг агроф-мунхит жулда мослиги.
- Қушун фарқларини тан олиш.

Продуктив Педагогиканинг тўртта ўлчамлари¹⁸

Ақлий сифат	Ўқини	Ижтимоий	Фарқларини тан
Ижтимоий	эканлиги, боғлиқлиги	атроф-муҳит	оқин
Формат	Билимлар	Талабларини	Маданий
Формат	интеграцияси	бошқариш	билимлар
Формат	Фон билимлари	Ижтимоий	Инклюзив

¹⁶ Westbrook J, Durrant N, Brown R, Orr D, Pryor J, Boddy J, Salvi F (2013) Pedagogy, Curriculum, Teaching Practices and Teacher Education in Developing Countries. Final Report. Education Research Literature Review. Department for International Development, P.33-39.

¹⁷ East European Pedagogy: Embedding Learning Technologies. Model 1. 1-5 p, 1-6 p.
¹⁸ East European Pedagogy: Embedding Learning Technologies. Model 1. 1-5 p, 1-6 p.

Чуқур билимлар		Ўқув билимлар	Академик мажбурият	Гуруҳини ўқашинини
Чуқур тушуниш	Асосий муаммо	Ўқув режа	Яққол мезонлар	Актив фурқалик
Мушаккил суҳбат	Аудиториядан ташқари боғланганлик		Талаба ўзига баҳо кўйиши	Хикоя
Мушаккил билимлар				

Бу тўғрда ўқувларни яхши тушуниш учун қуйидаги педагогик тузилмалар ва стратегиялар олинган. Ақлий сифат, ўринли эканлиги ёки боғлиқлик, ижобий атроф-муҳит ҳамда фарқларни тан олиш.

Ўқув режаси барча ўрганилаётган соҳаларда янгиликдан муҳим ўрнини учун асос бўлиб хизмат қилади. Мултисаводхонлик иккинчи, педагогик ва иқтисодий ўзгаришлар асосида қайта қуриб чиқилган. (Anster, 2002). Мултисаводхонлик турли усуллар орқали айрим ҳаётларни ўзгаришнинг замонавий атроф муҳитга алоқа бўлганлиги тилиш учун муҳим ҳисоб қилинади. Айни бу қўлларда мазмун билиш асосини фақат лингвистик бўлиб қолди ҳам ҳисобланади.

МУЛТИСАВОДХОНЛИК¹⁹

Улар деярли ўзгаришсиз кўп модаллик ҳисобланади. Улар ўз ичига қуйидагиларни олади:

- Лингвистик, визуал, аудио, имо-ишорали, фазоли.

НИМАГА Мултисаводхонликдан:

Босим учун кўп пунктлар мавжуд: саводхонлик тўғрисида янги усуллар орқали ўйлаш:

- **Технология:** ахборот берилган ва хабар берилган мултимедиа ва ахборотта оид технологияларнинг сербобгарчилиги шундай йўлни

¹⁹ Lea Chapuis, Pedagogical Embedding Learning Technologies Model 1, 1-5 p., 1-6 p.

инновациялари. Бизга таниш бўлган ҳамда оммавий ахборот воситалари инновацияга асосланган янги рақамли ресурслар динамика янги микторли инновацияни ишлаб чиқаради.

- Иш қатта микторли анъанавий машгулотлардан билимларни билимларни машгулотларга қадар хизмат доирасида кўп маротабаги машгулотларни олдида туриб, бундан ортиқроқ юқори саводхонлик даражалари талаб қилинди.

- **Инновация:** кўз билан қараб ҳаракатланаётган тасвирларни шарҳламоқ учун қўлланган саводхонлик. Бунда, машгулотлар экранга чиқарилади, деярли иш қилинмайди.

- **Турли-туманлик:** иқтисодий тузилмалар, иш жойлари ортиқроқ билимнинг ва турли-туман маданиятнинг ҳамда тилининг олиши билан таъсирланади.

- **Ўқув микторли инновация тили ва мулти Englishes:** инновация тилининг муҳим қисми кўп ички ўзгаришлар борки, у стандарт ва “тўғри фойдаланиш” даража ортқилиқини шакллантиради.

ҚАНДАЙ Мултисаводхонликдан:

Мултисаводхонлик тузилиши

Ўқитувчиларни барча ўрганиш соҳалар орқали кўплаб қувватлади, ўқув режани шакллантириш учун, овозли педагогикани кафилигини сифат текширувчи орқали ривожлантиради ва аудиторияда талабалар тури-туманлигига жавоб беради. Тузилиш ҳамда онлайн ўқув режаларни

Мултисаводхонлик ва билимлар жараёни²⁰

Мултисаводхонлик ўқув режа йўналлишини аниқлаш	Билимлар жараёни
Жойлашган амалиёт	- бардош билан енгил - Билимга эригиш
очикдан-очик кўлданма	- янгиланган эригиш - Англиш
Танкидий яратиш	- Тушунчаларни белгилан - назариялаштириш
Ўзгартирилган амалиёт	- Тахлил қилиш - функцияларни идентификацияси - қизиклишларни идентификацияси - Кўлаш - мувофиқ кўлаш - ижодий топшириш

Мултисаводхонлик тузиллиши:

Жойлашган амалиёт	Ҳар қандай турли турман билим	Реал дунё матнлари
тажрибага	талабалар қизиклиш мактабга олиб	билан
қирин	қизинади (egwaz, хабарлар) ёки аниқ	солитириш
	фаол ўрганишга кириб кетиш,	масалан, видео, клиплар, вебсайтлар,
	талабалар ҳаёти билан улаш	йўриқномалар
Очик йўриқнома	Аниқ таълим олиш, бу етарли ёки	Ег мухокама
Намуналар маносининг тасвифи	малакаларни асосий намуналарда	қандай матнлар
Танкидий яратиш	маносини фоз этиш	билан ишлаш
	Мақсадли ўрганиш, мақсадларни	Ег мухокама

²⁰ Lea Chapuis, Pedagogy Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-9 p, 1-10p.
²¹ Lea Chapuis, Pedagogy Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-11 p.

Материал	аниқлаштириш ва тушултириш, алоқа	нима учун матнлар
аниқлаштириш	сифатида. Нималар қилинган?	қимнинг овозлари эшитилган ва қимларники йўқ
Жойлашган амалиёт	Амалий ўрганиш. Реал дунёнинг аҳамияти, алоқа йўли амалда, янги	Ег ишлаш ва фойдаланиш
Танкидий яратиш	Контекста қилишувни келтириш	матнлари (улар билан нималарни
Ўзгартирилган амалиёт	Таълим олишга ўргатиш)	баҳарил), янги билимларни кўлаш

Бундан бигтаси ҳам мўлжалланмаган, ўқитувчилар уларнинг мавжуд ўқув режасига қўй янги мазмунни қўйиш шарти кўзда тутилмаган. Бунга қарши мултидисциплинарлик ҳоси янги саводхонлик ўқув режасини пухта ўйлаб қўриш режаси бўлиб хизмат қилади (PETA March 2002).

Моделингга ўрганиш амалиётида тўртта элемент мавжуд. Уларнинг таълим мезонлари юқоридаги жадвалда келтирилган. Улар билимлар қиринига тўғри келад, талабаларни ўрганиш трансформациясига олиб келади. Жадвалда келтирилгандек, бу тузилиш тўртта ўлчамни кўлаб қувватлаб, педагогика педагогиканинг моделини асослаб беради.

Педагогика моделининг таълимга қўйилган талаблари "таалабалар таълимидан фоз дахдорлик уларнинг билимлар ўзлаштириш ва қўришда янги элементли олиб ҳисобланади"²² (Mugdock, p.5). Расмий талаб – таълимий аудиторияда турли дидактик метод ва восита сифатида ривожланиш таълимнинг тузилиши ҳисобланади. (See Mugdock: p.4). Натижалар ўқув режаси таълимнинг асосланади, ўрганилаётган соҳаларда саломатлик, ижтимоий ва таълим таълим каби расмий талабни химов қилади. Бу жараёнлар тўртта

Ушбу тузилма талабалар манфаатлари ва кўнгликларини

1996, Wilson 1991, Murdoch & Hornsby, 1997)²³.

музыка ва технологиялар жихатлари) фойдаланилади.

уранишни самарали киллади. (See Kath Murdoch model in Appendix A)

роҳдадиллигини аниқ таълим услулари билан мўлжалланган бўлиши керак.

200), аксишвилиан укъв режаси (Boomer 1992) ва болалар учун

Lea Chapuis, Pedagogy. Embedding Learning Technologies, Modul 1, 1-9 p., 1-10p.

(parent) (Lipman 1988, Splitter 1995).

Примени тавобда марказ мазмунда ва жараёнда бир хил инъонтирилган.

[illegible]

Ушундан катта расмни кўриш учун ҳаракат қилишга уринишадилар.

Хар бир бу босқич "интервал стратегиялар" диапазонини ўз ичига олади (Mandelbrot, 196, Classroom Connections), талабаларга дунёни тушуниш учун "катта рақам"ни ривожлантиришга ёрдам беради. Тасдиқланган, самарали ўрганиш пайдо бўлишини каттон ўқитувчилар талабаларни стратегияларга жалб қилишдади, келесига турун ишлов бериш усуллардан фойдаланишдади. Стратегиялардан келесига фойдаланиш, қайсики "Ойлиш усуллар" диапазонини қамраб олади, талабаларга аҳамиятли томонига диққатни қаратишга ёрдам беради (Atkin 1993; 1997). Бу стратегиялар кўпчилиги шу модулнинг

1.3. Педагогик фанлар тизими. Педагогиканинг тармоқлари.

Тарихийлик тамойили ҳар қандай фан ривожланишининг зарур тамойили ҳисобланади. Зеро ўтмишни ҳозирги давр билан қиёслаш фақат ҳозирги ҳодисаларнинг асосий ривожланиш босқичларини ахши кузатиб боришга ёки ўтмишнинг бебаҳо тажрибаси ҳамда эришилган нолуқлардан фойдаланишга ёрдам бериб қолмай, шу билан бирга, бу соҳада хатоларга йўл қўйишдан сақлайди ва келажакка йўналтирилган амалий тақлифлар, мақсадли изланишларни амалга оширишга кўп даражада асос бўлади. Жамият ҳаётини қайта қуриш, ўсиб келаётган ёш авлодни шунингдек, ҳамма меҳнатқашлар таъбақаларини тарбиялашни қучайтиришни талаб этади. Бундай шаронгли педагогиканинг тадқиқот соҳалари доираси кенгайди. Ҳозирги кунда педагогикани асосий тармоқлари сифатида қуйидагиларни келтириб ўтмиш.

Ёш дарвлар педагогикаси
меҳнур турмушлар билан олаб
борувчилар тарбиявий-
таълимий ишларнинг
қонунчилигини тадқиқ этгани
ҳамда энг асосий уларни
тарбияланувчиларнинг ўқув
муассасалари шарт-
шароитларида амалга ошириш
деятурини илгир чиқари.

Қаҳнат ёшлар педагогикасида
ошми ўқув турти шарт-шароитларда
ёшларни тарбиялашнинг назарий
масалалари ва методикасини ишлаб
чиқариш педагогика тармоғи
сифатида ошми ўқув турти
педагогикасининг шартлаштирилган
ўқувни аниқлашиб бораётганини кузати
ташвилади.

Миллий армияда ўқув
мутахассислар тайирилайишган
ҳарбий ўқув юртиларида
ёшларга таълим бериш ҳамда
тарбиялаш муаммолари билан
ҳарбий педагогика соҳаси
шугулланади.

Булардан ташқари **оила педагогикаси**
буғунги кундаги долзарб назифалардан
бирини ташкил этиб, оилаларда, оила
марказларида, маҳалаларда, жамоат
ташкилотларида, оила-никоҳ
муассасаларида амалга оширилатган
тадибларда намоён бўлади.

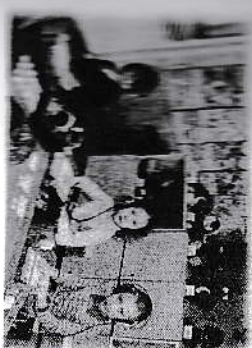
Умумий педагогикада тарбияланувчилар орасида мафкуравий тартибот ва
амалий мантиқий ишлар ҳам ўзига хос тармоқларига эгадир. Бу
мақолатчиларни тарбиялаш ишларига муносиб ҳисса қўшади ва белгиланган
педагогик қоидаларга суланади.

Дефектология фанлари ўз навбатида алоҳида мустақил бўлган
тармоқларига бўлинади:

Олигофренопедагогика - акли ожизлар таълим - тарбияси билан
шугулланади.

Аутизм - тилида нуқсонли бор болалар билан шугулланади.

Бундай номий ишлар билан шугулланадиган институтлар Республикада
турли таълимлар бериш, методикани ишлаб чиқиш билан бир каторда илмий
изланишлар, таъриба алмашиниш билан ҳам самарали тадибларни олиб
боришади. Илмий номидиги Тошкент Давлат педагогика университетида
шунинг таъини этилган Дефектология факультетида муносиб мутахассислар
таърибатининг фикримизнинг далилидир.

СУРЛОПЕДАГОГИКА - ҚАР ВА ТУНГ
ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАР ТАЪЛИМ-
ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ БИЛАН
ШУГУЛЛНАДИ.

Инфинитетика - кўн ожин
тарбияланувчилар таълим-
тарбияси билан шугулланади.

²⁴ Lea Sharuk. Pedasocy. Embedding Learning Technologies. Model 1. 1-9 p., 1-10p.

Ўз-ўзини текшириш учун саволлар

1. Педагогика фан сифатида.
2. Илмий педагогик тушунчалар: таълим, тарбия, билим, кўникма ва маънавиятнинг шакллантириш, уларнинг бир-биридан фарқи.
3. Продуктив педагогика. Педагогик моделларнинг таълимга қўйилган талаблари. Мултисаволдорлик модели.
4. Педагогиканинг тармоқлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари.
5. Иқтисодий педагогика фан сифатида шаклланиши.

2-МАВЗУ. ТАРБИЯ НАЗАРИСИ

Тарбия тушунчаси. Тарбия жараёни
Тарбия мақсадлари. Тарбия қонунийлари ва тамойиллари.
Тарбия турлари. Ақлий, ахлоқий, эстетик, меҳнат, иқтисодий,
маънавий тарбия. Оила тарбияси.
Шарқ мутафаккирларининг тарбия ҳақидаги қарашлари.

2.1. Тарбия тушунчаси. Тарбия жараёни

Тарбия жараёнининг моҳияти нимадан иборат? Бу оддий савол бўлибгина қолмай, педагогика ривожланиши шу вақтга қадар ушбу муаммони ечиниб олишдан кўнгина қийинчиликларни юзга келтирди. Аввало шу нарсани билиб олиш лозимки, тарбия тушунчаси ҳар хил мавзуда қўлланиши лозим. Масалан, тарбия деганда, ёш авлоднинг келажак ҳаётига тайёрлаш деб тушунилади. Лекин, бу тайёрлаш махсус ташкил қилинган тарбия фаолиятлари билан амалга оширилиши мумкин. Тарбия - шахсни мақсадга мувофиқ шакллантириш учун қўйилган педагогик жараён бўлиб, тарбияланувчининг шахсига мунтазам ра қўйилган таъсир этиш имкониятини беради. Тарбия жараёни ўзаро боғлиқ бўлган икки ёқлама фаолиятни педагог ва талаба фаолиятини ўз ичига олади.


```

graph TD
    A[Shaxsiy shakllantirish usullari] --> B[Jadvaliy]
    A --> C[Maksad shakl va metodlar tashkil qilinishi va bosqichlari]
    A --> D[Shart-sharoitlar]
    B --> E[Uz - uzining tarbiyasi]
    C --> B
    C --> D
    D --> F[Tarbiya]
    D --> G[Keyin tarbiyasi]
    F --> C
    G --> C
  
```

Тарбия жараёни узлуксиз давом этадиган жараён бўлиб, унга педагог, тарбиячи раҳномалар киладди ва тарбиянинг айни вақт учун зарур бўлган максалдини, шу максалди ҳал этишга хизмат этадиган феолиятни белгилайди.

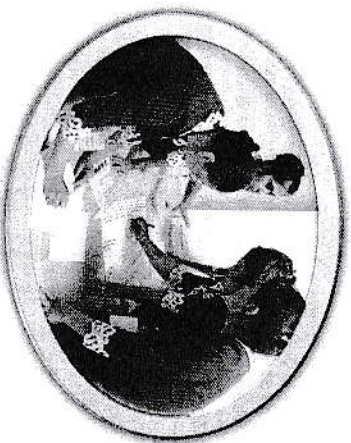
Тарбияни яхши қўлга қўйиш учун унинг ҳаракатлантурувчи қучини, тарбия жараёни манбани яхши билиш ва ҳисобга олиш муҳимдир. Бу тарбия жараёнидаги ички ва ташқи қарама-қаршиликлардан иборатдир. Масалан, тарбияланувчининг одоблилиги, етуқлиги билан унга қўйилган талаб ўрталари фарқ тарбиячи ва жамоа таъсирита шахснинг ўз позицияси, яъни муносибати тарбия жараёнининг ички қарама-қаршилиги бўлса, тарбиячининг талаблари билан шахс микро муҳит таъсири ўрталаридаги узилтиш ташқи қарама-қаршиликдир.

1-роми усулини тадбир этиш мугалим ёшдаги шахс фаоллигига мос келса мувофиқлаштириб бўлади.

Илтимоми онгли шакллантириш усуллари - талабаларнинг онгли, хиссу-фурӯи ва ғарзларига ҳар томонлама таъсир кўратиш усулларини умуман шахсиятига таъсир кўратилиши ўз ичига олади.

24

кўрсатиш қисмлардан иборатдир.

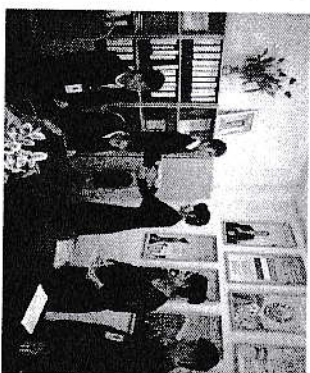
Тутуштириш - талабаларда эътиқод ҳосил қилишнинг энг кенг ёйилган усулидир. Тутуштириш усулидан кўзланган мақсад шахсга хатти-ҳаракатлар, воқеалар ва ҳолисаларга у ёки бу талабаларнинг маънавий, эстетик, маъмуний очиб бериш, унга ҳуқ атвори ва инсоний муносабатларга тўғри баҳо беришнинг шакллантиришда кўмаклашишдан иборатдир.

Ҳикоя ва сўҳбат педагогнинг жонли сўзи асосида шахсни ғоявий ва маънавий шакллантиришнинг таъсирчан усули ҳисобланади. Ҳикоя қилинадиган мавзу талабалар учун долзарб, шахсларни маънавий ишонч, ижобий ҳис туйғулар вужудга келтиришга олиб келиши керак. Масалан, педагог бошқа гуруҳ жамоаси металлوم йиғишда ёрдам берганигини марок билан таъриф берса, бунинг самарадорлиги талабаларнинг қандай қулоқ солишига қараб текшириш мумкин.

Сўҳбат натижасида қабул қилинган ахлоқий метёр кейинчалик талабалар ҳуқ атвори ва фаолиятида амалга оширилиши лозим. Ва кейинги даврга мўлжалланган ўз ҳуқ атворини қўзатишлар билан боғлиқ бўлган топшириқлар бериш имконияти туғилади.

Раёбатлантириш услуби бирон-бир оминнинг тарбияланувчига таъсирини қучайтириш ҳамда тарбияланувчининг шахсини, хатти-ҳаракатларини активлаштириш мақсадида қўлланилади.

Раёбатлантириш талабага шундай таъсир кўрсатиши, бунда тарбиячи алоҳида бир тарбиянинг хатти-ҳаракати, ҳуқ-атворида ижобий баҳо бера олсин. Жамоа талабаларининг раёбатлантириш раёбат-лантириши учун асос деб ҳисоблаш керак. Раёбатлантириш инсонга шайхони ва ишгаётган жамоанинг ундан намуналарини кўрсатади.

Мақтов раёбатлантириш усулидир. Мақтов тарбиячининг алоҳида оминини шахс ҳуқсиятларига ижобий баҳо беришидир. Талаба тарбияланишида мақтовнинг ўрни муҳимдир. Мақтов шахсни ижобий қилишларини тарқиб топишга ёрдам беради. Лекин мақтов ҳам талаба инсонлари ривожланиши тезлаштириб юборади, унда манманлик, котиражамлик туйғуларини келтириб чиқаради.

Жазоланг усули. Жамоа талабанинг ахлоқдан унинг ишга муносабатидан, муомаласидан мамнун бўлмаса, шахсини ўз ҳуққини тузатиб олишда ёрдам кўрсатиш учун жазо усулларидан фойдаланади. Мақтов ситлари жазо ҳам талабанинг ўзини ноқулай сезишга, уқлишга мажбур қилади.

Тарбияланувчиларни ёш ҳуқсиятларини ҳисобга олган ҳолда жазолаш ҳам метёр даражасида бўлиши шарт. Чунки бунинг натижасида тарбиявий таъсир кўрсатишнинг бир қатор усулларини ишлаб чиқилиши лозим.

Ўз-ўзини тарбиялаш усуллари. Тарбия жараёнида талаба ўз-ўзини тарбиялаш, яъни ўз устидан ишлаш, актив иш олиб бораётгани тарбияни самарали деб айтиш мумкин.

Талаба ўз-ўзини тарбиялаш борасида истикболни яратишга интилиши, ҳаётда маълум мустақилликка интилишда намоён бўлади. Ўз-ўзини тарбиялаш оилада ва уқув муассасасидаги тарбиявий ишларнинг таъсири остида рўй беради. Ўз-ўзини тарбиялаш жамoadати шахсларда фaолроқ амалга ошириш мумкинлиги уларда ирода, тиришқоқлик интизомни тарбиялайди.

Тарбия жараёнининг тамойиллари қуйидагилар:

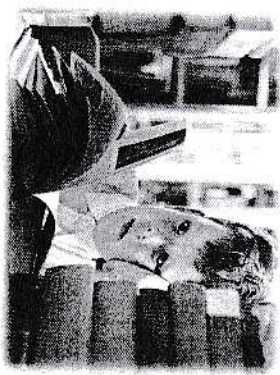
- тарбиянинг бир максадга қаратилганлиги;
- тарбиянинг ҳаёт, меҳнат билан ўзбекистонимизнинг мустақиллиги, гўллаб-яшнаши йўлида қилинаётган фидойи ишлар билан боғлиқлиги;
- шахсни жамoadа, жамoa орқали тарбиялаш;
- тарбияда шахсни ҳурмат қилиш ва унга талабчанлик;
- тарбиявий ишларнинг изчиллиги, мунтазамлиги ҳамда бирлиги;
- тарбияда шахснинг ёши ва ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш қaбиладир.

Юқоридаги тамойиллар ва қонун ва қоидаларга амал қилиб, янги ижодий услубларни қўллаб, ривожлантириб тарбиявий жараёнини ташкил этиш максaдга эришишнинг энг самарали йўлидир.

2.3. Тарбия турлари. Ақлий, ахлоқий, жисмоний, меҳнат, иқтисодий, экологик тарбия. Оила тарбияси.

Тарбия жараёни мураккаб ва узлуқсиз жараён бўлганлиги, у ўзига хос хусусиятларга эгалиги асосида бир нечта турга бўлинишини эътироф этиш жоиз.

Ақлий тарбия. Бозор иқти-
содий шaroитида келиб чиқаётган
инновацион-янги муаммоларни илмий
асосда ҳал қила оладиган шахсни
тарбиялаш бош масала ҳисобланади.
Бунинг учун эса ақлий
кoмпитизтарни ривожлантириш,
ақлий меҳнат қилиш маданиятига
ўргатиш зарур.

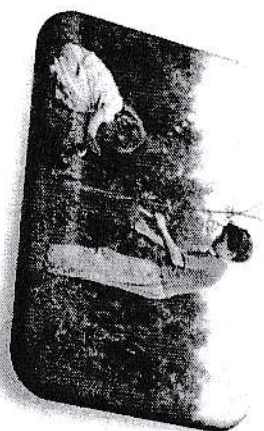

Экологик тарбия. Экология сўзи «*тoлo*» ёки «*уй*» деган маънони
иништиб, немис олими Эрнест Геккел томонидан биринчи бор фанга
киритилган. Экология фани ҳозирги бозор муносабатлари даврида кўпгина
тармоқларга эга: ўсимликлар экологияси, зооэкология, тулпроқ экологияси,
инсон экологияси ва бошқалар. Экология фани танлаб олинган бир ёки бир
неча объектнинг яшаш шарoитини ёки нормаларини ўрганади ва яшашнинг
оптимал даражасини аниқлашга ёрдам беради.

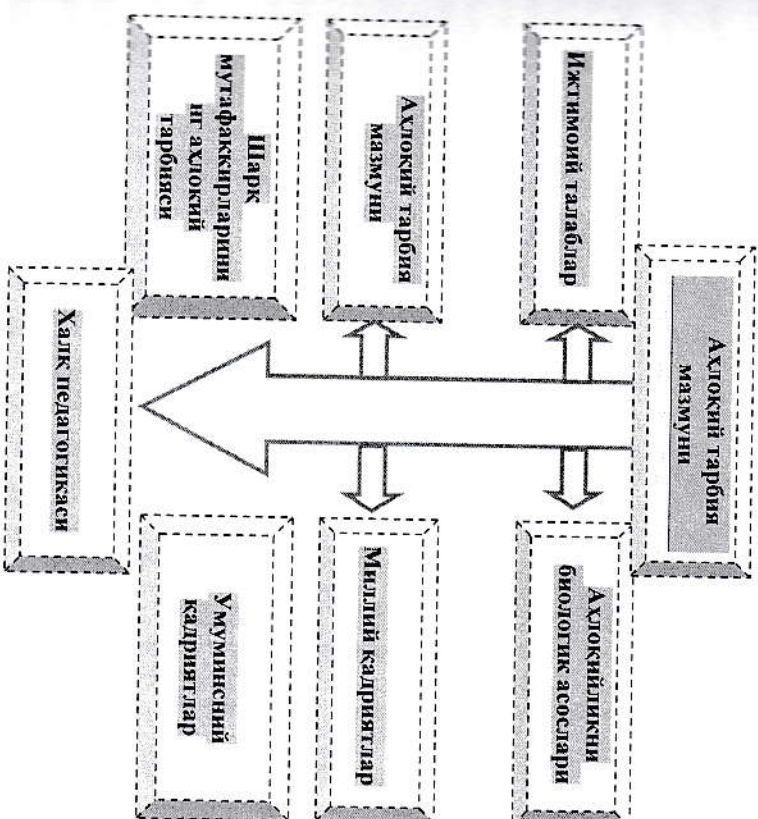
ЭРНЕСТ ГЕККЕЛЬ
(1834-1919)
Экология турмушчасини
амалиётга таъбиқ қилган
немис биологиги.

Экологик тарбия жараёнида экологик билимларни шакллантиради. Айни пайтда экологик тарбия масаласига хар ким ҳам эътиборли эмаслар.

Ахлоқий тарбия. «Ахлоқ», «хулқ» ва «атвор» сўзлари арабча сўз бўлиб улар ўзбек тилида ҳам ўз маъносига кўлланилади. Айрим одагларда «ахлоқ-кишиларнинг хар бир жамиятта хос хулқ меъёрлари мажмуи» деса, бошқалар эса «ахлоқ-ижтимоий онг шаклларида бири бўлиб, ҳамма соҳаларда кишиларнинг хатти-ҳаракатларини тартибга солиш функциясини бажаради» дейишди.

Ахлоқ меъёрлари хулқ атворнинг регулятори сифатида одат меъёрларига зид хатти-ҳаракат ахлоқсизлик ҳаракати деб қаралади. Шуниси ҳам борки, хукук мажбурий бўлса ахлоқ ихтиёрийдир. Ахлоқий тарбия одамларни номусни виждонни, адолатли, ватанпарвар, меҳнатсевар бўлишга ўргатиш билан профилактика ишларини ҳам олиб боради. Ахлоқий тарбияда яхши хулқни такомиллаштириш учун курашилади. Халқ таълими тизимида ўқитиш тарбияланувчиларнинг ахлоқий мукамаллаштиш билан боғлиқ бўлади. Уларда онг билан хулқ бирлиги тарбияланади. Ушбу меъёрларни бурч ва виждон мезони сифатида қабул қилади.

Ахлоқий тарбия мазмуни.²⁵

ХУКУҚИЙ ТАРБИЯ - бу шахста нисбатан хукукий онгни, хукукий муносабатларини, қонунга итоаткор хулқ-атвор кўникмалари ва одагларини шакллантирувчи уюшган, аниқ мақсадли кўзлаган ҳолда инфодаланишидир. Хукукий тарбияни боланинг кичик ёшидан бошлаб амалга ошира бошлаш, кучуқий ахборотларнинг биринчи даражали тус олишига эришиш, шахсининг умумий дунёқараш ва ижтимоий йўналтирилганлигининг таркибий қисми тартида хукукий қарашларига асосланиши зарурдир.

Ўсиб келётган ёш авлод ҳукукий тарбиясининг хусусиятлари янги жамиятнинг ўз характери, турмуш тарзига асосланади. Уларнинг ҳаммаси принсипиал жиҳатдан янги, янада мураккаб муаммоларни ҳал этгиш зарурлигини ифода этади. Аввало, ҳукукий тарбия янги ёш авлодни камол топтиришнинг самарали воситаси саналади.

Юқорида кайд килинган мулоҳазалар **ҳукукий тарбиянинг** яхлит тизими қўйилганлардан иборатлигини ифодалайди:

Биринчидан, ҳукукий тарбия субъектларига: давлат идоралари, жамоат ташкилотлари, меҳнат жамоалари, мансабдор шахслар ва бошқалар кириди.

Иккинчидан, ҳукукий тарбия объектларига: мансабдор шахслар, фуқаролар, ички ишлар идоралари ходимлари кириди.

Учинчидан, ҳукукий тарбия мазмунига: ҳукукий таълим, ҳукукий тарбия ва ташвиқотлар кириди.

Тўртинчидан, ҳукукий тарбия шакллари: маърузалар, семинарлар, суҳбатлар, викториналар кириди.

Бешинчидан, ҳукукий тарбия методларига: ишонтириш, раъбатлантириш, мажбуurlаш кириди.

Олтинчидан, ҳукукий тарбия воситаларига: матбуот, радио, телевидение, адабиёт ва санъат асарлари, кўргазмалар ташвиқот ҳамда тарбияот воситалари кириди.

Муустақиллик шароитида ҳукукий маданият билан ҳукукий тарбиянинг боғлиқлиги янада ортади.

Эстетик тарбия. Ҳаётда табиат - гўзалликнинг манбасидир. У эстетик туйғуларни, болаларнинг кузатувчанлигини ва тасаввурини

ривожлантириш учун жуда бoй материал бeради. Бундан ташқари, санъат ҳам эстетик тарбия воситаси ҳисобланади. Санъат орқали эстетик тарбиялаш педагогикада баъдий тарбия деб аталади.

Эстетик тарбия қўйилган методлардан фойдаланган ҳолда олиб борилади:

1. Баъдий асарларни намоиш қилиш ва навро этиш.
2. Баъдий асарларни таҳлил қилиш ва баҳолаш.

3. Санъатшунослик билимларидан кибардор қилиш, талабалар санъатнинг қар қил турларини ифода воситалари, тарихи ва назариясини характерловчи муайян маълумотлар жамғармасига эга бўлиши зарур.

Жисмоний тарбия. Жисмоний тарбия шахсни ҳар томонлама ривожлантириш тизимидаги ўз вазифасини бажариш билан бирга, у қўйилган асосий вазифаларни ҳал қилишга қаратилган: саломатлиқни мустаҳкамлаш, инсон организмни чиниктириш ва талабаларнинг жисмоний ривожланишига ёрдам бeриш; ҳаракат кўникмаларини ва малакаларини шакллантириш ҳамда тақомиллаштириш; ўқил болаларни армия сафарига тайёрлаш; физкултура ва спортнинг моҳияти ҳамда ижтимоий роли ҳақидаги маълумотлардан хабардор қилиш.

Меҳнат тарбияси. Меҳнат тарбияси ёш авлодни тарбиялашда марказий ўринлардан бирини эгалдайди.

Ривожланишнинг
вазифаларидан бири асосий
тарбияси ва таълим меҳнат
самарадорлигини умумий таълим
уқув муассасаси талабаларини касб
танлаш, мустақил ҳаётта амалий ва
техника инжиби ва хозирги замон
нишлаб чиқариш шароити
талабаларнинг меҳнат тарбияси ва
таълим ани шу талаблар
даражасига кўпроқ мувофиқ
бўлишини талаб қилаётир.

Меҳнат тарбиясини бир катор етакчи вазифаларини ажратиб
кўрсатиш мумкин:

- умумфойдаси учун меҳнат қилиш зарурлиги;
- талабаларда жамоа меҳнат фойлиятида иштирок этиш учун зарур бўлган барқарор маънавий ва иродавий хислатларни тарбиялаш;
- талабаларни умумий билим ва политехник билимлар тизими билан хозирги замон ишлаб чиқаришда қатнашиш учун зарур бўлган махсус меҳнат кўникмалари ва малакалари билан қуроллантириш;
- талабаларга бўлажак касбни онгли танлашда ёрдам бериш;
- меҳнат маданияти асосларини тарбиялаш, тарбияланувчиларнинг иқтисодий тарбияси.

Иқтисодий тарбия. Мавлумки, бозор иқтисодиёти узок муддатли ҳамда эркин товар-пул муносабатларига асосланган иқтисодиётдир. Бу иқтисодиётда ижтимоий иқтисодий муносабатларда фаол иштирок этиш, алоқатта иқтисодий тарбияни талаб этади. Иқтисодий тарбия – тарбияланувчиларда иқтисодий билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш билан бирга, тежамкорлик, ташаббускорлик, ишбилармонлик ҳамда тадбиркорликни шакллантиради. Тарбияланувчиларда иқтисодий тарбия меҳнат тарбияси орқали шаклланади.

2.4. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ТАРБИЯ ҲАҚИДАГИ

ҚАРАШЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси равнақи аввало унинг мутахассисларига, уларнинг маънавий ва жисмоний қамолатига боғлиқ. Ҳар қандай мутахассис учун Ўзбекистонда барча шароит ва асослар жумладан табибий бойлиқлар, умумдор ер, қатта иқтисодий ва илмий техникавий, инсоний ва маънавий ғилоҳият мавжуд. Ўтмишда яшаб, ижод этган халқпарвар тарбиячи олимлар ва ошоқли мутафаккирлар ақлий таълимга доир бир талай фойдали фикрларни ёзиб қолдиришлар. Жумладан, қадимги Греция олимлари, Сократ, Платон, Аристотель жамоат жойларида сўзлаган нутқларида ва илмий асарларида ўларнинг таълим-тарбияга оид фикрларини очик баён этганлар.

Биринчи Президент Исом Каримовнинг “Ўрта асрлар шарқ ғилоҳилари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожлантириш роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференцияда қуйилганларни таъкидлаган эди.

“Ўрта асрлар Шарқ тарихи шундан далолат берадики, маданият ва таълим-тарбия, тибобий, адабий, санъат ва архитектура соҳаларидаги бежисс юксалиш, илмий мактабларнинг вужудга келиши, интиқилиги исстеъдодли аҳолилар тўлқинининг пайдо бўлиши ва вонга етиши – буларнинг барчаси биринчи навбатда иқтисодиёт, қишлоқ ва шарҳар ҳўжалигининг анча жадал ўсиши, ҳунармандлик ва савдо-сотиқнинг юксак даражада ривожланиши, йўллар қурилиши, янги қарвон йўлларининг очилиши ва аввалданбор нисбий барқарорлиқнинг таъминланиши билан бевоҳита боғлиқ бўлган”.

Сократнинг фикрчиз, тарбиядан қутилган максад бўюмлар табиатини ўргатиш бўлмай, балки кишининг ўз-ўзини билиб олиши, ахлоқни қамол қотириш керак.

Аристотель болаларга таълим-тарбия беришни жисмоний, ахлоқий ва инсоний жиҳатларини бир-бири билан ҳамбарчас боғлаган ҳолда ўргатишни талаб

³⁴ И. Каримов. “Ўрта асрлар шарқ ғилоҳилари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожлантириш роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференциядаги нутқи. Mavkaza.

килади. У бошлангич таълимда гимнастикадан ташкари ўқиш, ёзиш ва грамматика, расм ва мусика илмлари ўргатилиши лозимлигини алоҳида уқитрган эди.

IX асрда яшаган ўрта осийлик файласуф тарбиячи Фаробийнинг ёзишга қараганда, моҳир мирзо араб тилининг дутат ва грамматикасини, мантикани, ҳисниҳатни ва арифметикани яхши билиш керак. Ўрта Осий педагогика фани тарихида биринчи бўлиб Абу Наср Фаробий "Бахт-

Абу Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Ҳузур ибн Тархон ал-Фаробий (873-950 йй. Умрор) Ислоом илмлари замида ривожланиб, куч – қудратга эришиб, бутун ислом оламида, ҳусусан Самарқанд, Бухоро, Хоразм ва Бағдодда қўлиб илмий марказлар варағига келган бир осийлик асрда яшаб исжод қилди. Аллома яшаган даврга келиб ислом оламида Куръон илмлари, айниқса тафсир илми тараққий этган, ҳалис илми инсоният тарихида мисли кўрилмаган даражада ривожланиб, ўзинини юксак чуққисига етган ҳамда тўрғта фикхий масхаб юзига келиб, мусулмон халқлари ичига мустақкам ислом қонунийлиги вуҳудга келган эди.

саодатга эришув ҳақида" номи асарида таълим ва тарбия сўзининг дутавни маъносини таъриф этади. Унинг ёзишича, халқлар ва шахар аҳолиларида ахлоқ, одоё, расм-русм, касб-хунар, одағ ва иродани ҳосил қилиш учун инсондан зўр куч ва қувват талаб қилинади. Булар фақат одамга таълим ва тарбия бериш йўли билан ҳосил қилинади. Таълим деган сўз халқлар ва шахарликлар ўртасида назарий фазилатни бирлаштириб тарбия эса шу халқлар ўртасидаги тутма фазилат ва амалий касб-хунар фазилатларини бирлаштириш, деган сўзидир.

Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса амалий иш тажриба орқали ўрганишидир. Назарий билимларни ё устоэлар, давлат арбоблари ўргатадилар. Шарк тарбиячи олимлари Фаробий, Беруний, Ибн Синолар мактабларда янги фанлардан тил ва адабийёт, отэаки ва ёзма ҳисоб, хандаса, тил илми ва жисмоний тарбияни ўқитишни тақлиф қилдилар. Улар бу

ўқитиш йўл-йўриғи илм-олувчиларни ақл-идроқни, жисмоний қобилиятни ўқитишни, нафис заъқ олиш қабиларни шакллантириш учун асосий йўл деб билдилар.

Жаҳон маданиятига қатта ҳисса қўнган Марказий Осиёлик машҳур

файласуф, қомусий олим

Фаробийнинг тўлиқ исми Абу

Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад

ибн Ҳузур Тархон.

Ўрта асрнинг бир қанча илмий ютуқлари, умуман Яқин ва Ўрта Шарк мамлакатларида тараққийларавар ижтимоий-фалсафий тафаккур ривожининг номи билан боғлиқ. Фаробий ўз замонаси илмларининг барча соҳасини мукаммал билган ва бу илмлар ривожига қатта ҳисса қўшганиги, юнон фалсафасини шарҳлаб, дунёга кенг танитгани туфайли Шарк мамлакатларида унинг номи улуғланиб, "Ал-муаллим ас-соний" – "Иккинчи муаллим" (Аристотелдан кейин), "Шарк Арастуей" деб юритилган.

Абу Райхон Берунийнинг ақлий таълим ҳақидаги фикрларини ўрганар эканмиз, энг аввало, унинг илм олиш, билишдаги таълим узвийликлари, ўқиш, ўқитиш ва ўқув қуроллари, ёзув белгилари ҳақида айтган фикрлари юксак дид билан айтилган бўлиб, ўрганишга лойиқдир. Беруний Шарк таълим-тарбиясида биринчи, балки жаҳон фанида ҳам биринчилардан бўлиб киёсий тарбияга доир фикрлар билдиреди. Унинг араб, ҳинд, грек ёзувлари, ўқилиши, улардаги мақтаб ва ўқув воситалари ҳақидаги фикрларни "Ҳиндистон", "Ёлдорликлар" китобларида қўллаб мисолларда учратиш мумкин.

Беруний ўзининг таълим-тарбияга оид қарашларини асосан “Қадинги халқлардан қолган ёлгорлиқлар”, “Хиндистон”, “Минералотия”, “Китоб ас-Сайдона” каби асарларида баён этган. Беруний фалсафий қарашларида инсоннинг табиатида тутган ўрни, инсон билимларининг келиб чиқиш, онг ва тафаккурнинг борлиқта муносабати, дунёни билиш мумкинми деган масалаларни диққат билан ўрганган.

Ёшларни замонавий фан ва техниканинг, илм фаннинг ютуқларидан баҳраманд қилмасдан туриб уларга юкори малакаш, рақобатбардош мутахассис бўлишлари учун бўлуни кунда буюк алломаларимизнинг илмий, тарбиявий қарашларидан ўз таълим фаолиятимизда ижодий фойдаланиш катта аҳамиятта эгадир.

Ўз-ўзини текшириш учун саволлар

1. Тарбия жараёни ва унинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Абдулла Авлонийнинг тарбия ҳақидаги қарашлари.
3. Тарбия методлари. Тарбия қонуниятлари ва тамойиллари.
4. Тарбия турлари. Иқтисодий тарбия жараёни ва унинг бўлуни кундаги аҳамияти.
5. А.Навоий, З.М.Бобир, Фаробий Ибн Синоларнинг тарбия ҳақидаги қарашлари.

3-МАВЗУ. ТАЪЛИМ НАЗАРИЯСИ. ТАЪЛИМ СТРАТЕГИЯЛАРИ

- 3.1. Замонавий таълим-тарбия тизими. Дидактика тушунчаси. Таълимнинг функциялари, категориялари. Дидактик тамойиллар.
- 3.2. Таълим стратегиялари. Ёлуи таксаномияси.
- 3.3. Ҳамкорликка ўқитиш. Конструктивизм.
- 3.4. Таълим мазмуни, таъликий шакллари, метод ва воситалари.

3.5. Ривожланган мамлакатлар таълим тизимининг ўзига хослиқлари.

3.1. Замонавий таълим-тарбия тизими. Дидактика тушунчаси.

Таълимнинг функциялари, категориялари. Дидактик тамойиллар.

Таълим – билим бериш, малака ва кўникмалар ҳосил қилиш жараёни,

кишини ҳаётта ва меҳнатта тайёрлашнинг асосий воситаси. Таълим жараёнида маълумот олинади ва тарбия амалга амла оширилади. Таълим тор маънода ўқитиш тушунчасини англатади. Лекин у фақат

турли хилдаги ўқув юртларида ўқитиш жараёнини

эмас, балки оила, ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларда маълумот бериш жараёнини ҳам билдирлади. Таълим – инсон билиш фаолиятининг энг мураккаб турларидан бири бўлиб, индивидуал психик ривожланишни ва билимларни

ўқитишнинг мақсади - мутахассисликнинг модели ва давлат таълим

стандартлари талабига мос шаклландириган билим, кўникма ва малакалар тизимидан иборат. Мақсад асосида таълим ва тарбиянинг мазмуни белгиланади. Ўқитувчи ўқувчи-талабанинг билиш фаолиятларини таъкил қилиш мақсадида ўқув ишларини олиб борад экан, аввало таълим жараёни орқали уш вазифани ҳал қилиш унутмаслиги керак.

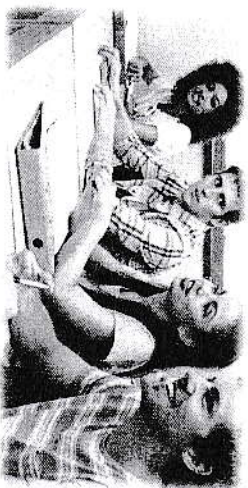

ТАЪЛИМ - ИНСОН КАПИТАЛИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА
РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИ СИФАТИДА
КАРАЛШИ МУМКИН. "ИНСОН
КАПИТАЛИ" ТУПЛУНЧАСИНИ
БИРИЧИЛАРДАН БЎЛБ А.СМИТ ИЛМИЙ
МУОАЛАГА КИРИТГАН. БУНДА У
"ЖАМИИЯТ АЪЗОЛАРИНИНГ ДАРОМАДИ
ОЛИШ ХУКУКИНИ БЕРУВЧИ ТУПЛАТАН
БИЛИМЛАРИ ВА КЎНИКМАЛАРИ"НИ
ТУШУНГАН.

Таълимга *ухтиёж* муайян касбни ўзлаштириш, маълум лавозимни эгаллаш, маълум даражада маълумот олиш, кўшимча малакани ўзлаштириш, жамиятда муайян ўринни эгаллаш, мансаб пиллаподаридан кўтариллиш истати билан белгиланади.

Таълим жараёни педагогик жараёнининг ажралмас, муҳим қисмларидан бири бўлиб у ўқитиш, билим, кўникма ва малака ҳосил қилиш масалалари билан шуғулланади. Таълим назариясини "Дидактика" тушунчаси билан ҳам ифодаланади.

Дидактика (*didaktikos* – ўқитаман, ўргатаман) – таълим жараёни, мазмунини, қонуният ва тамойиллари, шакл, метод ва воситаларини илмий асослаб берувчи педагогик таълим назарияси, педагогиканинг алоҳида соҳаси. "Дидактика"

атмаси илк бор немис педагоги **Вольфганг Ратке** томонидан "Дидактика, ёки таълим санъати" (1613 й.) деб номланган маърузасида қўлланилган. Дидактика илмий билимлар тизими сифатида биринчи

маротаба чех педагоги **Ян Амос Коменский**нинг "Буюк дидактика" (1657 й.) асарида очиб берилган.

Дидактиканинг ўрганиш объекти ўқув жараёни, ўқув жараёнининг ривожланиш қонуниятлари, ўқитиш тамойиллари, методлари ва шаклларидир. Таълим жараёнининг асосий моҳияти тарихан тўлланган ижтимоий билим ва тажрибани ёш авлодга етказиш, авлодлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни маълум тизим орқали амалга ошириш бўлиб ҳисобланади.

ДИДАКТИКАНИНГ БАҲС ДОИРАСИ

НИМАДАН УҚИТИШ? ҚУВАНИ УҚИТАДИ? ТАЪЛИМНИНГ МАҚСАДИ	ҚАНДАЙ ҚОЎСА УҚИТИШ? ТАЪЛИМНИНГ ҚОНУН. ҚОНУНИЯТ, ТАМОНИИ, ҚОИДАЛАРИ
НИМАНДИ УҚИТИШ? ТАЪЛИМ МАЗМУНИ	КАНДАЙ УҚИТИШ? ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ ТАЪЛИМНИ ТАШҚИЛ ЭТИШ ШАКЛДАРИ ТАЪЛИМ ВОСИТАДАРИ

ДИДАКТИКАНИНГ АСОСИЙ КАТЕГОРИЯЛАРИ

Ўргатиш – таълим мақсадлини амалга ошириш бўйича педагогнинг тартибланган фаолияти

Ўрганиш – англаш, машқ қилиш, ва эгаланган тажрибалар асосида ҳуқ-ақдор ва фаолиятнинг янги шакллари эгаллаш жараёни, олдин эгаланганлари ўзгаради

Ўқитиш – қўйилган мақсадга эришишга йўналтирилган педагог билан талабаларнинг тартибланган ўзаро ҳаракати

Таълим – ўқитиш жараёнида эгаланадиган билим, кўникма, малакалар, фидриллаш усуллари тизими

Билим – бирор фанни назарий ўзлаштирилиши акс эттирилган инсон ғойлари йиғиндиси

Кўникма – ўзлаштирилган билимларни амалиётга қўллаш усулларини эгаллаш.

Малака – атоматлашган ҳолатга ўтган кўникма, такомиллашганликнинг юқори даражаси.

Мақсад (ўқув, таълимий) – ўқитиш нимага қаратилганлиги, унинг қучлари келгусида нимага сафарбар этилиши.

Мазмун (ўқитиш, таълим) – талабалар ўқитиш жараёнида эгаллаш лозим бўлган илмий билим, амалий кўникма, малакалар, факлият ва фикрлаш усуллари тизими.

Тапшиқ этиш – қўйилган мақсадни яхши амалга ошириш учун унга зарурий шаклни тақдим этадиган, аниқ мезонлар бўйича тартибланган дидактик жараён.

Шакл – ўқув жараёнининг мавжудлик усули, унинг ички моҳияти, мантиқи, мазмуни учун қобик.

Метод – ўқитишнинг мақсад ва вазифаларига эришиш (амалга ошириш) йўли.

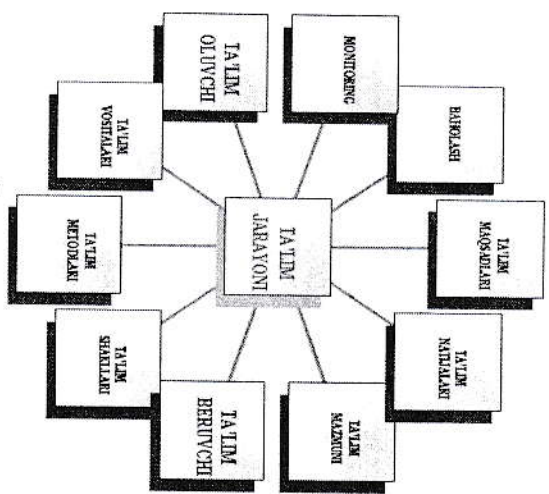
Восита – ўқув жараёнини предметли қўллаб-қувватлашни. Воситаларга ўқитувчининг жонли нутқи, кенг маънода унинг маҳорати, дарсликлар, жихозлар ва бошқалар киради.

Натижалар (маҳсуллар) – ўқув жараёнининг сўнгги натижаси, белгиланган мақсадларни амалга оширилганлик даражаси.

Дидактик таъминотлари

Қўнидастлардан иборат:

- **Таълимнинг устуворлиги**
- Унинг ривожланишининг биринчи даражали аҳамиятта эга эканлиги, билим, таълим ва юксак интеллектнинг нуфузи;
- **Таълимнинг**
- **Меморизацияси** - таълим ва тарбия усулларининг таълимнинг ўқув юрларининг мустақиллигини кенгайтириш, таълимнинг бошқаришнинг довий-жамият тизимига ўқилиши;

• **Таълимнинг инсонларварлиги** - инсон қобилиятларининг очилиши ва унинг таълимга нисбатан бўлган турли-туман эҳтиёжларининг қондирлиши,

миллий ва умумбашарий қадриятлар устуворлигининг таъминланиши, инсон, жамият ва атроф-муҳит ўзаро муносабатларининг ўйғунлашуви;

• **Таълимнинг нақтимоийлашуви** - таълим олувчиларда эстетик бой дунёқараши ҳосил қилиш, уларда юксак маънавият, маданият ва ижодий фикрларни шакллантириш;

• **Таълимнинг миллий йўналтирилганлиги** - таълимнинг миллий тарих, қадим аънавлари ва урф-одатлари билан узвий ўйғунлиги, Ўзбекистон қондорининг маданиятини сақлаб қолиш ва бойитиш, таълимни миллий тараққиётининг ўта муҳим омили сифатида эътироф этиш, бошқа халқларнинг тарихи ва маданиятини ҳурматлаш;

• **Таълим ва тарбиянинг узвий боғлиқлиги**, бу жараёнинг ҳар томонлама қамол топпан инсонни шакллантиришга йўналтирилганлиги;

• **Иккидорли ёшларни аниқлаш**, уларга таълимнинг энг юқори даражасида, изчил равишда фундаментад ва махсус билим олишлари учун шарт-шаронглар яратиш.

Ўзбекистонда замонавий тальим тизими кўйидагича:

- Мақтаб-а-ча таълим
- умумий ўрта таълим
- ўрта махсус, касб-хуна-р таълими
- Олий таълим (бакалаврият, магистратура)
- Олий таълимдан кейинги таълим
- кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш
- мактабдан ташқари таълим

3.2. Таълим стратегиялари. Блум таканомияси

Ўқитувчиларни ўратувчи кўп стратегиялар маъжуд, улардан фойдаланиш аудитория доирасида ҳаракатларни режалаштириш, юқорида кўрсатилган тизимларни таврифлайди. Улар ўз ичига қуйидагиларни олади:

- Уйлаш маъкаллар сўраверишлари (De Bono's Six Thinking Hats and Mind Mapping);

- Кўп маротабали аклий қобилиятлар Gardner;
- Блум Таксономияси - Bloom's Тахonomy²⁷ – билиш ва эмоционал соҳалари;
- Тафаккур олатлари (16 қобилият) - Ан Соста
- Хамкорликда ўқиштиш
- Аклий фаолиятга асосланган ўрганиш

Блум таксономияси.

Бенджамин Блум
(1913-1999)

Америкалик психолог-педагог
Блум таксаномияси асосчиси.
1956 йилда Бенджамин Блум таълим
рухшунослардан иборат бўлган гуруҳни
бошқарган. Бу гуруҳ ўраниш жараёнида
муҳим бўлган ақлий даражалар кетма
кетлигини таснифлаш жараёнини
ривожлантирган.

1956 йилда Бенджамин Блум таълим руҳшунослардан иборат бўлган 1999XIII бошқарган. Бу гуруҳ ўрганиш жараёнида муҳим бўлган аклий даржалар кетма кетлигини таснифлаш жараёнини ривожлантирган. Кейинчалик бу таксономия деган ном олган ва унга бир-бири билан ўзаро бўлиниган соҳалар хисобланган: билим соҳаси, психомотор ва эмоционал соҳалар. Билимга оид соҳада асосий тоифалар куйидагилар:

Түшүнүктөлгөн билиш: маълум факттар, үзгичтас хос хуусунгичтар билан муштар на воситалар алокоси. Шу ерда билим кандай килиб ёдлаб олгич (содатувучи) маълумга эга, ёки аввал ўрганилган маълумот. Анниктайдди, таррифлайди, санаб береди, идентификация, рўйхатлар, номлар, лейбллар билган, ўқийди, ёзув килгичлар, кайта тиклайдилар, танлайдилар, арз килгичлар, тасаввур килгичлар.

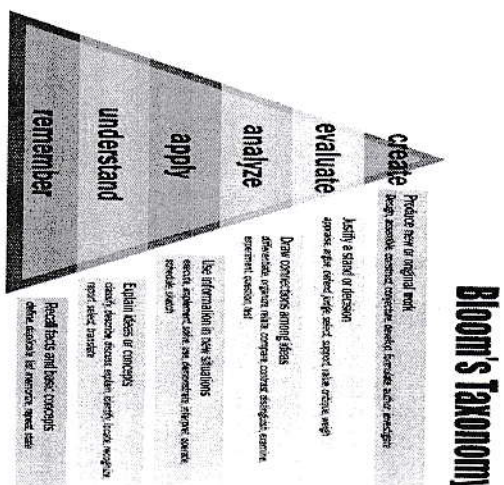
Тушунтириш: ахборотта оид аҳамиятли материални тушуниш (англаш).
Тарифлайдилар, тасдиқлайдилар, айлантирадилар, муҳокама қиладилар,
бизнеслайдилар, тушунтирадилар, умумлаштирадилар, мисоллар келтирадилар,
миллиунга эга, ҳулоса қиладилар, тушунадилар.

Мурожаат қилиш: аввал ўрганган маълумотларни янги ва аниқ маълумотларда фойдаланиш, муаммоларни қайсерида ягона ёки оптимал жойлар бординини ечиш учун. Қонуларни бошқариш, ёруғ аниқ ифода қилишлар, баҳолайдилар, диаграммаларни ҳисоблайдилар, қурадилар, минималдилар, ривожлантирилдилар, топди, амалга оширилдилар, ўз ичига

²⁷ Lea Chapuis, Pedacocy: Embedding Learning Technologies, Modul 1, 1-10 p 44

оладилар, олдидан тахис куйдилар, тайёрнадилар, муносабатта эта бўлади, хабар берадилар, кўрсатадилар, ечадилар, фойдаланадилар.

Анализ: турли хулосаларни ривожлантириш учун ахборотта оид материалларни уларни ташкил этивчи қисмларга ажратдилар, ушбу маълумотларни таджкот қилиш ҳамда умумлаштиришни қўллаш учун сабаблар ёки омилларни излаб топадилар. Ажратадилар, қорректлар, днаграммалар фарқланади, фарқини ажратадилар, намойиш қиладилар, хулосаларни олиб чиқадилар, четаратайдилар, устуворингита қараб ажратиб оладилар.

Синтез: олинган натижаларни умумлаштириш учун иккуний ёки турли йўналишларда аввалги билим ва маълумотлардан фойдаланиб, янги ўзига хос оригинал бутунлиқни яратиш. Масалалар, кутадилар, мезонлар бўйича таснифлайди, ҳамкорлик қиладилар, бирлашадилар, хабар берадилар, тахлил қиладилар, қарама қарши куйиш, лойиҳалаштирадилар, ишлаб чиқарилди, енгиллаштирадилар, аниф ифода қиладилар, амалга оширадилар, индидивдуллаштирадилар, бошлайдилар, бирлаштирадилар, моделларни режалаштирадилар, тараккиёт қиладилар, тузишларни қайта кўриб чиқадилар, алмаштирадилар, тасдиқлайдилар.

Баҳолаш: материални қадриятлар асосида баҳолаш, шахсий ташкил этилган қадриятлар асосида, махсуслотнинг натижасини белгилайди, тўғри ёки нотўғри жавоб беришини аниқлашдан иборат. Баҳолайдилар, тахлил қиладилар, қарама қарши қиладилар, танқид қиладилар, танқидий тахлиллар тузадилар, ҳал қиладилар, ҳимоя қиладилар, интерпретация, тақдоран ривожлантирадиди, қоррекция, қўллаб-қувватлашади.

Кўп маротабади қобилиятлар (GARDNER'S)

(Gardner қобилият тушуначасини “ муаммолар бўйича қарор қилишга эта ёки битта ёки ортиқрок кўрсаткичларга эта нарсаларни созилаш маданияти” деб белгилайди (Gardner & Hatch, 1989). Маданий ва биологик таджкотлардан фойдаланиб у еттига қобилиятдан иборат рўйхатни ифодалади. Gardner уларни қўйиладигана аниқтайди:

1. **Математик-математик қобилият** – намуналарни топишдан иборат бўлиб, ласуктив ва математик ўйлаш сабаби. Ушбу қобилият кўпинча илмий ва математик тафаккур билан боғлиқ.

2. **Лингвистик қобилият** - тилга эта махорат борлигини ўз ичига олади. Ушбу қобилият тилни самарали бошқаришни назарда тутди, риторик ёки шеърлият усулда қилириш учун. Бу ҳамда тилдан маълумотни эсда туттиш натижаси сифатида фойдаланиш мумкинлигини аниқлатади.

3. **Фазовий қобилият** - муаммоларни ечиш учун биттага бошқариш ва илмий тасвирларни яратиш қобилиятини беради. Ушбу қобилият визуал соҳилар билан чеklangмаган; Gardner белгилайди, фазовий қобилият кўр болаларда ҳам яхши шаклланди.

4. **Музыка қобилият** – музикаий товушлар, ритмлар ва топиришларни тузиш ва таниш қобилиятини ўз ичига олади. (Одамда ушбу қобилиятни ўстириш учун эшитишга оид функциялар таллаб қилинади, товушни билишга инебатан, ритм зарур эмас).

5. **Жисмоний-кинестик қобилият** – ҳусусий бадан ҳаракатларини илмий қобилият орқали мослаштириш ҳисобланади. Ушбу қобилият кенг тарқалган фикрга қарши чиқади, нимага ақлий ва жисмоний фаоллият ўзаро боғланмаган.

6. **Шахсий қобилиятлар** – ўз ичига ўзаро боғланган ҳис-туйғулар ва бошқалар мақсадларини олади, ва чуқур шахсий қобилият – ҳусусий ҳис-туйғулар ва истакларни тушунишни ифодалайди. Бу икки қобилиятлар бир-бирини алоҳида деб ҳисобланади. Бирок, кўпчилиқ маданият ва ўхшашлиги туфайли улар тез-тез уланадилар.

7. *Табиат қобилияти* - табиий мавжудотларни танимок инсоний қобилияти деб аниқлайди (заводлар, хайвонлар) ва шу билан бошқа ўзига хос табиий дунёнинг хусусиятларга сезувчанлиги (булутлар, тоғли конфигурациялар).

Гарчи ушбу қобилиятлар анатомик бир-биридан ажратилган бўлса ҳам, Gardner тасдиқлашича “қобилиятлар жуда ҳам камдан кам алоҳида ишлатилади. Одамлар маъкаларни ривожлантиришда ёки муаммоларни ҳал қилишда қобилиятлардан бир вақтнинг ўзида фойдаланилади ва бир бирини қўшимчалар билан тўлдирдилар”.

Таълимий аҳамият:

Педагоглар уни тан олиш кераклиги ва кенг диапазон исчервод ва маъкаларини кўпроқ ўқитиш кераклигини назарда тутадди. Бошқа аҳамиятли томони, педагоглар томонидан берилган материаллар ҳамма қобилиятни талаб қилади, шунинг учун ҳам уларни тизимли усулда бериш шарт. Қобилиятларнинг кенг тўлиқ тўлиқлиги фазолаштириб, ушбу ҳаракат тарафда таълим бериб, материални чуқур тушуниш жараёнини енгилаштириш мумкин.

Кўп мартаги қобилият пазариаси

Ҳамма талабалар аудиторияга турли ҳиллати ривожланган қобилиятлар билан келадилар. Қанонки маълумотларни ўрганиш учун ўзига хос ҳаракат тарафда берилса, бу материаллар талаба учун енгил (ёки қийин) ойдинлашади. Одатда бу қандай усуллада ўргатилади деб эслатиб ўтилади.

Кўп таълимий усуллар аудиторияда қозага келган бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам ўқитувчи мазкур усулни амалиётга тўғри ёки нотўғрилигини аниқлашга имконияти бўлмадлиги мумкин. Чунки, бу усуллар аудиторияда қозага келган. Бирок, ўқитувчи талабаларга ривожланган қобилиятдан фойдаланишни нарсани тушунишда улар кучсиз қобилиятдан фойдаланган ҳолда тушунтириши мумкин. (Lazear, 1992).

Ақлий тафаккурта асосланган ўрганиш

Ақлий тафаккурта асосланган ўрганиш (from Saine & Saine: Reinventing Schools through Brain Based Learning, Educational Leadership, 1995).

Ақлий тафаккурта асосланган ўрганиш нуҳса қўчиришни муҳимлигини таъкидлайди, яъни ҳақиқатдан ҳам мия бўюмларни мангикка мос эмас ёки ҳеч қандай аҳамиятта эга маслигини осонлик билан ўрганмайди. Модомки, бизнинг табиий мойиллик ахборотни бирлаштиришдан иборат бўлса, биз ажратиб қуйилган маълумотларни ўрганишга қаршилик қўриқамиз. Чунки ўзига хос йўриқномалар хусусиятлари доимо катта масъуларга боғланадилар, ўқитувчилар ва талабалар мураккаб тарихий манзулар ва метафоралардан фойдаланишлари лозим.

Мияга асосланган ўрганишнинг асосини мия ташкил этади. Чунки, мия мия – бу параллел процессор – бир вақтнинг ўзида бир нечта вазифаларни бажаради. Шунинг учун ҳамма маъноси бор нарсаларни ўрганиш мураккаб ва қар доим ҳам тўғри эмас ҳисобланади. Ўраб турган динамик ораликни ташкил этиш учун ўқитувчилар ҳамма бор маънолардан фойдаланишлари кераклигини билдиради. Ўқитувчилар маълумотларни узатиш табиий шартларини инфалигини инкор қилиш керак, чунки талабалар имкониятлари ва қўриқмаларидан келиб чиқиб, ўрнига текшириш ва тажриба ўтказишни ташкил қилиш – бу конструктивизмнинг асосий йўли ҳисобланади.

Мияга асосланган ўрганиш тадқиқот натижалари аудиториядаги муҳит учун ақимиятдилар:

Бойитилган ўрганилаётган атроф-муҳит қўпчилиқ сенсор ва тилга онд воқеалар билан ақлий жараёнларни раббатлантиради (Wolfe, 1996). Шундай экан экологик нашр ва раббатлантирилган материал аудиторияда ҲАМИДА ёшлагилар талабалар учун биринчи ўринда. Бойитилган атроф-муҳит ўз ичига аудиторияли формал ва норасмий шарт-шароитларни олиш керак: нормага яқин ёритиш, суянинг ва хавонинг тозаллиги, реал дунёвий ва мулътисенсор воқеалар, кўп модаллиқ воқеалар, ҳақ-хуқуқ тапилиш ва ҳаракатлар, вақтнинг қатта

этилувчанлиги (икки соатлик блоклар) ва бошқа имкониятлар яратishi (Jensen, 1996).

Адекват овкәтләннши. Овкәт моддәләридан ишлаб чикарылган химикатлар, биринчи ўринда ақлий ривожланиш ва характер килиш билан боғланган. Қачон боғалар тўйимли овкәтга эга бўлсалар, улар кандай зарур бўлса овкәтланса, шунда статистика бўйича имтихонда юқорирак баҳолар оладилар, мактабга нибоған ижобий муносабат намойиш килишди ва санаш аниқлиги ва тезлигини намойиш қиладилар (Dunn & Milgram, 1993). Эрталабги оқил нормасига стардли нонушта талабаларга камроқ хатолар килишига ёрдам берди. Нонуштани ўтказиб юборган ёшлар ланч пайтида кўпроқ овкәт истермол килишга қодир ва кун бўйи ўзини қувватсиз хис қиладилар.²⁸

Минимал стресс. Боғалар томонидан сурункали эмоционал қўчаланиш уларни ўқиши учун ҳеч нимани қолдирмасдан мия ва жисмни бағамом тўйимли моддаларни тўғатишга мажбур этади.

Эмционал қобилият. Мия фаолияти бўйича янги тадқиқот кўлаяди, ҳажжонлар – ақл-идрокнинг кўрсаткичи эмас, қобилиятнинг асл меъёри бўлиши мумкин. (Coleman, 1995). Эмционал қобилият ҳажжонли қобилиятга нисбатан ўқитувчи ва талабанинг ишнинг сифатини ўлғайдиган, стандарт тестларга асосланган муваффақиятларининг яхши баҳорат килувчи бўлиши мумкин.

3.3. Ҳамкорликаи ӯқитиш. Конструктивизм.

Хамкорликда ўқитиш муваффақиятли таълим стратегияси бўлиб
хисобланади. Чунки, кичик гуруҳларда турли қобилиятларга эга бўлган
талабалар ўзарининг қобилиятлари даражалари билан, ўрганилаётган

материалларин, тушунчаларни ёки нарсалар маъносини яхши англашга қаратиллади. Гўруҳнинг ҳар кайси аъзоси нафақат ўрганиш учун мавсул бўлади, шу билан бирга гўруҳнинг бошқа аъзоларига ёрдам бериши шарт. Бу усул академик етишув ва маданий тушуниш даражасини ривожлантиришга мосланган. Деярли 50 йиллик тадқиқотлар ва бир қанча тақдиротлардан сўнг, тадқиқотчилар ўртасида кучли келишув мавжудки, ҳамкорликдаги ўқитиш усуллари олдига талабалар фаоллигида ижобий таъсиротлар келтириб чиқарган. Мазкур усул талабалар ҳамда ҳар хил этник гўруҳлар ўртасида муносабатларни яқинлайтири ва улар орасидаги жиддий ўзарошишарга олиб келади. Бироқ, сифат ютуқлари ва бошқа ижобий натижалар ҳамкорликда ишлаш усулларини бажаришига боғлиқ. Улар қуйидагилар билан тавсифланади: **ижобий ўзаро боғлиқлик ва индивидуал маъсулият.**

Гурухнинг вазифасида ҳар кайси катнашувчи яққа тартибда маълум бир қисмга маъсул ҳисоблангани. Агар гурух катнашчилари ҳамкорликда бўлмаса —

бошика сўзлар билан айтганда, тўрух катнашчилари ижобий маънода ўзаро боғлиқ деб ҳисоблангани; масалан, икки томонлама иммерсион дастурларда икки тилини бўлиши учун инглиз синкерлар ҳамкорлик қилишга мажбур.

Айрим ҳамкорлик тадқиқот усуллари қуйидагиларни ўз ичига олади:

Гуруҳ талқинотлари юқорифроқ талабларни келтириш, гуруҳ пойҳасини амалда ошириш, уҳун кўникмаларни ривожлантириш;

Ўзғам — (мозаника) — ҳикоянинг материали билан фойдаланилади, ҳар қачон катнашувчи мавзунинг маълум қисми ўрганиши учун маъсул қисобланади. Ўзғамларда “эксперт”лар сифатида шакллантирилади. Ҳар бир эксперт ўзларининг ўзғамларида материал натижаларини қолган ўзғамларига етказишади.

Бошқариладиган ўқини ва бошқа интеграцион ўқитиш стратегиялари.

“Шундай қилиб, талабалар ҳамкорлиқдаги гуруҳларда ишласа, қайсиликларидан

²⁸ Pollitt, Leibel, & Greenfield, 1981, p. 77

“бир киши ҳамма учун, ҳамма бир киши учун ишлайди”, турух катнашчилари эмоционал ва академик ёрдам оладилар, чулки ўқув жараёнида турган кўплаб тўлиқларга қарши ишлаган ёрдам беради” (Cooperative Learning – Response to Diversity, California Dept. of Education 2000).

КОНСТРУКТИВИЗМ. Конструктивизм бўйича ўрганиш жулда фаол жараён ҳисобланади. Конструктивистларнинг аниқлашича, пасив киши ҳақиқатда ўрганишга қодир эмас. Конструктивизм тадқиқотларида ҳар бир индивидуал тузилмалар ёки унинг дунёвий шахсий билимлар ноёб намуна деб ҳисобланади, ҳар бир фактнинг, тажрибанинг ёки субъектив усулда тушунишни улаш одамни кенгрок дунёга асосланган рационал муносабатга олиб келади. (Wilson & Daviss, 1994).

Модомики, олимларнинг тадқиқот натижаларига кўра конструктивизм модели миянинг мазмунга эга бўлиш уларнинг энг яхши табиий усулдир деб, кўрсатади (Feldman, 1994). Бу бихевоистик моделларга нисбатан тўлиқ контраста туради. Ушбу назария охириги IX ва XX асрларда доминант бўлиб турган. “Одамлар вазифаларни ва муқофотларни қуттишган эди, уларнинг миялари тоза қоғоз бўлган. Улар йўриқномалар қуттишган ва қобилият деярли қўп даражада туғилган деб ҳисобланган” (Abbot & Ryan, p. 67, 1999). Конструктивизмнинг ўрганиш шакли мияда бор асосий ва ўрганган маълумотларни текислайди.

Тафаккур қилишга одатлар – 16 аксиний

хулқ харақатлар. Тафаккур қилишга одатлар – интелектуал хулқнинг хиллари хуусида америкалик олимлар доктор Arthur Costa ва Dr Vena Kallikснинг тўрт томлик “Тафаккур қилишга одатлар”: Ривожланиш билан боғланган қатор (2000) номли асариди келтирилган. Уларнинг фикрича, мактаблар ва фирмаларда одамлар халқаро тармотини яратиш, тўла фикрлашни ўрганиш учун қандайдир тузилиш жамғарма ва уюшмаларни яратиш керак.

“Тафаккур қилишга одат” нинг маъноси - муаммолар билан тўқнашганда

да тайёр жавоблар бўлмаган дарҳол маълум бўлади. Тафаккур қилишга одат табибатларга мактабда ва кундалик ҳаётда ёрдам бериши мумкин, чулки улар муаммолар, дилеммалар ва топшмоқлар билан ҳар кун тўқнашадилар. Бу одат қанонки сиз жавобни билмасангизда ўзингизни қандай тутиш кераклигини кўрсатади. Costa ва Kallik тасдиқлайдиларки, “танкидий фикрлашнинг нифкат аҳбороти маълум, балки қандай ҳаракат қилиш кераклиги ҳам маълумдир”.

“Қачон ўқитувчилар атайлаб танкидий фикрлашни қабул қилдилар ва баҳолайдилар, бу уларнинг лойиҳа харақатларини ўзгартиради, уларни мазмун топишни аниқлайди ва улар баҳолашнинг оширади. Натижалар яшайдиган донра қанча кенг бўса, шунча ҳар бир одатнинг қадриятларига уларнинг тибсари қаттарок имкониятларини кўриш мумкин”²⁹. *Art Costa*

1. Импульсивликни бошқариш – ҳаддан ташқари импульсив бўлмаслик. Импульсив одамлар биринчи фикрга асосланиб ҳаракат қиладилар.

Агар одамлар ўзининг импульсив бошқарсаңлар, улар:

- ўзининг максалларини идентификация қилдилар ва қайта кўриб чиқадилар;
- муаммоларни ечишга нисбатан стратегиялар режасини тузадилар;
- ҳар хил стратегияларни текширадилар ва натижалар тўғрисида олдиндан ўйлаб кўрадилар.

2. Бошқаларни тинглаш – тушуниш ва аниглаш билан:

- Ҳақиқатдан бошқаларни диққат билан эшиттадилар.
- Қачон сиз бошқа одамлар ва туйгуларни тушунишни намойиш қилсангиз - сиз уларни аниглайсиз.
- Сиз ўзингизни бошқа одам ўрнига ситдира оласизми?
- Сиз ҳақиқатдан ҳам бошқаларни тинглайсизми ёки ундан кейин тапириш учун навбатни қутасизми?

3. Мойиллик билан ўйлаш⁶

²⁹ John D'Arms, Psychology: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-10 p

Этилувчан тафаккур қиладиганлар мойилликка эга:

- Улар қайта кўриб чиқишга розилар
- Ўз фикрини ифодалашга дедил
- Низоларни бир-бирита ён бериш орқали ечадилар
- Сиз барча имкониятларни кўриб чиқасизми?
- Сиз тўртбўйчақ чегараси ташқарида уйлайсизми?

4. Бизнинг ўйлашларимиз ҳақида ўйлаш (Metacognition). Ўзининг ўйлашларини тушуниш. Сизнинг бошингизда давом этадиган ўйлашларни таврифлаш бу:

- Муаммони ечишдан аввал режани тузиш;
- Бизнинг ўйлашларимизни тушуниш;
- Бу ҳақда нима уйлайсиз?

5. Анискин ва тақомиллашув учун кураш.

- Анискин, ёруғлик ва тақомиллаштиришни тилаб;
- Ўз ишингизни текшириш учун шарт-шароит;
- Ўз ишингизни қандай текшираёйсиз?

6. Муаммоларни сўраш ва баён қилиш. Яхши саволлар бериш – бу интеллектуал одамларнинг ўзига хос хусусияти ҳисобланади. Талабалар саволлар бериш қобилиятини ўзларида ривожлантириш ва ўзи учун муаммоларни топиши шарт – бу нафақат ўқитувчининг роли. Сиз шубҳалар келтирасизми ва маълумотларни текширасизми?

7. Ўтган эски билимларни янги вазитларда қўллаш. Биладиган нарсаларни барпо қилинг. Интеллектуал одамлар тажрибаларидан ўрганинг. Битта тажрибадан аҳамиятли манфатларга асосланг ва натижалардан янги вазитларда фойдаланинг. Сиз энди нимани биласиз, сизнинг янги фаолиятингиз қандай?

9. Анискин ва ёруғлик билан ўйнаш ва хабар бериш. Интеллектуал одамлар аниқ ёзма ва оғзаки шаклда алоқа бўлишга ҳаракат қиладилар. Аник тилдан фойдаланишга ҳаракат қиладилар, тўғри ном ва универсал дейолар ва

аналогиялардан фойдаланишга уринадилар. Сиз умумлаштириш ва бўзиб кўрсатишларни ишлатмайсизми? Талабаларни ноаниқ ва номанттик тилдан фойдаланишга рағбатлантирасизми?

10. Ҳамма хис-туйғулар орқали маълумотларни йиғиш. Интеллектуал одамлар барча маълумот миёга сенсор йўллар орқали тавсир қилишини билладилар: таъмига оид, идрок қилиш, кинестетик, эшитишга оид, кўришга оид. Бу усулларни максималлаштириш бизнинг миёда маълумотни янада кенгрок қилади. Қандай қилиб миёни ҳаракатга келтирасиз? Ақлий ҳаракатни яхшилаш учун мусикани ёки санъатни сиз ишлатасизми?

11. Яратиш, ақс эттириш ва инновациялар. Ҳамма одамларда янги, оригинал ўзига хос нарсалар, усуллар ва қарорлар келтириш қобилияти ривожланган бўлса, улардан фойдаланиш хусусиятларига эга. Ижодий бўлиш ва таваққал қилиш – одамларга ботирлик тақдим этади, улар жамоавий муҳокамани ўтказиш керак ва муаммоларни ечиш қарорларни яратиши лозим. Сиз ижодий деб ҳисобланасизми? Сиз таваққал қиласизми ва чегараларни очинишга қобилиятингиз мавжудми?

12. Қизиқиш билан жавоб бериш ва инновацияларга очиклик. Дунё қамқолати билимларни ўрганишда қизикувчан бўлиш, қизикувчанлик ва муаммоларни ечиш одамларга фикрлаш учун қадам қўйишга ёрдам беради. Интеллектуал одамлар қизикувчан ва атрофдаги нарсаларга қизиқиш билан қарайдилар. Бу муҳим ҳисобланади, қачонки биз муаммоларни кенгайган мустақиллик билан ечишга қодир бўлсак. Интеллектуал одамлар ихтиёрий равишда бугун ҳаёти давомида ўрганишни давом эттирадилар.

Сиз нимани қизикувчан деб ҳисоблайсиз?
Атрофизда сизни нима қизиқтиради?

13. Ўзига ҳаф-хатар жавобларингизни олиш. “Олдинга боришингиз ягона усули – рад этиш учун таваққаллик қилишдир.” (Viggers, 1999). Этилувчан одамлар ўрнатилган чегаралар ташқарисига чиқишга ҳаракат қиладилар. Улар тартибсизлик, ишонмаслик ва юқори ҳаф-хатарларни рад этишни меъёрдаги жараёнинг бир бўлаги сифатида қабул қиладилар ва олдинга ишонч билан

караб, омадсизликини кизикарли деб қабул қиладилар.

Сизда ишончлиликка эҳтиёж борми ёки шубҳа қилишга мойиллиكمми?

Таъбабаларизга аниқлаш жараёни ва жавобларни топиш кизикарлими?

14. Ҳазил мутоибоддан фойдаланиш. Қулиги ҳамма одамларни бирлаштиради. Унинг руҳий функцияларга ижобий самараси меъёрда пулс пассаёйишини, эндорфинлар камайишини, қонда қислород қупайишини ўз ичига олади. Ҳазил мутоибод, айтишларича, ижодий потенциални озод қилади ва шундай юкори даражадаги амалий малакаларни келтиради, визуал киёфалар, қутиш ва аналогияларни яратлади.

Сизнинг талабаларизга одамларнинг турли вазиятларда таниши мумкин ми ва уларнинг қайси бири ҳақиқатдан ҳам кизикарли?

15. Ўзаро боғланган уйлаш. Одамлар – ижтимоий мавжулотлир. Биз уруғларга йиғиламиз ва ва бир биримиздан илхом оламиз. Муаммони ечиш жараёнида ҳар қандай кишининг ёлғиз ҳаракат қилишга имкониёти йўқ. Бу жараён шунчадлик мураккаб бўлганидан кишини кўпроқ имкониётларни кўриб чиқишга ундайди.

Сиз ўз голларингизни туруҳда исботлай оласизми?

Сиз жон деб танкидий фикрларни дўстингиздан қайта алоқа орқали олишга тайёрмисиз?

16. Ўзлуксиз ўрганиш. Тафаккур қилишга одатланган одамлар – ҳаёти бўйича доимо ўрганадилар. Улар доимо мукаммаллаштириш учун курашадилар. Доимо ўсиш, доимо ўрганиш, доимо ўзгариш на нарсаларни ўзгартариш учун янги усулларни аниқлашга ҳаракат қиладилар.

Сиз ўқиш ва имкониётлар яратиш учун янги вазиятларга қарши турасизми?

Сизда доимо ҳамма нарсаларга жавобларни билмаслигингиз ва шунинг аниқлашдан кўркамсизлигингиз ҳақидаги тушунча борми?

3.4. ТАЪЛИМИ МАЪМУНИ, МАЛАКА ТАЛАБЛАРИ, ТАЪЛИМНИНГ ТАШКИЛИЙ ШАКЛЛАРИ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ.

Таълимнинг маъмуни унинг мақсадидан келиб чиқади. Таълимнинг

маъмуни детанда, ўқувчиларнинг ўқиш жараёнида эғаллаб олиши лозим бўлган қамла тизимга солинган билим, малака ва кўникмаларнинг аниқ белгиланган донраси тушунилади.

Таълимнинг маъмуни бир қатор эҳтиёжларни ҳисобга олиш билан белгиланади:

1. Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг энг зарур эҳтиёжлар, ижтимоий туъимнинг ҳусусиятлари.

2. Давлатнинг ҳалқ таълими ва муайян турдаги ўқув қорти олдига қўйилган мақсад ва вазифалар.

3. Ўқитиш қодаларидан келиб чиқадиган ва ўқувчиларнинг имкониётларини (ёш имкониётлари ва бошқалар) эътиборга олувчи дидактик талаблар.

Таълим маъмуни ўқув режаси, ўқув дастури ва дарслиқларда ифодаланган.

Ўқув режаси - деб, ўқитиладиган фанлар, ўқитиш учун ажратилган соатлар ва ўқув йилини туъилишини белгиллаб берувчи давлат ҳужжатиға айтилади.

Ўқув дастури - ўқув режаси асосида ишлаб чиқилади. Ўқув дастури ҳар бир ўқув фанининг ўқитиш учун ажратилган билим ҳажми, тизими ва голвий – сиёсий йўналишини аниқлаб берадиган давлат ҳужжатидир.

Дарслик – ўқув жараёнининг зарур қисмидир. Кўп вақтлардан бери у ўқитишнинг энг муҳим воситаси ҳисобланад эди.

Ҳар бир ўқув фанининг маъмуни дарсликда батафсил ёритилади. Дарслик тетишли фанга оид илмий билим асосларини дастурга ва дидактика талабларига мувофиқ равишда баён қилувчи китобдир.

Стандарт –таълимда яратилган меъёрий режа, дастур, дарслиқларни ўрнатириш эквиваленти, яъни таълим маъмунини ўрнатириш даражасидир.

Таълим олувчилар эғаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва маънавий сиёфаларнинг энг қуйи миқлори илмий асосларда белгиллаб берилган расмий педагогик ҳужжат - давлат таълим стандарти ҳисобланади. Стандартни

ишлаб чиқишда талабани ҳаддан ташқари зериктириб юбормаслик талабларига риоя қилиш, яъни у талаба ёшга мос, уни бажаришга қурби етадиган даражада бўлиши керак. Бунда албатта, таълим олувчинини қизиқиши, хоҳиши, эҳтиёжи ҳисобга олиниши лозим.

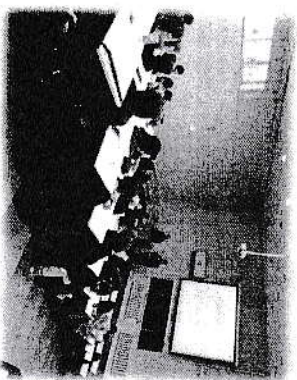
Давлат таълим стандартларининг икки асосий вазифасини алоҳида таъкидлаб кўрсатиш мумкин.

1. Талабаларга бериладиган таълим мазмунининг мажбурий минимумларини белгилаш.

2. Битирувчиларнинг тайёрларлик даражасига қўйилдиган талаблар мажмуасини белгилаш, билим, кўникма ва малакаларнинг минимал миқдорини белгилаш.

Таълимни ташкиллий шаллари:

Мавруза (арабча, лекция (лотинча - "lectio") - ўқиш) — ўқув материаллари, бирор масала, мавзу кабиларнинг изчил, маълум бир тизимига солинган баёнидир. Мавруза ўқув жараёнининг асосий бўлини, олий ўқув юртида дарс беришнинг асосий шаклларида биридир. У талабаларнинг дунёқарашини шакллантиришда катта рол ўйнайди. Маврузада мавзунинг асосий саволлари кетма-кетлик асосида юритилади.

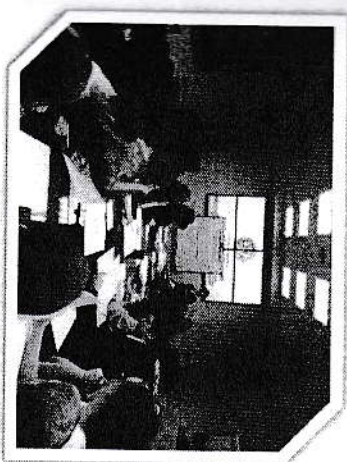

Олий ўқув юртида ўқитиладиган маврузалар ўз функциясига кўра қуйидаги турларга бўлинади:

- Кириш маврузаси;
- Якунловчи мавруза;
- Мавзулар бўйича муаммоли мавруза;
- Йўл-йўрик кўрсатадиган мавруза;
- Обзорли мавруза. Маврузаларнинг турларидан катъий назар барчасини функциясига кўра муаммоли мавруза тарзида ўқиш мумкин.

Ўқув жараёнини ташкил этишда семинар дарслари алоҳида ўрин тутadi.

Семинар талабаларнинг билимларини мустаҳкам-лашни таъминловчи, ижодий қобилиятларини намоён қилувчи ўқув жараёни шаклидир. Семинар машғулотларининг мақсади талабаларнинг чуқур билим олишини таъминлаш, олган билимларини реал ҳаётда қўллашга ўргатишдир.

Семинар (лотинча - seminarium — манба, кўчма маънода - мактаб) — ўқув амалий машғулот шаклларида бири. Асосан олий ўқув юртида, илмий тўғрақ, анжуманларда қўлланилади. Семинар машғулотлари илмий-тадкикот ишларига йўналтиради.

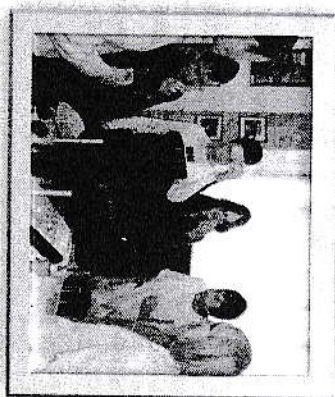
Семинар турлари:

Биринчидан, ўрганилаётган фан ёки курсни чуқур ўрганишга ёрдам берадиган семинар дарслари;

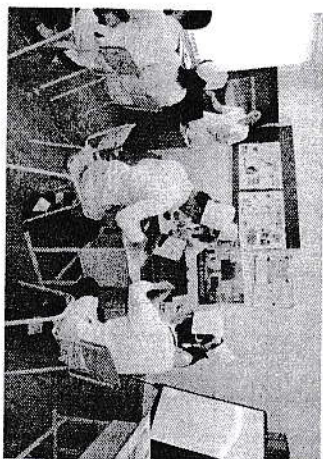
Иккинчидан, айрим муаммо, асосий ёки муҳим мавзунини ўрганиш учун ўтказиладиган семинарлар;

Учинчидан, тадқиқот характеридаги семинарлар.

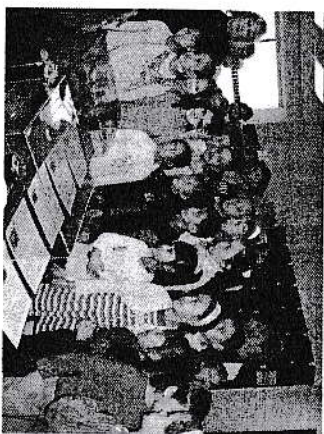
Амалий машғулотлар
 кўпинча матбуза
 машғулотларида олинган
 билимларни мустаҳкамлайди.
 Таалабаларни мустақил
 ўрганишга ўргатади.

Лаборатория машғулотлари асосан
 аниқ, табиий ва техник фанлардан
 билимларни мустаҳкамлашда
 қўлланиладиган таълимий асосий
 шакллари билан. Маркур
 машғулотда талабалар педагог
 раҳбарлигида ўзларига берилган
 топшириқларни бажаралар ва бу
 материалларни ўзлаштиришга асос
 бўлади.

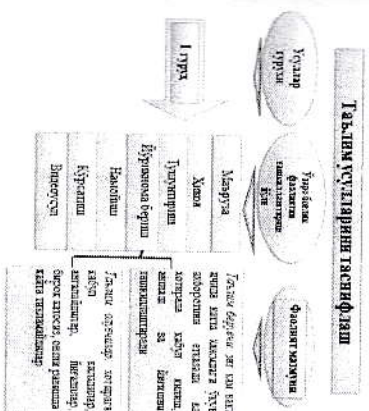

Эскиртки машғулотни ўқувчиларда
 олинган назарий билимларни
 умумлаштириш, кўз билан кўриш
 ҳамда амалий кўникмаларни
 шакллантириш имкони бера оладиган
 таълим шакллари хисобланади.

Таълим методлари.

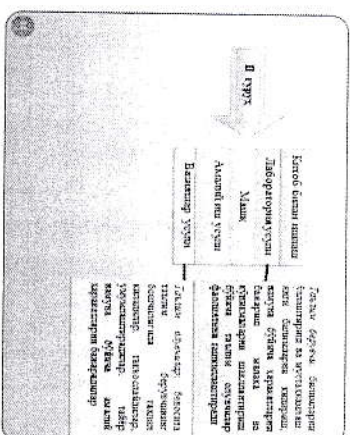
Метод-юнонча атама бўлиб, усул, йўл деган маънони англатади, яъни
 мақсадга эришиш йўлини билдиради. Методлар (усуллар) ҳар кандай
 ажбортни (мақсадни) узегиш ва қабул қилиш харақтерига қараб қуйидаги
 синфларга ажратилади:

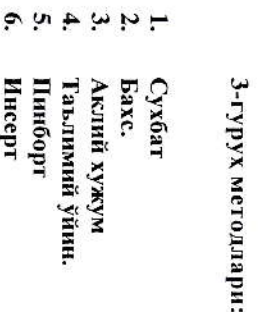

- 1- гуруҳ методлари:**
1. Маркур
 2. Хисов.
 3. Ташутириш.
 4. Йўриқнома берилиш
 5. Намойиш.
 6. Кўрсатиш.
 7. Видеометод

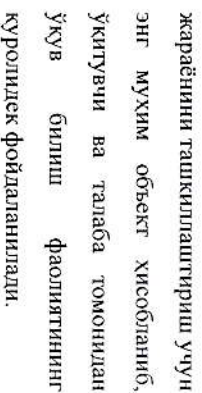
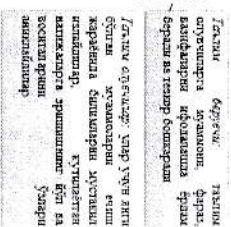
2- гуруҳ методлари:

1. Китоб билан ишлаш
2. Лаборатория методли.
3. Машк.
4. Амалий метод

1. Ўқув лойиҳалари
2. Кейс-стадилар

- 1) Максалди белгилаш;
- 2) Ўқув ахборот мазмунига;
- 3) Ўқув материалнинг янгилиги ва мураккаблигига;

4) Ўтақин билим манбаи;

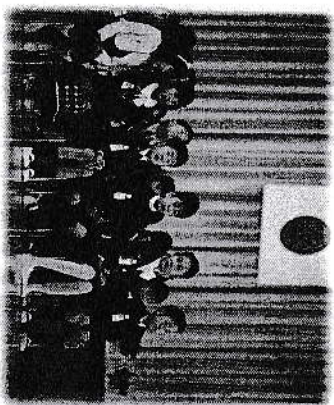
3.5. Ривожланган мамлакатлар таълим тизимининг ўзига хосликлари

Япония таълими тизими. Япония — жуда тез ривожланиётган давлат бўлиб, бу ҳол асосан японларнинг табиатан меҳнатсеварлик ва ишбилармонлиги билан боғлиқдир. Дунёдаги бarchа англичанлар ва юксалишлар сари интилиш, энг сўнгги ютуқлардан фойдаланиш ва уларни янада ривожлантириш — бу япон халқининг азалий миллий одатларига айланиб қолган. Бугунги кунда Япония дунёдаги бarchа давлатлар учун очик ва халқаро ҳамкорлик майдонида фаол иштирок этиб келмоқда. Японияда жуда қадимдан халқнинг ақлий имкониятларидан фойдаланувчи фан ва техникани қўллаш сиёсати энг муҳим ўрни тутди. Ҳозирги даврда Япония илмий тадқиқотларга кетган сармоя миқдори бўйича дунёда 2-ўринда турди.

Япония тавдэмнининг шаклланиши 1867-1868 йилларда бошланган. Япония ўн олдига 2 вазифани: 1-бойиш, 2-ғарб технологىяларини Япония ишлаб чиқаришга киритиш масаласини кўйди ва бу ишни амалга ошириш учун биринчи гада тавдэм тизминини тубдан ўзгартириш кераклигини англади.³⁰

МАКТАБГАЧА
ТАЪЛИМИ

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ
Мактабгача таълимга Японияда катта эътибор берилди, чунки психологларнинг таъкидлашича 7 ёшгача инсон болимларни 70%ни, колган 30%ни бутун колган умри давомида ўзлаштирар экан. Мактабгача тарбия олддадан бошланади. Япон аёллари учун оналик биринчи ўринда туради. Кўпгина япон аёлларининг айтишларича, бола тарбияси – уларнинг ҳаётларининг максасларидир.

Японлар бошлангич ўрта воқифа этиши тарафдорлиқлар. Турли ёшларда тарбиянинг турли муаммоларига ўрғун беради. Масалан, 1 ёшда – ўзига ишонч хиссини уйғотиш. 2 ёшда – амалий санъат қўл меҳнатини кўрсатиш. 3 ёшда – бурч хиссини тарбиялаш. 4 ёшда – яхшилик ва ёвузликни фарқлашга ўргатиш. 5 ёшда – лидерлик хислатларини тарбиялаш, мустиқилликка, режа тузиш ва уларни бажаришга ўргатиш.

Болалар ва кизлар турлича тарбияланадилар. Ўғилга оиланинг бўлажак таъини сифатида қарайдилар ва кийинчиликларни енгиллашга ўргатадилар. Кизларни эса уй ишларига тайёрлайдилар.

Болалар боғчаси Японияда ватан фукаросини шакллантириш тизимининг 1-босқичи ҳисобланади. Мустиқли фаоллият, жамоавий онг, ижтимоий масъулият кўникмаларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилади.

Болалар боғчасининг асосий вазифаси – болани мактабга тайёрлашдир. Бу ерда расм, мусика, ритмика, жисмоний тарбия бўйича машғулотлар ўтқилади. Индивидуаллик, у қанчалик яхши бўлмасин, ўқувчиларни ўзига жалб қилмайди, болалар жамоаси томонидан қабул қилинмайди³¹.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМ

Бошлангич мактаб таълимнинг илк 6 йилини қамраб олади ва унинг асосий қисми ҳисобланади. Японияда мактабга 6 ёшдан борилади. Бошлангич мактабга 6 ёшдаги япон болаларнинг 99% қатнайдди. 99% япон бошлангич мактаблари давлат тасарруфиди. 1% - хусусий. Ўқув режасига япон тили, гуманитар фанлар, арифметика қабилар қиради. Санъат ва ҳунар (япон хусни хати), мусика, уй ҳўжалигини юритиш, жисмоний тарбия, ахлоқий одобнома, академик предметлар ҳисобланмайди. Японияда бошлангич таълим мажбурий ва бепул бўлиб, машғулотлар апрель ойида бошланади. Ўқув йили 3та чорак – триместрга бўлинади. 1-чорак – 6 апрелдан – 20 июлгача давом этади, кейин

ёкин таълими бошланади. 1-сентябрдан 2-триместр бошланади ва 26 декабргача давом этади. 26-декабрдан 7-январгача киши таътил бўлади. Охири 3-триместр 7-январдан 25-мартгача давом этади. 25-мартдан 6-апрелгача баҳорги таътил бўлади. Шу пайтда ўқувчилар синфдан синфга кўчади. Чорак-триместрларнинг бошланиши ва тугалланиши турли мактабларда турли синфларга тўғри келиши мумкин.

ЯПОНИЯДА ЎРТА ВА КАТТА МАКТАБ ТИЗИМИ. КИЧИК ЎРТА МАКТАБДА ДАВОМ ЭТТИРИШИ ЛОЗИМ. ЯПОН КИЧИК ЎРТА МАКТАБ – ТИЛИ, МАТЕМАТИКА, ЖАМИЯТШУНОСЛИК, ЭТИКА, ТАБИИЁТ, МУСИКА, САНЪАТ, МАХСУС ФАОЛИЯТ, ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ, ТЕХНИК МАХОРАТ ВА УЙ ҲўЖАЛИГИНИ ЮРИТИШ ҚАБИ МАЖБУРИЙ ФАНИЛДАН ТАНҚАРИ ЎҚУВЧИЛАР ЧЕТ ТИЛИ, КИШЛОК ҲўЖАЛИГИ ЁКИ МАТЕМАТИКАДАН ЧУҚУРЛАШТИРИЛГАН КУРС ҚАБИ ФАНАЛАРНИ ТАНЛАШАРИ МУМКИН.

Кичик ўрта мактаб 3та синф 7,8,9-синфларни ўз ичига олади ва мажбурий таълимнинг охириги босқичи бўлиб ҳисобланади. Ўқувчилар ёши 12 дан 15 ёшгача бўлади. Худди бошлангич мактабдентиди, ўрта мактабнинг иккинчи қисми давлат тасарруфиди, 5%-хусусий. 2001 йил апрелдан бошлаб инглиз тили мажбурий фан бўлиб ҳисобланади.

Кўпчилик ўқувчилар битта ёки бир неча мактаб тўғарақлари, кизкикишлари бўйича клубларга қатнашадилар. Бу дарсдан кейин соат 18:00гача иш қуналари, дам олиш қуналари эрталабки вақтни эгаллайди.

Кичик ўрта мактабда ўтиладиган фанлар қаторига инглиз тили, бир неча тиллов фанлар қиради. Бу фанларнинг тарқиб мактабларга боғлиқ. Энг кийин фанлар математика ва япон тили ҳисобланади.

Японликлар фарзандаларининг энг яхши, юқори таълим олишини жуда қоқлайдилар. Таълимга бундай қатта эътибор “дзюку” мактабларининг

³¹ Germany's Vocational Education at a glance. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de> 13-17.

яратилишга асос бўлди. “Дзюку” – нуфузли ўқув муассасаларига тайёрловчи махсус кечки мактаблардир. Бундай мактабларнинг аналогги XVIII асрда япон черковида пайдо бўлган, ҳозирги кунда дзюкулар сони 100 мингдан ошди.

“Кичик дзюку”лар 5-6 ўқувчидан иборат бўлиб, ўқитувчининг уйида шуғулланади. “Катта дзюку”лар 5 минггача ўқувчиларни йиғди. Ўқиб бу мактабларда соат 16:50дан 20:50гача давом этади, дарслар душанбадан жуматгача бўлади, ҳафталик назоратни олатда яқшанба эрталабгача белгиланади.

Катта (ўрта) мактаб мажбурий эмаслигига қарамай, каттаб – котагакико унда 94% ўқувчилар тахсил оладилар (2005 йилги маълумот). Катта ўрта

мактаб сони 55%ни ташкил этади, шунга қарамай давлат ва хусусий катта мактаблар пуллик. Катта ўрта мактабнинг I-йил учун дастури ҳаммага бир хил, лекин кейинги 2 йил ичида олий таълим олиш мақсадига кўра курсни танлаш назарда тутилмақда. Катта мактаб дастурлари ўрта мактаб ва бошланғич мактаб дастурларига кўра хилма-хил, лекин ўқувчиларга билимнинг у ёки бу соҳасига ихтисосланиши бўйича имкониятлар яратилади.³²

Катта мактабларда ўқиб пулли, лекин давлат муассасаларида арзонроқ. Пулли, хусусий ўрта ва бошланғич мактаблар ҳам бор. Барча пулли таълим муассасаларида стипендиялар конкурсига қилиниб бўлса, текин ўқиб бўлади. Ўрта мактабдан катта мактабга ўтиш имтиҳонлар натижаларига боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Ўрта мактабда ўзлаштириш кўрсаткичига кўра ўқувчи кириш имконияти бор бўлган катта мактаб рўйхатини олади.

Одатдаги давлат мактабларидан ташқари пулли хусусий мактаб-

институтилар (такүэнлар) бор. Шунингдек, умумдавлат мактаби мақомидаги “ишлий мактаблар” мавжуд. Бу академияга кириш учун катта конкурс асосида алоҳида имтиҳонлар топширилади. Бир тарафдан академияда яхши таълим дастурлари мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилиги олий мактаб ёки университетга кириш учун имконият беради.

Япония ҳукумати ОўЮлари битирувчиларини ўқитувчи лавозимига тайинлашда каттик танлов сиёсатини олиб боради.

Катта ўрта мактабда япон тили, математика, табиёт, жамиятшунослик ва б. мажбурий умумтаълим фанларига кўшимча ҳолда ўқувчилар танлов бўйича филоларни тақсиф қиладилар, бу инглиз тили, ёки бошқа чет тиллар, шунингдек, техник ва махсус фанлар бўлиши мумкин. 12-синфда ўқувчилар ўзи учун таълим профилларидан бирини танлаши керак.

Таълим, фан ва маданият вазирлиги кўрсатмасига кўра, катта ўрта мактабда билимларни баҳолашда ОўЮ тизимидан фойдаланилади. Бу ҳар бир ўқувчи 12 йиллик ўрта таълимни тутатганлиги ҳақида гувоҳнома олиши учун 80 кредит (зачёт бирлиги)ни йиғиши лозим деганидир. Масалан, япон тили ва мамонавий япон адабиётини ҳар бир курсини ўрганиш натижалари бўйича 4та кредит берилади, япон тили лексикологияси бўйича 2 кредит, классик тили бўйича – 2 кредит.

Японияда касб-хунаар таълими

Японияда катта ўрта мактабда ўқини хоҳлаганлар 5 йиллик “техник коллеж”лар – касбий техника билим юртларига киришлари мумкин. Лекин бу ўқиларга кириш шунчалик оддий эмас, энг яхшиларидан жуда катта конкурс асосида қабул қилинади, чунки Японияда юқори малакали инжинлар жуда ҳам зарур.

³² Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Science and Technology. <http://www.mext.go.jp> 34-44.

Университет ўрнига 2 йиллик коллежга кириш мумкин, унда махус таълим берилади. Бу коллежларда япон кизларининг 90% ўқийдилар ва айлар касобини эгаллайдилар: тиббиёт хамшираси, болалар боғчаси тарбиячиси, бошлангич синф ўқитувчиси, юкори малякани уй хонимлари, актриса (сэйю).

Япония коллежлари ўз макоми бўйича бизнинг ўрта махус таълим муассасалари билан тенг. Улар кичик, технологик, ва махус тайёртарлик коллежларига бўлинади.

Кичик коллежлар гуманитар, табий, тиббиёт ва техник фанлар соҳасида тайёртарликиннинг икки йиллик дастурини тавсия қилади. Бу коллеж битирувчилари университетнинг 2 ёки 3-курсда ўқишни давом эттиришлари мумкин. Кичик коллежларга қабул тўлиқ ўрта мактаб базасида амалга оширилади. Талаботлар кириш имтиҳонлари ва ундан камрок "Биринчи босқич ютуқлари тести"ни топирадилар.

Япония университетларида ўқув жараёнини ташкил қилишнинг ўзинга хос хусусияти шундаки, умумийлиги ва махус фанлар аниқ бўлиб ўқитилади. Биринчи икки йилликда барча талабалар умумтаълим тайёртарлигини оладилар. Бунда умумийлиги фанлар: тарих, фалсафа, адабиёт, жамиятшунослик, чет тилилари ўқитилади, шунингдек, бўлажак касби бўйича махус курсларни эшитадилар. Илк икки йилликда талабалар танлаган касоблари моҳиятига чуқурок кириш имкониятига эга бўладилар, ўқитувчилар эса – талабанинг касобларининг тўғри танлаганликларида ишонч ҳосил қиладилар ва илмий салоҳиятини аниқлашга эришадилар.

Тиббиёт ходимлари, стоматолог ва вестеринарлар 6 йил ўқишади. Асосий курсни тутатган, бакалавр даражаси берилади: gakushi. Айрим мустафо холатлардан ташкари битта университетдан иккинчисига ўтиш амалда йўқ. Лекин баъзи университетлар чет эллик талабаларни 2 ёки 3-курсга қабул қиладилар, шунда талабаларни ўқатиш бўйича махус имтиҳонлар ўтказилади (transfer examination).³³

Олий ўқув юртининг таъликот ишларида лаёқати бор талабалари ўқишни магистратурада давом эттирадди. Япон олий ўқув юртларида, эркин тингловчилар, кўчма талабалар, таъликотчи-талабалар ва коллегалар таъликотчилар бор

ГЕРМАНИЯ ДАВЛАТИ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ

Германия таълим тизими бир неча босқични ўз ичига олади:

1. Элементар таълим: мактаб таълимининг 1-босқичига тегишли бўлиб, мактабгача муассасалар қиради. Асосан булар болалар боғчалари, тайёрлов синфлари ва кириш гуруҳлари бўлиб, бу ерларга болаларнинг катнашиши 3 йил давомида ота-оналар хоҳишига кўра ихтиёрийдир.

2. Таълимнинг биринчи босқичи. (Primarstufe) бошлангич мактаб, унга 6 ёшдан каттай бошлайди. Ўқиш муддати 4 йил. Берлин ва Бранденбургда 6 йил. Бу босқичдаги таълимнинг максали – болаларга таълим Ининг иккинчи босқичидати у ёки бу мактабда таълимни давом эттиришга имкон берувчи неосий билимларни беришдан иборат.

3. Таълимнинг иккинчи босқичи (Sekundarstufe I) "йўналишли босқич" деб номланувчи босқичдир, унда болаларни уларнинг ихтиёрига кўра ўқув

³³Widdbrook J, Pittsani N, Brown R, Ott D, Pryor J, Vaddy J, Saki F (2013) Pedagogy, Curriculum, Teaching Practices and Teacher Education in Developing Countries. Final Report. Education Rigorous Literature Review. Report for International Development R. 434-444.

муассасаларининг керакли турига йўналтилади: асосий мактаблар, resin мактаблар, гимназиялар, комплекс мактаблар. Ўқувчилар таълим ҳақидаги аттестатни реал ва асосий мактабларни битиргачина олишади.

4. Таълим II нинг иккинчи босқичи (Sekundstufe II)га гимназиянинг юкори синфлари, шунингдек касбий таълим ва муассасаларда касбий таълим қиради. Муассасаларда касбий таълим “дуал тизим” деб ҳам аталади, унда таълим ва ишлаб чиқаришда амалиёт 2 йил давомида олиб борилади, бу ўқишни тугатиш ўрта таълимни тугатиш билан тенг бўлиб, якунида факат касбий соҳада ўқишни давом эттириш мумкин. Гимназияда 3 йил ўқиб, ўқувчилар умумий шаходатнома “ётуқлик аттестати” – абитур оладилар, бу уларга истаган олий ўқув юртига киришга имкон беради.

5. Таълимнинг учинчи босқичи олий маълумот ҳақида диллом берувчи олий ўқув юртилари ва мапака ошириш ўқув муассасалари.

Мактабгача таълим

Германия таълим тизимида муҳим босқич (Kindergarten)да амалга оширилади. Болалар боғчасига 3-6 ёшдан мактаб ёшгача боришади. Ривожланишдан орқада қолган ёки ёши мос босқичга етмаган болалар мактабгача синфларда (нем. Volklassen) ва мактаблар қошидаги болалар боғчасида (нем. Schulkindergarten) тахсил оладилар. Бу боғчалар алоҳида ФЕ қойдасига кўра ёки мактабгача секторга ёки бошланғич таълим секторига бўйсинади.

Мактабгача таълим мажбурий эмас, лекин кўпгина ривожланишда орқада қолган болалар учун мажбурий ҳисобланади. Болалар боғчалари таълимнинг куйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими тарқибига қармайди. Боғчаларни мабтаб билан тўлдириш турли жамоат ташкилотлари, кайфий бирлашмалари, қорхоналари, муассаси шахслар, диний муассасалар нимасида.

Германияда 3 ёшдан 6 ёшгача бўлган болаларнинг 80% боғчаларга қатнайдилар.

Болалар боғчасида нутқ ўстириш, бола шахсини ривожлантириш, ижтимоий тарбия ва ўйин муҳим саналади. Хар йили 30-нон куни 6 ёшга туълан болалар мактабга боришлари шарт. Биринчи дарсгача бўлган муддатда улар тайёрлов машгўлотларига боришлари шарт бўлиб бу дарслар бошланғич мактабларда ўтказилади ва бир неча нолмга эта:

“Vorberëitungsahr”, “Vorschule”, “Schulnachmittage”.

МАКТАБ ТАЪЛИМИ Германияда мажбурий мактаб таълими 6 йилдан 19 йилни ўз ичига олади, лемак мактабда таълим умуман олгандда 13 йилни таъкил этади. Бу муддат туълагач, имтиҳонларни муваффақиятли топириб бўлиб, ўқувчи битирув гувоҳномасини олади ва олий ўқув юртига кириш кукукига эта бўлади. Германияда хар бир мактаб ўз Федерал Ери хокимиятига бўйсинади. Шу боне дастурлар, қойдалар ва хатто ўқитиш давомийлтиги мамлакатнинг турли Федерал Ерида турлича.

ГФРда Федерал Ерлар таълим тизимининг асосий тарқибий қисмлари учун жанооб беради. Барча давлат мактабларида ўқиш белул. Ўқувчиларга қисман белул ўқув кўпланмалар ва дарсликлар берилди. Диний фанларни ўқитиш мажбурий эмас. Ўқувчи 14 ёшида бу фанни ўқиш ёки ўқимаслиқни ўзи тилиди. Мактабларда болалар ва қизлар аралаш ўқишади. Таълим спектри

Федерал Ерларнинг молиявий ёрдамидан фойдаланувчи турли ташиқлотларнинг хусусий мактаблари билан тўлдириб борилади.

Германияда мактаб таълими қуйидаги мактаб типларига бўлинади:

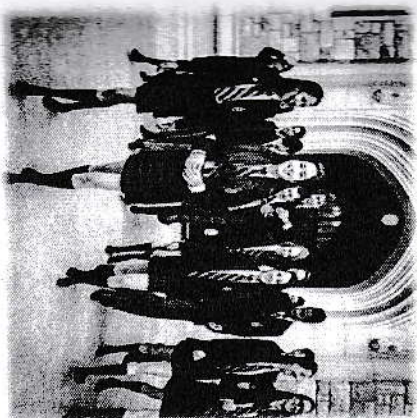
1. Бошланғич мактаб (Grundschule)
2. Йўналиш мактаблари (Orientierungstufe)
3. Асосий мактаб (Hauptschule)
4. Реал мактаб (Realschule)
5. Гимназия
6. Умумий мактаб (Gesamtschule)
7. Махсус мактаб (Sonderschule)

Германияда	Ўрта	Немец	Ўқувчилари	бошланғич	мактабни
мактаб типлари: асосий,	бигиртанларидан сўнг	умумтаълим	мактабнинг	2-	
реал, асосий мактаблар	поғонасига	борадилар.	5 ва 6-синфлар,	уларнинг	
ва гимназиялар	ташқилий	жиҳатидан	катъий назар,	авваламбор,	бола

камол топадиган давр бўлиб ҳисобланади, бошларнинг кейинги ўқш шаклига йўналтириш максалида кузатиб олиб борилади.

ГФРнинг бавари Федерал Ерларида мавжуд бўлган йўналишли босқич ("Orientierungsstufe") ота-оналарга, ўқувчи ва ўқитувчиларга II босқичдаги мактабга ўтишни ҳал қилувчи ишонарли асосни беришга мўлжалланган. Йўналтирувчи босқич мустақил ўқув муассасаси ёки II босқичдаги мактабнинг I қисми сифатида ташиқил этилган. Берлинда бу босқич бошланғич мактабнинг 5-6-синф шаклида олиб борилади. ГФРда ўрта мактаблар 4та типга бўлинади: гимназиялар, реал мактаблар, асосий мактаблар, умумлашган мактаблар.

АССОСИЙ МАКТАБ Асосий ёки тўлиқ халқ мактаби бошланғич мактабни битириб, реал мактаб ёки гимназияга бормаган бarchа ўқувчилар учун мажбурийдир. Бу мактабда охириги мажбурий синф 9-синф, бавари Федералда 10-синф ҳисобланади. Кўпчилиги Федералда ўқувчиларга кўшимча 10-синфга эркин катнаш имкони берилган.

Асосий мактабнинг максали — ўқувчиларни иккинчи босқич I доирасидаги таълим ва касбий таълимни давом эттиришга тайёрлаш ва умумтаълим курсларига катнашишидир. Асосий мактабларда ўқувчиларни ишчи касби олами билан таништириш орқали касб таълимига ёрдамлашга эътибор қаратилди. Асосий мактабда асосан энг қучсиз ўқувчилар, ижобий таъриф берганда, амалий қизқичилари бор болалар қоллилади.

Шунга кўра асосий мактабларда эътибор техник предметларга, чизмалар, кўл меҳнати, уй қоритиш, яъни, бўлажак касбий фаолият билан амалий боғланишга қаратилди. Бунга ўқувчиларнинг 8-синфда ўтадиган амалиёти ҳам кирди. Хундурманчилик ва саннат муассасаларидан "ҳақиқий" иш пайтда улар аниқ касбий талаблар билан танишадилар. Ҳозирги кунда Таълим назарини асосий мактабни ислох қилиш зарурати ҳақида фикр билдирмоқда. Бунда асосий мактаб ўқитувчилари бошланғич мактаб ўқитувчилари каби иқтисосликка эга бўлишлари керак дейилади.

РЕАЛ МАКТАБЛАР Реал мактаблар иккинчи босқич Iта қарашли синфни битириб, реал мактабга ўтишни хоҳлаган асосий мактаб ўқувчилари учун реал мактабнинг алоҳида 3 синф варианты мавжуд. Реал мактаб юқори даражадаи кенгайтирилган умумий таълим беради ва ўқувчиларни мустақил фикрлаш, масбулият ҳисси, инсонларга раҳбарлик қилиш кўникмаларига юқори талаб қўядиган касб эгалари бўлиши учун касбий таълим курсларига тайёрлайди. Реал мактабларда ўқш юқори даражада олиб борилади, фанларни тизимлаштиришга катта эътибор берилади. Ҳафтада дарслари сони 30дан 44гача бўлади. Ўқувчи 10-синфни битиргач, реал мактабни битирганлиги ҳақида аттестат олади, бу касбий таълимнинг катор мактабларига, шунингдек,

гимназиянинг 3-та юкори синфи билан тенг типдаги мактабларга йўл очади.

ГИМНАЗИЯ Гимназиялар умумтаълим ўқув муассасалари ҳисобланади. Унда ўқиш 5-13-синфгача 9 йил давом этади. 11-13-гача ўқийдиганлар гимназиянинг юкори босқичи деб аталади. Иштихонларни муваффақиятли топишрган гимназия битирувчиси олий ўқув юртига кириш ҳукукини берувчи етуқлик аттестати олади.

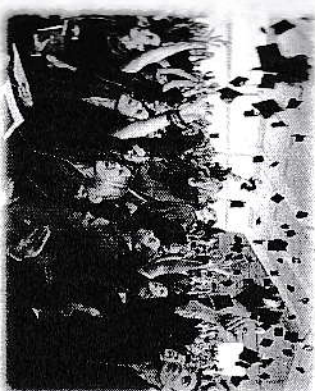
Фан гимназияларига реал мактабни битирганлик ҳақидаги аттестат бўлсагина қабул қилинади. Бу гимназияларда таълим давомийлиги 3йил. Битирувчилар фан етуқлик аттестатини оладилар, бу эса маълум доирадаги фанларни ўрганиш учун олий ўқув юртига кириш ҳукукини беради.

Бирлашган (амалдор) мактаб Бирлашган мактаб 5-10 (7-10) синфларни ўз ичига олади. У иккинчи босқич Iга қарашли. Бирлашган умумий мактабнинг максасди: барча иккинчи босқич I мактаблари фанлари, курслари, битирув аттестатига талабалари билан бирлаштиришидир. У ўқув муассасалари ва иккинчи босқич II касбий таълим курсларига ўтувчи битирувчиларни тайёрлайди. Ундан ташқари, ақсарият умумий мактабларда ўқитиш курслари мавжуд, уни муваффақиятли якунлаган ўқувчи олий ўқув юртига кириш ҳукукини олади. Умумий мактабнинг иккита типни бор: кооператив, интеграциялашган мактаб.

Кооператив умумий мактабда асосий мактаб, реал мактаб ва гимназиялар биргаликда ишлайди. Ташкилий, методик ва дидактик жиҳатдан улар бир бирита қарам бўлмаган бўлимлар сифатида фаолият юритилади. Бу бўлимлар ўзаро ҳамкорлигининг тури ва даражаси ёш даврлари тўрухларига боғлиқ. Кооператив умумий мактаб барча бўлимлар учун умумий педагогик раҳбариятга эга.

Германияда касбий ва олий таълим тизими Германия таълим тизимида хунар таълими муҳим аҳамиятга эга, чунки юкори мапакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг 20% хунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташқил этади. Ўқиш 3 босқичдан иборат

бўлиб, биринчи йил асосий хунар таълими берилади. Бунга ўқитиладиган касбга таълиқли маҳсус фанлардан назарий асослар берилиб, йирик корхоналарда амалий машғулотлар ўтказилади. Иккинчи йил давомида маҳсус хунар таълими берилади. Ўқувчининг биринчи йилдан иккинчи йилга ўтишида синнов имтихонлари ўтказилиб, ўқишни давом эттирувчи ёшлар танлаб олинади. Учинчи йил давомида маҳсус хунар таълими янада чуқурлаштирилиб борилади. Битирув имтихонлари маҳсус комиссия томонидан қабул қилинади.

Олий мактаб ўз-ўзини бошқариш ҳукукига эга. Олий ўқув юртини штабдаги ректор ёки бир неча йилга сайланган Президент бошқаради. Ўз-ўзини бошқаришда вазифалари аниқ тақсимлаб берилган бир неча тўрухларнинг босқичма-босқич иштироки принципити амал қилинади. Унинг таркибига профессор-ўқитувчилар, ўқувчилар, илмий ходимлар ва бошқа ходимлар қиради.

Германия олий таълим тизими олий ўқув юртлари турларининг кўпчилиги билан фарқланади. Германияда жами 383 олий ўқув юрти бўлиб, шулардан 103 таси университет, 180 таси амалий фанлар олий ўқув юртлари ҳисобланади. Биринчи олий маълумотни олиш яқин қилларгача немислар учун ҳам, чет эллик талабалар учун ҳам текин эди. 2007 йилдан бери баъзи олий ўқув юртлари талабалари ҳар семестрга 500 евродан тўлашлари кераклиги белгиланди (инфляцияни ҳисобга олиб ошиб бормоқда.)

Ғарбий Европа Федерал ерларида муддатидан узок ўқиётган талабалар ўқиш учун пул тўлайдилар. Таълим тизимидаги бу ислохотлар конун бўйича йўлга қўйилган. Олий ўқув юртларининг кўпчилиги давлат тасарруфида ва ҳукумат томонидан молиялаштирилади. 383 олий ўқув юртларидан 69 таси хусусий.

Олий ўқув юртларига кириш имтихонларисиз қабул қилинади, абитуриент учун энг муҳими мактаб ёки гимназияда кириш имтихонларини

мувафакиятли топиришдир. Нуфузли мутахассисликларга ўқишга қабул қилишда абитуриент мактаб аттестатининг ўртача бали ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Университетлардаги нуфузли мутахассисликларга ўринни тақсимлаш бўйича олий ўқув юртлири эмас, ZVS деган махсус бўлиμμα шугулланади. Ўртача баллдан ташқари ZVS ижтимоий ва шахсий сабаблар, нотирионлик, оилавий аҳоли ва бошқаларни ҳам ҳисоба олади. Агар ўртача балл етарли бўлмаса, абитуриентни навбатга қўяди. Бир неча семестр кутганидан сўнг унга университетдан ўрин беришади.

Германия дониий равишда университет рейтингларини аниқлаб туради. Бунда ўқитиш, педагог кадрлар даражаси, шунингдек, у ёки бу олий ўқув юртлирини битириб, ишга жойлашиш каби шарт-шароитлар ҳисобга олинати.

Германияда илмий-тадқиқотлар университетлар ва илмий ташкилотлар ҳамда корпоратив тадқиқот марказларида олиб борилади. Университетлардаги илмий тадқиқотлар федерал бюджет, ФЕ бюджети томонидан ва ташкилотлар ажратган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилади. Германияда илмий-тадқиқотлар шунингдек, 4та йирик илмий ташкилотларда олиб борилади. Булар Макс Планк жамияти, Гельмгольц жамияти, Фраунгофер жамияти ва Лейбниц жамиятларидир.

GERMANIYADA Германияда университетлар ва институтлар; махсус
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ОўЮлар; педагогик ва теологик ОўЮлар;
ТИЗИМИ

бошқарув ва санъат олий мактаблари; касбий олий
мактаблар (академия) мавжуд.

Таълим босқичлари: Асосий таълим – 4
ини. (педагогик таълим бундан мустафо
– 3 йил). Амалиёт – 18 ой. Иштихон
топириш ва диплом олиш. Германияда
исем ва чет эллик талабалар ўртасида
инфлякат университетлар, балки махсус
олий ўқув юртлирига киришни
қошловчилар ҳам қўп. Бу махсус олий
ўқув юртлирида 22000 чет эллик
талабалар тахсис оладишар.

Махсус **ОўЮ** (*Fachhochschule*)ларида ўқиш қискартирилган ва амалий
назифаларга йўналтирилган. Бундай ОўЮларида муҳандислик иши,
интисодиёт ва менеджмент, кишлоқ хўжалиги, компьютер мутахассислиги
бўйича юкори билимлар олиш мумкин.

Университетлардан фарқи холда махсус ОўЮ докторлик даражасини
бериш ҳуқуқига эга эмас. Бу таълим муассасасини битиргач, *Diplomgrad* (2-
босқич) берилади ва бу академик даража ҳисобланади.

Касбий академиялар (*Vetisfakademien*) маълум фанлар бўйича III босқич
таълимини беради. Бу ерда таълим ишлаб чиқариш муассасаларида амалий
тайёрларлик билан бирга олиб борилади.

ЖАНУБИЙ КОРЕЯ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ

Жанубий Корея таълим тизими яна битта бугунжаҳон тамойилини
амалга оширади: бу таълим ва фан интеграциясидир. Дунё амалиётида ўқув
муассасалари ва илмий-тадқиқот институтларини ўз ичига олувчи академик
конгломератлар самарали фаоллат олиб боришмоқда. Бундай бирлашув илм ва
таълим интеграциясининг аниқ асоси бўлиб хизмат қилади ва мамлакатда ягона
илмий-техник ва таълим сисёатини олиб бориш имкониятини беради. Олий
ўқув юртлири ва илмий тадқиқот институтларининг қўшилиши бугунги кунда
интеграциянинг энг самарали шакли ҳисобланади.

Лекин бу шундоқлигича нухса олиш шаклида эмас, балки янгиликларни

кабул килиш билан бирга тавлим ривожланиш бооскинчилиги энг яхши анъаналар ва кўлга киритилган ютуқларни сақтаб қолишни такозо этади³⁴.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМУ Жанубий Кореяда болалар бoғчаси умумтаълим турига кирмайди. Ота-оналар фарзандларини хусусий мактабгача муассасаларга берадилар. Бу муассасаларда тавлим корейс тилида, инглиз тилида, бязилирида факат инглиз тилида олиб борилади. Болалар бoғчасига 3 ёшдан 5 ёшгача кабул килинади. Кўпчилик болалар "мактабгача" тайёрларлик олмасликлари, яъни хусусий мактабгача муассасаларга бормасликлари, балки болалар бoғчасига шунчаки боришлари мумкин.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМУ

Жанубий Кореяда болалар (6 ёшдан ошган)

7 ёшдан 13 ёшгача бошлангич мактабга борадилар. Ўқиш муддати 6 йил, мажбурий ва бепул. Бошлангич мактабда куйидаги 9 та фанлар ўқитилади:

- Корейс тили;
- Математика;
- Аниқ фанлар;
- Жамият ҳақидаги фанлар;
- Чет тили;
- Тасвирий санъат;
- Мусика.

Бошлангич мактаб корейчасига "чхольн хаккё" деб номланар ва бошлангич тавлим маъносини англатар эди.
1996 йил Жанубий Корея ҳукумати бу номни ўзгартириди ва "гукмин хаккё" деб номлади. Бу атама "фукаролик мактаби" деган маънони англатади.

³⁴Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society, 1994

Кореяда давлат тасарруфидати бошлангич мактаблардан ташқари қатор хусусий мактаблар ҳам мавжуд. Бу мактабларнинг ўқув дастурлари давлат мактаблари ўқув дастурларига бирмунча мос келади, лекин ўқитиш юқори даражада амалга оширилади. Масалан, кам сонли ўқувчиларга кўп ўқитувчиларнинг жалб этилиши, кўшимча фанларнинг киритилиши, умуман тавлимнинг юқори стандартларга эълоғи ва ҳ.к

Жанубий Кореяда Корейс тилида ўрта мактаб "чунхакё" деб мактаб тизими: ўрта ва номланади ва "ўрта мактаб" маъносини беради. юқори мактаблар

Ўрта мактабда тавлим мажбурий, бепул ва 3 йил ўқитилади. Ўрта мактабга 11 ёшдан ошган, 12 ёшдагилар кабул килинади.

Машгулотлар 45 дақиқа давом этади.

Бошлангич синфдаги 9 та фанга, ўрта мактабда яна 4 та фан қўшилиб, жами 13 та фан ўқитилади. Мактабда чет тилларига эътибор қучди. Кўпчилик инглиз тилида осмалюл галлаша олади.

Ўрта мактабда бир кунда 6 та фан ўқитилади, шунингдек, алоҳида махсус 7-дарс ҳам бор. Ўқув дастурининг негизини куйидаги фанлар ташкил этади:

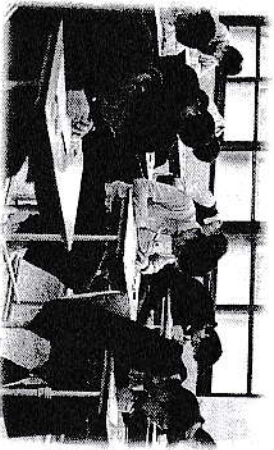
- Математика;
- Корейс ва инглиз тили;
- Қатор аниқ фанлар;
- "Кўшимча" фанлар куйидагилардан иборат:
- Санъат соҳалар;
- Жисмоний тарбия;
- Тарих;
- Ханча (хитой пероглифи);

- Этика;
- Уй иқтисодини юритиш;
- Компьютер саводхонлиги.

Чет тилини ўқитишга ҳафтаига 4-5 соат ажратилган. Ўқиш ўрта мактабда бир йилда 1222 соатни ташкил этади. Кореялик ўқувчилар инглиз тилидан ташқари классик хитой тилини мажбурий равишда ўргатадилар. Ундан ташқари жуда иродали ўқувчилар кураш турлари ва мусика мактабларига қатнашадилар. Ўқувчилар шу тарика дарсдан кейин уйларида жуда кеч қайтадилар.

Кореячасига "кодынхаккё" деб номланади.

Кореялик болалар юкори мактабга ўрта мактабдан кейин 17 ёшдан 1-курста қабул қилинади ва 19 ёшгача тахсил олади. Юкори мактаблар бир неча турларга ажратилади:

Давлат юкори мактаблари:
Корея Тавлим ва техника фанлари вазирлиги, Маданият, Жисмоний тарбия ва сайёҳлик вазирлиги бошқаралди;
Умумий юкори мактаблари: Хар бир вилоятдаги юкори таъкилотлар томонидан бошқарилади;
Хусусий юкори мактаблар.

Шунингдек, юкори мактаблар ўқитиш фанларига кўра ҳам бир канча турларга бўлинади:

- Ихтисослаштирилган мактаблар (кишлоқ хўжалиги, саноат, денгиз хўжалиги, ахборот);
- Умумий мактаблар;
- Махсус мактаблар (лицей шаклидаги мактаб);
- Техника мактаблари;
- Чет тили мактаблари;

- Жисмоний тарбия мактаблари;
- Санъат мактаблари ва х.

Жанубий Корея Республикасида таълим вазирлиги махсус ташкил этган юкори мактаблар ҳам бор. Булар асосан кишлоқ хўжалиги, балкичилик, саноат, халқаро тилларга ихтисослашган бўлади.

Коллежда тахсил олишни истамеган ўқувчилар касббўй билим юртларига кириб ўқишлари мумкин. Бу билим юртлари технология, априхультура ёки молия йўналишларига ихтисослашган. Юкори мактабларнинг жадалли ҳақида таъкириладиган бўлса, хар бир ўқувчи учун кун ярмида қайтиб келиш олатдаги ҳолатга айланган.

Ривожланишдан орқада қолган болалар учун махсус мактаблар мавжуд. Бу мактабларнинг асарияти хусусий ёки диний таъкилотларнинг хайрия маблағлари ҳисобига қурилан.

Мактаблар учун ўқитувчи кадрлар тайёрлаш масаласига ҳам катта эътибор берилди. Кореядаги барча талабаларнинг 6.5% бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11 та ўқитувчилар тайёрлайдиган коллежлар мавжуд хар бир провинция (вилоят) ўз коллежига эга. Юкори мактаб битирувчилари "суцен" деб номланувчи стандарт тест топирирадилар. Мактаб ўқув дастурлари кириш тестлари – имтиҳонлари мазмунини қамраб олган. Суцен 3 та асосий секция / фанлардан иборат: корейс тили, математика ва инглиз тили. Ундан ташқари табиий ва ижтимоий фанлардан танлов асосида қатор фанлар киритилади. Бундай тест 1 йилда 1 марта топирилади, у инпенсив тайёрларикни талаб этади. Бу тестга бўлажак ОўЮ талабалари ботча ёшдан тайёрланишини бошлашади. Тестни топириолмаган ва коллежга кириш 1 йилга сурилган ўқувчиларни "чесусенлар" деб аташади.

ЖАНУБИЙ КОРЕЯДА КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ

Жанубий Кореяда олий маълумотга эга бўлиш хар бир корейс фуқаросининг кейинги мавқеи муваффақияти учун жуда катта аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам бу мартабали таълим муассасаларига ўқишга киришга бўлган эътиёж ҳам катта. Жанубий Кореяда

эътибор кўлрок математика, корейс тили ва инглиз тилларига, аниқ фанларга ва жамият билан боғлиқ фанларга қаратилади.

Жанубий Корея аҳоли ўртасида талабалар сонига кўра дунёда биринчи ўринларда туради. "Таълим тўғрисида"ги қонунга кўра барча О'Ў. давлат тасарруфидати ва ҳуқуқий таълим вазирлиги ва меҳнат ресурсларини ривожлантириш хизмати томонидан бошқарилади. Бошқа масалалар бўйича университетлар Корея Университет таълими кенгаши таъминотида таянади.

Students study at a baroque, or gwanak, state school. In this Baroque, the drive for better grades, leading some students and their parents to cheat, is rampant. Effective January 1, 2007, No. 8-1-11

Жанубий Кореяда кўйилган таълим муассасалари турлари мавжуд:

- Коллеж ва университетлар (хусусий ва миллий, давлат тасарруфидати);
- Индустриал университетлар;
- Педагогика институтлари;

БАКАЛАВРИАТ. Ўқш муддати 4 йил. Талабалар 140-150 кредит соат атрофида тахсил олади. Тибиёт соҳасида ўқш 6 йил давом этади ва 180 кредит соат ўқишади. Ўқш тугатгач, бакалавр даражасини олганлиги ҳақидаги диплом берилади. Типик йирик корейс университетлари таркибиди 10 тадан 20 тагача факультетлар бор. Факультетлар американа термини билан "қоллихлар", яъни корейсча "тэхак" деб аталади. Кореяда ўқув жараёнига ахборот технологияларини жорий қилишга алоҳида эътибор берилади. Натижада Жанубий Корея дунёда ўз мактаб ва таълим муассасаларини компьютер ва интернет билан тўлиқ таъминлаган иккинчи давлатга айланди.

МАГИСТРАТУРА. Ўқш муддати 2-3 йил. Ўқш якунида талабалар диссертация ёқлайди. Тибиёт соҳасидаги талабалар Тибиёт мактабининг барча талабаларини бажариб, миллий имтиҳон топширади. Ўқш якунида

Магистрлик даражаси берилади.

ДОКТОРАНТУРА. Ўқш муддати 3-4 йил. Ўқш якунида докторлик диссертацияси химоя қилинади, о'збеки ёки соҳага мос имтиҳон топширилади.

№	Ўқшчилар	Ўқш давомийлиги	Мажбурийлиги
1	Бошлангч мактаб	6 йил	Ҳа
2	Ўрта мактаб	3 йил	Ҳа
3	Юқори мактаб	3 йил	Йўқ
4	Касбий таълим(коллеж)	2 йил	Йўқ
5	Олий таълим(университет)	4 йил	Йўқ

4. Белгия таълим тизими³⁵

№	Таълим боғи	Ўш
1	Бошлангч мактаб	6-12
2	Ўрта мактаб	12-16
3	Ўрта касбий мактаб	16-18
4	Олий мактаб	18-23

Мактабгача таълим.

Белгияда мактабгача таълим 2,5 ёшдан бошланади. Ушбу белгиланган ёшга етганда болаларни мактабгача беришади, шу сабабли гуруҳдаги болалар сонин йил давомида ўзгариб боради. Мактабгача гуруҳларининг асосий мақсади:

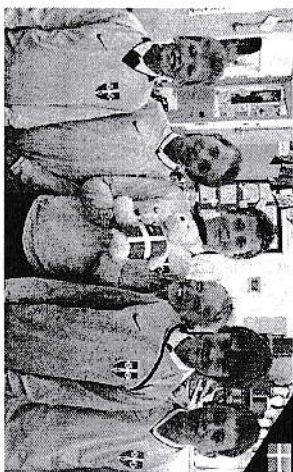
болаларнинг билиш, билим орттириш (когнитив), коммуникатив ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш ҳисобланади.

Мақтабгача таълим мажбурий таълим дастурига киритилмаган бўлсада, Белгияда тахминан 90%гача бўлган болалар унда таҳсил олишади. Кўп ҳолларда мақтабгача таълим муассасалар бошланғич мақтабларга уйғунлашган бўлади. Болалар 6 ёшга етганда бошланғич мақтабнинг биринчи синфига ўқишга қиради.

МАҚТАБ. Мақтаб таълими даври 2 та – бошланғич ва ўрта мақтаб босқичига бўлинади. Бошланғич мақтаб, ўз навбатида, 3 та 2 та синфга босқичдан иборат. Бу даврда болалар арифметика, ўқиш, ёзиш, мусика, тарих ва баъзи бошқа фанлардан таълим олишади. Дарслар 8.30 да бошланиб, 15.30 гача давом этади. Соат 12.00 дан 13.00 гача тушлик учун танлафус берилади. Чоршанба кўни тушликдан сўнг, шанба ва якшанба кўнлари дам олиш кўнлари ҳисобланади.

Бросселдаги фламанда мақтаб дастурига биринчи ёки иккинчи синфдан бошлаб, француз тилини ўқитиш киритилган. Қолган фламанда мақтабларининг кўп қисмида бу фан бошланғич мақтабнинг 3-босқичида ўратилади. Мамлакатнинг француз тилида сўзлашувчи қисмида ўқувчининг хоҳишига кўра инглиз ёки нидерланд тиллари ҳам ўратилади.

Герман тилида сўзлашувчи қисмида француз тили мажбурий тарзда ўқитилади. Шунингдек, Белгияда, белгиланган ижтимоий гуруҳ (деңгизчи ва дипломатлар болалари)га йўналтирилган катор хусусий мақтаблар ҳам фаолият

кўрсатади.

Ўқувчилар бошланғич мақтабни тугатиб, худди шундай 3 та 2 йиллик босқичдан иборат ўрта мақтабга ўтадилар. Бу босқичда ўқувчилар фанларни маълум гуруҳлар орасидан танлашлари шарт бўлади ва бу танлов маълум даражада уларнинг дарс жадвалини аниқлаб беришга асос бўлади. Дарс жадвалидан бу танланган фанлардан ташқари ҳамма учун мажбурий фанлар қим жой олган. Масалан, давлат тили ва jisмоний тарбия фанлари ва ҳоказо.

Белгия ҳуқуқида 4 типдаги ўрта мақтаблар фаолият юритади:

Умумий таълим берувчи ўрта мактаб (Алгемен Сесундаир Ондервижс, (АСО)). Мазкур типдаги муассасалар ўқув дастурида мақтаб битирувчиси 6 йил тушлик таълим олиб, ўқишни олий ўқув юртида давом эттириши кўзда тутилган.

Техник ўрта мактаблар (Течнисз Сесундаир Ондервижс, (Тсо)) иккита: ТТК ва СТК каби “типча”га бўлинади. И “типча”даги мақтабларда таълим техник жиҳати томонига йўналтирилган, ИИ “типча”га - амалий муассасаларга ихтисослашган.

Касбий-техник ўқув юртилари (Вероелс сесундаир ондвервижс (ВСО)) дурактор, заргар, гипст терувчи (курувчи) уста каби ўнга хос мутахассисликлар бойича таълим тақсиф этишади. ВСО — факат белгия ўрта таълимида мавжуд бўлган таълим муассасаси типидир, бундан кейин олий таълим олиш имконияти кўзда тутилмаган.

Ўрта бодий таълим муассасалари (Кулст сесундаир ондвервижс (КСО)). Ушбу ўқув юртилар санъат соҳаси бойича олий маълумотга эга бўлиш учун университет ёки коллежга ўқишга кириш учун талабаларни тайёрлайдилар. Танланган йўналишга қараб, актёрлик маҳорати, хореография, мусика ёки тасвирий санъат услувор бўлиши мумкин.

Белгияда олий таълим: университетлар ва олий мақтаблар.

Белгия олий таълими ўзининг кўҳна анъаналарига эга. Ўқитиш жараёни на замонавий илм-фанни ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари бўйича фуқараларга ва амалий тадқиқотларни ўтказиш ўртасидаги боғлиқлик Белгия

таълим тизими учун анъанавий ҳисобланади.

Белгия таълимита француз, фламанд ва немис ҳамжамиятлари жавобтар. 6 ёшдан 16 ёшгача ва кечки мактабларда 18 ёшгача бўлган барча болалар учун таълим мажбурий ва бепулдир.

УНИВЕРСИТЕТ ТИПИДАГИ ЎҚУВ ЮРТЛАР ВА ОЛИЙ МАКТАБЛАР

1970 йил 7 июлдаги конунга мувофиқ ООЮлар университет типидати ўқув юртлар ва Олий мактабларга бўлинади. Аслини олганда 7 та Белгия университети фаолият юритади: Льеж давлат, Монсе-Енодати Университет, Гент давлат, Брюссель эркин (француз тилида ва алоҳида фламан), Лувен католик (француз тилида ва алоҳида фламан).

Улар каторида бир нечта хорижий университет бўлимлари (Брюссель ва Антверпенда), ҳамда университетга тенглаштирилган катор Белгия ООЮ (одагда улар университет факультети, марказ, бирлашма ёки жамғарма номларига эга) фаолият юритади.

Курс	Давомийлиги	Даража
(Таянч)-Базавий	2 йил	кандидат (таълимнинг бошқа тизимида бакалавр дипломига мос келади)
Асосий	3 йил	лицензиат (таълимнинг бошқа тизимида магистр дипломига мос келади)
Кўшимча	2 йил	доктор (мутахассис)
Олий	2 йил	олий таълим агрежеси

“кандидат” даражаси - 2 ёки 3 йиллик таянч таълим олганидан кейин бериллади. Бу 1-цикл хисобланади (кейин эса таълимнинг 2-цикли, яъни ихтисос (соха) бойича тайёрлаш бошланади;

“лицензиат” - бакалавр даражасига мос келади, мутахассислиги бойича 2 ёки 3 йиллик кўшимча таълим олиши ва илмий иш ёзганидан кейин бериллади.

Баъзи фанлар бойича кўп муддатли ўқишдан кейингина ушбу даражага эришиш мумкин: муҳандислик, фармацевт, ҳуқуқ соҳалари бўйича мутахассисликлари учун - 3 йил ёки медицина, жарроҳлик ва доялик (акушерлик) ихтисослиги бўйича доктор унвонига эга бўлиши учун 4 йил ўқишлари шарт.

“доктор” - магистр даражасига тўғри келади, мазкур даражага “лицензиат” даражасини олгандан кейингина камида яна 1 йил тахсил олиб, диссертацияни ёзиб, албатта уни ёқлаш талаб этилади.

“олий таълим агреже”си - ушбу иерархия (кестма-кестлик)нинг олий даражаси ҳисобланади ва у докторлик даражасини олиб, 2 йил муддат ўтишидан кейингина берилиши мумкин.

ФРАНЦИЯ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ³⁶

Францияда таълимнинг асосий максади шахсни ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш, бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларни тадбиркорликка ишбилармонлик ва омиликорликка ўргатиш шунга яраша касб-корга эга қилишдан иборатдир. Бу ерда:

1. Давлат мактаблари.
2. Хусусий мактаблар.
3. Ораллик мактаблар мавжуд.

Франция бошланғич таълим мактабларига 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган

³⁶National Student Fee and Support Systems in European Higher Education -20 p

болалар жалб килинадилар. Бошлангич мактаб бепул ва мажбурий. Унинг вазифаси ўқиш, ёзиш ҳисоблаш малакасини беришидир. Ўқув машғулотилари эрталаб соат 9 дан 12 гача ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади.

Мактабда овқатланиш пуллик лекин жуда арзонлаштирилган нарсаларда. Бошлангич синфларда ўқиш уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёрлов босқичи;
2. Элементар курс (бу босқич икки йил давом этади);
3. Чуқурлаштирилган босқич.

Ўқув дастурининг мазмунини бевосита ўқитувчининг ўзи белгилайди. Бир сўз билан айтганда ўқитувчи болалар билимига тўла масъул экан унинг услуб танлашига мустақил ҳаракат қилишига ҳам тўла эркинликлар берилади.

ТАЪЛИМ ТИЗИМЛАРИ. Франция таълим тизимининг дастлабки босқичини мактабгача тарбия таълики этади. Бу босқични "Оналар мактаби" деб ҳам қоритилди. Бундан кўзланган асосий мақсад болаларнинг мактабдаги шароитини ўз шароити билан яқинлаштириш, уларга оиладагидек илиқ муносабатни шакллантиришдан иборат. Уларни мустақил ҳолда ҳам, мактабларнинг бошлангич синфлари базасида ҳам таълики этилган. Франция таълим тизимида болаларнинг гўдақлик чоғиданок мактабда ўқиш учун тайёр ҳолда олиб келиш гоёт муҳим масала ҳисобланади.

Мактабгача тарбия босқичида тарбияланувчилар куйидагича табақалаштирилган:

Кичик гуруҳ 2 ёшдан 4 ёшгача;

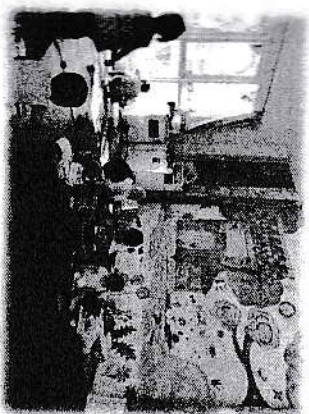
Ўрта гуруҳ 4 ёшдан 5 ёшгача;

Катта гуруҳ 5 ёшдан 6 ёшгача.

5-6 ёшлилар мактабга тайёрлов гуруҳи бўлиб, уларга Францияда 100 фоиз шу ёшлиги болалар камраб олинган. Болаларни мактабга тайёрлаш учун алоҳида дастур ва дарсликлар мавжуд.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМ.

Францияда бошлангич мактабларга 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб қилинадилар. Бошлангич таълим барча учун мажбурий ва бепул.

Бошлангич таълимга қўйилган асосий талаб ўқувчиларга ифодали ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш малакасини беришдан иборатдир. Францияда таълим олаётган ҳар би қўқаролнингта мансуб қишиларнинг фарандларига уларнинг вагани, халқи, тарихи, тили ва адабиётини ўрганиш учун факультатив курслар таълики этиш ҳам кўзда тутилган.

Бошлангич синфларда ўқиш 5 йил бўлиб, ўқиш 3 босқичга бўлинади:

- Тайёрлов босқич - 1 йил. Бунда болалар ҳисоблашга, ўқиш ва ёзишга, қуйлашга, ўйлашга, табиат манзараларини томоша қилишга ва ундан баҳра олишга, жисмоний машқлар билан машғул бўлишга мактабнинг турли спорт таъбирларида иштирок этишга, меҳнат қилишга ўргатиладилар. Ўқиш машғулоти эрталаб соат 9 дан 12 гача, ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади. Овқат пуллик, лекин жуда арзонлаштирилган.

- Иккинчи босқич -элементар курс бўлиб, бу 2 йил давом этади. Тайёрловдаги билимлар янада тақомиллаштирилади. Тайёрлов бўлимида бир ўқитувчи ишласа, элементар босқичда 2 ўқитувчи (ҳар бири бир йилдан) ишлайди.

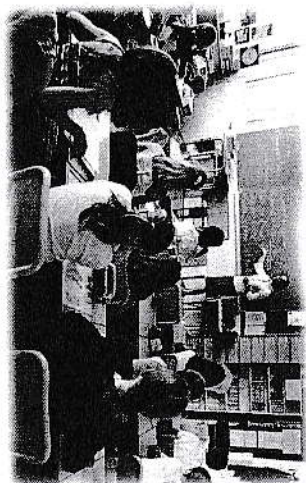
- Учинчи босқич- чуқурлаштирилган босқич. Бунда ўқувчиларнинг тайёрлов ва элементар босқичдаги билимлари янада чуқурлаштирилади. Дастурларда ўқув предметларининг барчасига уч босқич бўйича аниқ, алоҳида- алоҳида талаблар қўйилади.

ЎРТА ТАЪЛИМ.

Ўқувчилар 11 ёшдан ўрта мактабга ўтадилар. Ўрта таълим коллежлар ва лицейларда амалга оширилади. Ўрта таълим 2 босқичда берилади. Биринчи босқич (11 ёшдан 15 ёшгача) 4 йил бўлиб, энг кичик синф 6-синф, 5,4- ўрта, 3-синф энг катта синф ҳисобланади. Биринчи босқичда француз тили ва

адабиёти, чет тили (инглиз, немис, испан, италин тиллари), тарих, география, математика, табиий фанлар ўқитилади.

Биринчи босқич якуллангач, ўқувчилар касбий йўналишлари бўйича гувоҳнома оладилар. Иккинчи босқичда ўқувчилар 15-18 ёшда таълим оладилар. Бунда ўқиш 3 йил давом этиб, 2-синф кишик, 1-синф ўрта ва якуловчи синфларга бўлинади.

6-5-синфлар умумий ўрта таълим берали, 4-3-синфларда ўқувчиларнинг қобилияти ва мойиллигига қараб билим берилади.

Гувоҳнома олгандаридан сўнг олий педагогика институти, политехника институти, олий маъмурий мактабларга имтиҳон билан қолган олий ўқув қорғатилган имтиҳонсиз қабул қилинадилар.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ.

Францияда қуйидаги билим масканларида олий таълим берилади:

- Университетлар
- олий технология мактаблари
- олий муҳандислик мактаблари
- олий архитектура мактаблари
- олий тижорат мактаблари
- сиёсий фанлар олий мактаби
- олий педагогик ва филология билимгоҳлари
- олий тиббиёт ўқув муассасалари
- олий бадиий мактаблар
- мағлақа ошириш олийгоҳлари.

Олий таълимда уч циклда билим берилади. Биринчи цикл умумий, ёки техника, илмий соҳада олий маълумот олиш билан якулланиб, ўқиш 2 йил давом этади. Иккинчи циклда ўқиш 1 йил давом этиб, талабалар уни метриз, магистр

даражалари билан якуллайдилар. Учинчи цикл 1-2 йил давом этиб, бунда:

- бирон-бир предметни чуқурлаштириб ўрганилганлиги учун диплом (бир йил);

- ихтисослаштирилган олий маълумот тўғрисида диплом (бир йил);

- учинчи цикл докторлик диссертацияси (1,2 йил);

- давлат докторлик диссертацияси - бирон-бир соҳани мукаммал ўрганиб, диссертация ёзиш қаби хужжатлар олиш мумкин.

Сиртки таълим. Францияда сиртки таълим 1 млн кишини қамраб олиши мумкин. Сиртки таълим хусусий ёки давлат таълим шохобчаларида амалга оширилиши мумкин. Мамлакатда миллий сиртки таълим маркази фаолият кўрсатмоқда, у 500 турдаги ўрта, олий профессионал маълумот беришни тавсия эта олади. Одатда таълимнинг бу тури оилавий шароит, иқтисодий шароитлар туфайли мактабда ўқишни давом эттириш имконияти бўлмаган кишилар учун мўлжалланган. Сиртки таълим катта ёшлар узлуксиз таълимнинг муҳим шохчаси бўлиб қолган.

Ўз-ўзини текшириш учун саволлар

1. Дидактика тушунчаси. А.Ретке ва Я.А.Коменскийнинг таълимга қўшган ҳиссаси.
2. Таълим стратегиялари. Блум таксаномияси.
3. Ҳамкорликда ўқитиш. Конструктивизм.
4. Таълим мазмуни, ташкилий шакллари, метод ва воситалари.
5. Ривожланган мамлакатлар таълим тизимининг ўзига хосликлари.
6. Япония таълим тизими.
7. Жанубий Корея таълим тизими.
8. Франция таълим тизими.

4-МАЗВУ. ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГ МОДЕЛИ

- 4.1. Педагог шахси. Педагогта кўйиладиган замонавий талаблар.
- 4.2. Сифатли ўқитувчи тушунчаси. Роберт Гленнинг "Ўқитувчилар нима қилиши керак?" номли асари.
- 4.3. Замонавий педагог модели.

4.1. Педагог шахси. Педагогта кўйиладиган замонавий талаблар.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури рақобатбардош кадрлар тайёрловчи педагогта кўйиладиган замон талаблари мажмуини белгилайди. Бир-бирига боғлиқ бўлган талабларнинг мажмуи, педагогнинг умумлаштирилган моделини ташкил этади. Умумлашган моделига мувофиқ ўқитувчинга кўйиладиган асосий талаблар кўйиладиганлардан иборат: таълим бериш маҳорати; тарбиялай олиш маҳорати; ўқув-тарбия жараёнида инсон омилини таъминловчи шахсий фазилатлари; таълим олувчиларнинг билимларини ҳолисона баҳолай олиш ва назорат қила олиш маҳорати ва ҳ.к..

Умумлаштирилган моделининг доирасидаги малакавий замон талаблари педагог «киёфа»сини ифодалайди.

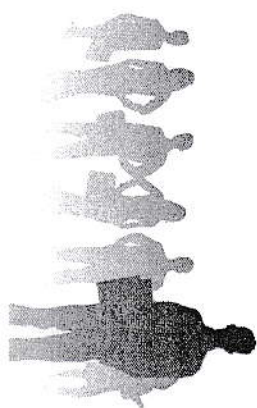
Кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш муаммосининг самарали ечими, биринчи навбатда, ҳозирги кун талабларига жавоб бера оладиган психология, педагогика, иқтисодиёт, экологик маданият, ҳуқуқшунослик ва шунга ўхшаш бошқа фанларнинг билим асосларини чуқур биладиган профессионал малакага эга бўлган ҳар томонлама чуқур билимга эга бўлган ўқитувчи кадрларнинг тайёрланиши билан боғлиқдир.

Олиб борилган кузатишлар ва АҚШ, Германия, Япония, Франция ва бошқа саноати ҳамда интеллектual билимлари ривожланган мамлакатларнинг таърибаси шунки кўрсатиб турибдики, юқори малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, асосан, кўйиладиган талаблар бўлар экан:

- таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро самарали алоқдорлигига;
 - таълим муассасалари ва профессионал таълим дастурлари турларининг (типларининг) хилма-хиллиги, уларда фан ва техниканинг энг охири ютуқлари, иқтисодиёт ва технологияларнинг энг юқори андозалари ва кўринишларикай даражада акс эттирилганлигига;
 - профессионал таълим тизимини устувор ва фойда келтирувчи иқтисодий тармоққа айлантиришга;
 - таълим муассасаларини замонавий ўқув-методик адабиётлар билан таъминлаш ва уларнинг моддий-техник асосини яратиш ҳамда уларнинг молиявий кўрсаткичларини мустаҳкамлашга;
 - профессионал таълим тизимига энг юқори малакали ўқитувчиларни ва мутахассисларни жалб этишга;
 - ўқув жараёнини информатизациялаш ва компьютерлаштиришга;
 - кадрларни тайёрлашнинг сифат баҳосини ва объектив назорат тизимини қўллашга;
 - шахснинг ривожланиши, ўлчови, сифат ва ҳулкини, қобилият ва интеллектини баҳолаш ҳамда касбий маҳорати муаммоларига бағишланган психологик-педагогик изланишларни бажаришга;
 - ўқитувчиларни юқори даражада моддий рағбатлантириш ва уларни иқтисодий ғимоялаб туришга.
- Бугунги кун мутахассиси ҳар томонлама ривожланган юқори даражадаги интеллектга эга бўлган, фан асосларини чуқур ўрганган билимдон, зукко, доно, фидойий, маърифатли ва маънавиятли инсон бўлиши керак. У ўз мутахассислиги, масалан, иқтисодчиликдан ташқари, ҳорижий тиллардан бирини билиши ҳамда АҚТ дан фойдалана олиши шарт.

Замонавий педагог юкори маданиятни, халқимиз тарихини чуқур билан билган ва унинг келажаги учун жон куйдиралган инсонлар ва олийжаноб киши бўлиши керак.

Ўзлуksиз таълим тизимини амалга ошириш жараёнида ёш авлодни кўнгилдайдек ўқитиш ва тарбиялаш ҳақида гап борар экан, бундай фойт мураккаб ва кўп қиррали вазифани фақат юксак маълака ва педагогик маҳоратга эга бўлган ўқитувчи кадрлар билангина амалга ошириш мумкинлигини таъкидлаш лозим.

Шундай экан, ўқитувчилик-катта санъатдир. Бу санъатта у ёки бу педагог оsonгина, ўз-ўзидан эриша олмайди. Шунинг учун, ўқитувчилик касбига, яъни соғлом авлод учун чинакам мураббий бўлишга ҳаваси, иштиёски зўр, замон талабларини тез ва чуқур тушунадиган, ўзининг илмий, ижтимоий-сиёсий савиясини, педагогик маҳоратини изчиллик билан амалга ошириб бoрyвчи, мустақиллик гоҳи ва мафкураси билан пухта куруллантйрилган, ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнатсевар кишиларгина эриша оладилар.

Педагогик маҳорат туғма талант ёки наслдан-наслга ўтувчи хусусият эмас, балки унинг негизида изланиш ва ижодий меҳнат ётади. Шунинг учун ҳам педагогик маҳорат ҳамма ўқитувчилар учун стандарт, яъни бир қолипдати иш усули эмас, балки у ҳар бир ўқитувчининг ўз устида ишлаши, ижодий меҳнати жараёнида ташкил топади ва ривожланади.

Ислом Абдуганиевич Каримов
(1938-2016)

Ўзбекистон Республикасининг
биринчи Президенти
“Агарки, дунё иморатлари ичида
энг улуғи мактаб бўлса,
касбларнинг ичида энг шарафлиси-
ўқитувчилик ва мураббийликдир”³⁷

Ғазал мулкнинг султони, икки дарё бўйидаги захматкаш халқини яқкалам қилган Алишер Навоий ранж ила бир харф ўргатган устозлар хизматини юз ганж ила адо этиб бўлмаслигини ётган ва ҳаётда ўз устози маълони Лутфийга бўлган эхтиромиди унинг амалий ибодатини намён этган. Шу бoисдан, азал-азалдан бу касб жуда эъзозли хисобланган. Таълим-тарбия жараёндаридаги муваффақият уларнинг фалол иштирокчиси-ўқитувчи шахсига кўп жихатдан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикасида ҳам ўқитувчи кадрларнинг маънавий киёфаси, ақлий салоҳияти ҳамда касбий маҳоратига нисбатан жиддий талаблар қўйилмоқда. Шу ўринда Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримовнинг қуйидаги фикри иборатлидир: “Тарбиячининг ўзига замонавий билим бeриш, уларнинг маърумотини, маълакасини ошириш каби найсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дуч кeлмоқдамиз. ...ўқитувчи болаларинизга замонавий билим бeрсин деб талаб қиламиз, ammo замонавий билим бeриш учун, аввало мураббийнинг ўзи ана шундай билимга эга бўлиши керак.

...мактабонардаги жараёнларда ўқитувчи ҳукарои. У боладан фақат ўзи таълимлаштирилган нарсани таълимлаштириб олишини талаб қилади. Принципи ҳақиқийдир: “Менинг айтганим айтган, деганим деган”³⁸.

³⁷ И.Каримов. Барқамол авлуд ўзбекистон тараққиётининг нойевоори” Т. Ўзбекистон – 1999, 25-бет.

³⁸ И.Каримов. Барқамол авлуд ўзбекистон тараққиётининг нойевоори” Т. Ўзбекистон – 1999, 25-бет.

Ўқитувчи ва ўқувчи муносабатларидаги мажбурий итоаткорлик ўрнини онгли интизом эгаллаши жуда кийин кечапти. Ўқитувчининг бош вазифаси ўқувчиларда мустақил фикр юритиш кўникмаларини ҳосил қилишдан иборатлигини кўпинча яхши тушунамиз, лекин афсуски, амалда, тажрибамизда унга риоя қилмаймиз³⁹.

Юқорида қайд этилган фикрлардан бутунги кун ўқитувчиси шахси та нисбатан қўйилаётган талаблар мазмунини англангилди. Замонавий ўқитувчи қандай бўлиши лозим?

Ўқитувчи махсус педагогик, психологик ва мутахассислик маълумоти ва методик тайёрларликка, шунингдек, юксак ахлоқий ғазилатларга эга шахс саналади.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги Қонунининг 5-моддаси 7-бандига мувофиқ педагогик ғазолият билан шуғулланиш сул ҳуқуқига асосан маън этилган шахсларнинг таълим муассасаларида ғазолият олиб боришлариға йўл қўйилмайди.

Замонавий ўқитувчи шахсида қўйилган ғазилатлар намойн бўла олиши керак:

³⁹ И. Қаримов, Ёаржамоғ авлод, Ўзбекистон тарикқийётининг пойдевори” Т. Ўзбекистон – 1999, 25-бет.

1. Ўқитувчи жамият ижтимоий ҳаётида рўй бераётган ўзгаришлар, олиб борилаётган ижтимоий ислохотлар моҳиятини чуқур англаб этиши ҳамда бу бордада ўқувчиларға тўғри, асосли маълумотларни бериб бориши лозим.

2. Замонавий ўқитувчи илим-фан, техника ва технология янгиликлари ва ютуқларидан хабардор бўлиши талаб этилади.

3. Ўқитувчи ўз мутахассислиги бўйича чуқур ва пухта билимға эга бўлиши, ўз устида тинимсиз ишлаши ва изланиши лозим.

4. Ўқитувчи педагогика ва психология фанлари асосларини пухта билиши, таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатға олган ҳолда ғазолият ташкил этиши керак.

5. Ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида энг самарали шакл, метод ва бошқалардан унумли фойдалана олиш имкониятиға эга бўлмоғи даркор.

6. Ўқитувчи ижолкор, ташаббускор ва ташкилотчилик қобилиятлариға эга бўлиши шарт.

7. Ўқитувчи юксак даражадаги педагогик маҳоратға, чунончи, коммуникативлик лаёқатиға эга бўлиши, педагогик техника, нутқ, юз, қўл-оёқ ва ғайда харақатлари (мимика, жест, пантомимика) қонуниятларини чуқур ўзлаштириб олишға эришиши лозим.

8. Ўқитувчи юксак нутқ маданиятиға эга бўлиши ва унинг нутқи бир қатор сифат ва хусусиятларға эга бўлиши керак.

9. Ўқитувчи қийиниш маданиятиға (солда, озода ва бежирим қийиниш,

таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг диққатини қўл жалб этувчи турли хил безаклар (қимматбаҳо тақинчюқлар ва ёрқин рангли пардюз-андюз воситалари) дан оптикча ва ўринсиз фойдаланмаслик, ғасл, ёш, ғайда тузиллиши, юз қиёғаси, хатто соч ранги ва турмағига мувофиқ равишда қийинишға одалганиш қабилар) эга бўлиши лозим.

10. Ўқитувчи шахсий ҳаётда пок, атрофдагиларга ўрناк бўла олиши лозим.

Ўқитувчи шахсининг мазкур талабларни ўзимда акс эттира олган ички ва ташқи кифёси унинг ўқувчилар ва ҳамкасблари ҳамда ота-оналар ўртасида обрў-этибор қозонишини таъминлайди.

4.2. Сифатли ўқитувчи тушунчаси. Роберт Гленнинг "Ўқитувчилар нима қилиши керак?" номи асари

Ўқитувчиларнинг педагогик фаолияти самарали бўлиши учун зарур бўлган қобилиятлар тизimini: билим, болани тушуна олиш, қўзғатувчанлик, нутқ малакаси, таъкилотчилик, келажакни кўра билиш, диққатни тақсимлаб олиш, вазиятни тўғри баҳолаш, юзга келиш эҳтимоли бўлган ҳар хил вазиятларни ўз вақтида бартараф этиш, ўқувчиларни билим олишга қизиқтириш қайлар ташқи этади.

Бўлажак ўқитувчиларнинг қуйидаги вазифаларни мунтазам бажариб боришлари орқали амалга оширилади:

1. Бўлажак ўқитувчилар педагогик маҳоратнинг назарий ва методологик асослари билан қуроллантирилади.
2. Бўлажак ўқитувчилар миллий урф-одат ва анъаналаримизда ва ўрта Осиё мутафаккирларининг бой ижодий меросларида акс этган педагогик маҳорат сирларини мустақил эгаллашга нисбатан ўзларида эҳтиёж ва ҳавасни ривожлантириб боради.
3. Эгалланган педагогик-психологик ва методик билимлар, кўникма ва малакалар тўғрисидаги маълумотлар асосида ҳар бир бўлажак ўқитувчи ўзининг шахсий педагогик маҳоратини шакллантиради.
4. Ўқув-тарбиявий жараёни жаҳон андозларига ҳос сўнгги замонавий метод ва шакллар асосида ташкил этиш ва бошқаришни амалга оширишнинг назарий ва амалий асосларини мунтазам ўзлаштирилади.

5. Ўқитувчилар ўз касбий маҳоратларини такомиллаштиришлари учун шахсий-ижодий малака оширишнинг шакл, усул ва воситаларини эгаллайди.

6. Тарбиячи маҳоратининг моҳияти, функцияси, тузилиши тўғрисида ўқитувчилар ўзларнинг маълумотларини ўрганиб боради.

7. Юқсак замонавий ахборот технологиялари ва портал тизимидан эркин фойдаланиш асосида ўз касбий маҳоратларини шакллантирилади.

Нимани танлагандан катъий назар педагогик андоза ёки ўқитувчининг стратегиясини, ҳосил қилдиган таъкилот намоийш қилади. Ўқитувчини сифатлари ва маҳорати – талабалар ўрганишининг таъин доминанти.

"Ўқитувчининг сифатлари – ягона ва энг катта омил талабаларнинг ютуқларини тушунтиришда, аудитория боғлаган муаммолардан ҳам ортиқроқ, шу қабил ресурслар, ўқув режани бошқарилган принциплар ва баҳолаш усуллари, ёки кенг мактаб таълим атроф-муҳити, шу қабил мактаб маданияти ва ташкил этилишида" (Lova, ACDE, p2)⁴⁰.

Robert E. Glenn
(1933-2015)

"Ўқитувчилар нима қилиш керак?"
асари муаллифи

Маҳоратли ўқитувчи бўлиши учун Robert E. Glenn ўзининг "Ўқитувчилар нима қилиш керак?"⁴¹ (2001) асарида ўқитувчиларни ўзига ҳос хусусиятларини намоийш қилишга даъват қилади:

Иловадар иштиёқи. Таълим қизикариш бўлиши кўрсатинг, ва ўқишга бу

⁴⁰ Lea Sharps, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-10 p
⁴¹ Lea Sharps, Pedagogues: Embedding Learning Technologies, Model 1, 1-10 p

гайрат талабаларнинг истакларига тавсир этади.

- **Ўзининг мазмунини билиш.** Ўз соҳасини сифатлари ва мазмунидан орқада қолманг. Бу фаолиятингизнинг биринчи ёки уттизинчи йилдан катъий назар ўз соҳада ўзгарувчан инновациялардан орқада қолманг.

- **Ташкилотчи бўлиш**⁴². Самарали ташкил этиш сизга талабалар билан ўрганиш учун кўпроқ вақт ажратишга имконият беради. Кундалик ишлар билан ишлаш усуллари топинг: талабалар ишларини таҳлили, материалларни тарқатиш.

- **Фаол ўқитиш.** Самарали ўқитувчилар доимо жалб қилинган. Улар ҳаракатда. Улар бекор турмайдилар, ҳар доим иш билан бандлар. Улар талабалар ва бошқа штат билан фаол боғланганлар.

- **Яхши муносабатни кўрсатиш.** Voltaire деди: “Энг жасур қарор, ҳар қайси одам ҳар кўни қабул қиладиган бу яхши қайфиятда бўлиш ҳисобланади.” Боғалар ёмон қайфиятда бўладиган ўқитувчиларда муҳтож эмаслар. Улар ижобий муносабатларда бўлган моделларда муҳтож. Бошқаларга нима тапирганиз ва ўз товушингизни эшитинг. Сиз эмоция, ғамхурик ва эҳтиромни кўрсатишингиз шарт.

- **Аудиторияни муваффақиятли бошқаришни кўрсатиш.** ... биринчи кундан бошлаб! Ақлли кўриниш ва интизом талабалар учун муҳим деб ҳисобланадилар.

- **Темп кўлланимаси.** Ўрганилган микдор ўқиб имкониятлари билан боғлиқ.

- **Тажрибали мутахассислар малакаларини кўллаб-қувватлаш.** Ўқитувчилар бошқалар билан яхши ишлашлари шарт. Агар одамларга сизнинг ўқитувчи сифтида ахлоқингиз ёқмаса, улар сизнинг атрофингизда бўлишни истамайди. Таълим – одамларнинг бизнеси.

- **Аниқ мулоқот қилиш.** Самарали ўқитувчилар маълумотни аниқ беришади. Янги маълумотларни тақдиротида ўқитувчилар аниқ кўрсатмалар бериши лозим. Бу жараён тушуңтиришни, таҳлил қилиш ҳулоса чиқариш ва

муҳокама қилиш қабиларни ўз ичига олади.

- **Самарали сўров ўтказиш.** Сўраш – кучли ўргатувчи асбоб, у орқали продуктив ўйлаш бўлиши мумкин.

- **Қўлланималарни фарқлаш.** Ўқитишни самарасини берадиган энг катта синовлардан бири – талабалар ўрганилаётган усуллари ўзгартиришдир. Ўқитувчилар эшитириш, визуал кўрсатиш ва амалий усуллари аранштиришлари лозим. Айрим дарслар учун, талабаларнинг хусусий имкониятлари ҳамда қобилиятларини инобатга олиш зарур.

- **Аудиториянинг муваффақияти.** Муваффақиятнинг меъёри муҳим. Қайси талаба учун иш ҳажми ҳаддан ташқари мураккаб бўлса, унинг ахлоқ ва ҳаракатлар фаолиятини тартибсиз ҳолга келтириши мумкин,

- **Юқори натижани кутиш**⁴³. Яхши иш учун юқори натижалар эълон қилиниши керак. Самарали ўқитувчилар нафакат буни қабул қилдилар – улар буни талаб қилиши шарт. Талабалар рабатлантирадиган ўқитувчиларни ҳурмат қилдилар.

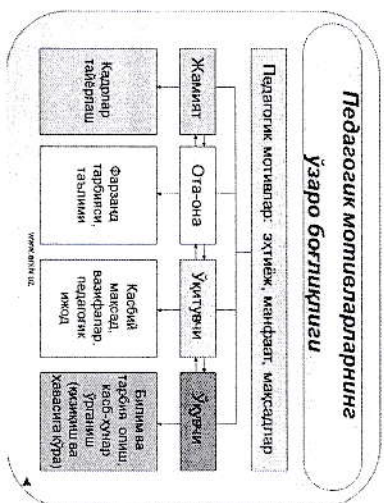
- **Ёқимли атмосфера яратиш.** Каронгу, кулранг ва ғамгин аудитория ўқининг муваффақият фойзини қамайтиради. Қувноқ ва очик аудитория ўқини рабатлантиради.

- **Этилувчан бўлиш.** Таълим этилувчанликни талаб қилади. Сиз аудиторияга мослаша оласизми. Натижани кафотлатгай оласизми? Бу борада натижани кафотлатгайдиган вақтни топинг!

⁴² Lisa Sharpus, Pedagogy Embedding Learning Technologies Model 1, 1-6 p.

⁴³ Lisa Sharpus, Pedagogy Embedding Learning Technologies Model 1, 1-8 p.

Юкорида кўрсатилган умумий таълим жихатлари ўқитувчиларни талабалар билан ҳар кунлик амалий муносабатларда ушлаб туралитган нарсалардир. Бироқ, яхши ўқитувчилар қадрлайдилар, нима учун талқинотлардаги киймат ва бошқариш таълимнинг ҳамма соҳаларида истқболларни кенгайтиради ва таълим амалиётини оширади.

Улар таълим ҳақидаги билим ва ғояларни талабаларнинг фойдасига алмаштиришлари мумкин. Шундай қилиб, улар келишувларнинг ишончли фойдаланувчилари бўлиб қолади ва бу педагогиканинг ҳамма жихатлари билан боғланган. Айрим сезилган ва ҳосил бўлган жартонга қарамадан, кўпчилик ўқитувчилар “ўқитувчининг гали” ёки “қасбый тил” тўғрисида гапирришди. Ушга ҳақидаги муҳомадалар таълимга тегишли бўлган мавзуларни ва талабалар ҳаракатлар таҳлини уларни пастга тушурмайди. Шундай тегиб туралитган нукталар борки, таълим даражаларининг ҳамма соҳаларида ҳамқасблар билан гапирганда, коллеж, университет, ўрта мактаб ёки мактабгаъча таълимда муаммолар ўхшаш. Бу қасбга оид қонунлар маъмуини қабул қилиш шарт, модоимки бошқа соҳа қонунчилиқ, меълицина ва б. мутахассисларнинг ўринишларига қараб.

Бу фақат эгилувчан ўқитувчиларнинг стратегияларига репертуарини кенгайтириш мумкин, чунки ҳар қандай ўқитувчи ўзининг педагогик инструментирийни бойитишга ҳаракат қилади. Унда қиламизки, ушбу модулда умумий қизилган бу тузилмалар ва стратегиялар умумий репертуарини кенгайтиради ва тушунтиради – шундай қилиб модулга келтирилган ICT стратегиялар ҳам мавжуд. Ушбу стратегиялар кейинчалиқ ўқитувчилар репертуарини кенгайтириши керак. Шундай қилиб узун ҳаёт давомида ўқитувчилар ўз талабалари билан биргаликда билимларни оширадилар,

бевосита ҳаётни лойиҳалаштирадилар.

4.3. Замонавий педагог модели

Ҳозирги замон ўқитувчиси ўз мутахассислигига оид билимлар билан бирга, педагогик ва психологик билимларни ҳамда турли фан йўналишлари бўйича махсус билимларга эга бўлган, қасбый тайёртарлик, юқсак ахлоқий ғизилитларни эгаллитган, таълим муассасаларида фаолият кўрсатувчи шахсдир. Ушбу нуктан назардан ҳозирги қунда қуйдаги бурч ва масъулиятлар ўқитувчилардан талаб қилинади:

1. Ўқитувчи, энг аввало, масъулиятни ҳис этувчи тарбиячи, таърибалит, маданият ва маърифат тарғиботчисидир.
2. Ўқитувчи табиатан ўқувчиларни сева олиши, ўз меҳрини, ҳис-туғиуларини ҳар лаҳзада ўқувчилар ички дунёси билан боғлай олиши, уларнинг ҳам меҳрита, ҳурматига сазовор бўлиши керак.
3. Ўқитувчи жамият ижтимоий ҳаётнда рўй бераётган ўзгаришлар, олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар моҳиятини чуқур англаб етиши ва уларга ҳолисона баҳо бериб, бу борада ўқувчиларга тўғри, асосли маълумотларни доимий бера олиши лозим.
4. Замонавий ўқитувчининг илим-фан, техника ва ақборот-коммуникацион технологиялари янгиликларидан ва ютуқларидан ҳабардор бўлиб бориши талаб этилади.
5. Ўқитувчи ўз мутахассислигига бўйича чуқур ва пухта билимга эга бўлиши, барича фанлар интегратсиясини ўзлаштириб бориши, бунда ўз устида тинимсиз илмий изланишлар олиб бориши.
6. Ўқитувчи педагогика ва психология фанлари асосларини пухта билиши, ўқувчиларнинг ёш ва психологик ҳусусиятларини инобатга олган ҳолда таълим-тарбия фаолиятини ташкил этиши керак.

7. Ўқитувчи касбий педагогик фаолиятида таълим ва тарбиянинг энг самарали замонавий шакли, метод ва воситаларидан унумли фойдалана олиш имкониятига эга бўлмоғи лозим.

8. Ўқитувчи ижодкор, таълим-тарбиявий фаолият ташаббускори ва ёш авлод келажаги учун жавобгар шахсдир.

9. Ўқитувчи касбий фаолияти жараёнида юксак даражадаги педагогик маҳорат, коммуникатив лаёқати, педагогик техника (нутқ, юз, кўл-оёқ ва тавда ҳаракатлари, мимика, пантомимика, такт) қондаларини чуқур ўзлаштириб бориши шарт.

10. Ўқитувчи нутқ маданиятига эга бўлиши зарур, унинг нутқи қуйидаги хусусиятларни ўзида акс эттириши керак: турли шева сўзлардан холи бўлиб, факат адабий тилда ифода этилиши; ўқитувчининг нутқи содда, раван ва тушунарли бўлиши; ҳикмати сўзлар, ибора ва мақоллар, маталлар ҳамда кўчирма гаплардан ўринли фойдалана олиши лозим.

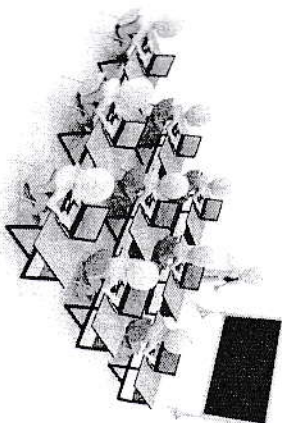
11. Ўқитувчининг кийиниш маданияти ўзига хос бўлиши, яъни содда, озода, бежирим кийиниши, таълим-тарбия жараёнида ўқувчининг диққатини тез жалб этувчи турли хил безаклар (олгин, кумуш тақинчоқлар)дан фойдаланмаслиги, фасл, ёш, тавда тузилиши, юз киёфаси, хатто, соч ранги ва турмага мувофиқ равишда кийиниши талаб этилади.

12. Ўқитувчи таълим муассасасида синф жамоясининг асосий ташкилотчиси ва таълим соҳасида олиб борилаётган ишлохотларнинг энг фаол иштирокчисидир.

13. Ўқитувчи педагогик мулоқот жараёнининг фаол иштирокчиси эканлигини унутмаслиги шарт. Шунинг учун касбий фаолиятида педагогик маҳоратнинг бир қатор сифатларини узулқисиз тарқиб топтириб бориши зарур.

14. Ўқитувчи, энг аввало, мулоҳазали, босиқ, ҳар қандай педагогик вазиятни тўғри баҳолай оладиган ҳамда мустақил равишда маъқул эдилятларни бартараф этишнинг уйдасидан чиқа олиши керак.

Ўқитувчилар унутмасликлари керакки, ўқувчи, ота-оналар ҳамда ҳамкасблари билан мулоқот жараёнида фикрини аниқ ва лўнда баён этилишига аҳмиёт қаратишлари мақсадга мувофиқдир. Улар билан муносабат жараёнида сўзини салбий ҳолатлар ҳақидаги далилларни келтиришдан бошламаслиги, аксинча, ўқувчиларнинг (ёки ҳамкасби, ота-оналар) муваффақиятларини

эътироф этишлари, уларни янада бойитишга ишонч билдириши билан мулоқотни ташкил қилиши лозим. Мулоқот жараёнида ўқитувчининг сўзларидан суҳбатдошига нисбатан хайрихоҳлик, самимийлик, дўстона муносабат, яхши кайфият сезилиб турсин.

Ўқитувчининг мазкур талабаларга мувофиқ келувчи киёфаси унинг ўқувчилар, ҳамкасблари ҳамда ота-оналар ўртасида обрў-эътибор қозонишини таъминлайди.

Ҳозирги шароитда жамиятнинг ўқитувчилик касбига нисбатан қўяётган талаблари кун сайин ортиб бормоқда ва бу талабларни амалда тўғри ташкил қилиш вазифаси ўқитувчига бoғлиқ. Замонавий мактаб ўқитувчиси қатор вазифаларни бажарди. Ўқитувчи аввало синфдаги тарбиявий жараёнининг ташкилотчиси. Ўқитувчи тарбиячи сифатида қуйидаги талабларни билиши лозим:

- шахсни маънавий ва маърифий жиҳатдан тарбиялашда миллий уйғониш мафрурасининг ҳамда умуминсоний бойликларнинг моҳиятини билиши, болаларни мустақиллик ғояларига соддиқлик руҳида тарбиялаши, ўз Ватанига, табиятга ва оиласига бўлган муҳаббати;
- касбий билимларни пухта билиш билан бирга, турли билимлардан хабардор бўлиши;

➤ ёш педагогик психология, педагогика ва психология, ёшлар физиологияси, тарбиявий иш методикаси, мактаб гигиенасидан ўз касбига оид билимларни мукамил билиши;

➤ ўз касби бўйича жаҳон фанида эришилган сўнгги ютуқлар, тарбия технологияси, компютер ва ахборот технологиялари, янгиликларидан доимий хабардор бўлиб бориши;

➤ таълим-тарбия методикасидан кўникама ва малакаларини ошириб бориши;

➤ ўз касбига ижодий ёндашиши;

➤ педагогик техника (мантик, нутқ таълимининг ифодали воситалари) ва педагогик тактага эга бўлиши;

➤ ўз билими ва педагогик маҳоратини доимий равишда ошириб бориши.

Ўз-ўзини текшириш учун саволлар

1. Педагогга қўйиладиган замонавий талаблар.
2. Роберт Гленнинг "Ўқитувчилар нима қилиши керак?" номли асари.
3. Замонавий педагог модели.
4. Ўқитувчининг педагогик маҳорати.
5. Нутқ маҳорати тушунчаси.

5.1. "Технология", "Инновацион технология", "Педагогик технология" тушунчалари, уларнинг ўзаро фарқлари.

5.2. Таълим технологияси нима?, таълим технологиясининг хусусиятлари.

5.3. Ўқитиш услублари ва техникалари. Ўйин орқали ўрганиш, Ўйин орқали ўрганиш, ролли ўйин, акция ҳужум, мавзувий ўқитиш, умумлаштирилган ўқитиш, ҳикоя сўзлаш, ёрдамчи кўникмалар, муҳофизат услуби, талаб услуби, муаммони ечиш (муаммони таълим), аъло даражада ўрганиш.

5.1. "Технология", "Инновацион технология", "Педагогик технология" тушунчалари, уларнинг ўзаро фарқлари

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида таълимни замонавий педагогик ҳамда ахборот технологиялари асосида ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилган. Педагогик технология марказида таълим жараёни, унинг ҳам субъекти, ҳам объекти ҳисобланган ўқитувчи ва ўқувчи турати. Бу икки шахснинг ҳамкорлиги, ўзаро мулоқоти, бир-бирига кўрсатилган таъсири замон ва миллий талаблар асосида ташкил топиши лозим.

Бунинг учун, биринчи навбатда, ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида қўйилган талаблар, таълимни ташкил этиш ва бошқариш тамойиллари, ўқувчини ақлий ва жисмоний жиҳатдан ривожлантириш усуллари, унинг фаолиятини тўғри ташкил этиш, ўқув муассасасида ижодий муҳитни яратиш, талаба фаолиятини аниқ ва тўғри баҳолаш методлари билан таъминланган бўлиши керак.

"Технология"¹⁴ атамаси юнонча "techno" ва "logos" сўзларидан таркиб топган бўлиб, "хунаф ёки фанни ўрганиш" деган маънони англатади. Атама техник тараққиёт мазмунини ифодалашга хизмат қилувчи тушунча сифатида

¹⁴ И.С. Аминов. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т. Фан. 2009. 45-бет.

илик бор 1872 йилда муомалалар киритилган. Мазкур тушунча бугунги кунда мазмун ва моҳиятига кўра турли фан ва соҳаларда ҳам кенг қўлланилмоқда.

Педагогик технология тушунчасига дастлаб ўқув жараёнини техник воситалар ёрдамида амалга ошириш сифатида қаралган. Ўтган асрнинг 70-йилларида келиб педагогик адабиётларда бу тушунча моҳияти тамоман янгича тақки этила бошланди. Япон олими Сакамото педагогик технология тушунчасига “ўқув технологиялари — ўқув жараёнининг самарадорлигини таъминловчи йўл-йўриklar билан боғлиқ билимлар мажмуасидир” дея янги таъриф берди.

Айтиш жоизки, илмий-техникавий тараққиёт жадаллашуви жараёнида педагогик технология мустақил фанга айланди. Ҳар бир мустақил фан ўз моҳиятига кўра, унинг назарий асосларини ташкил этувчи тамойилларга эга бўлади. Педагогик технология максоди, вазифаси, таркиби ва мазмунига кўра, илмийлик, лойиҳалаш, тизимлилик, йўналтирилганлик, фаолиятли ёндашув, бошқарилувчанлик, тузатувчанлик, натижавийлик, қайта такрорланувчанлик, тежамлилик каби тамойилларга асосланади.

Педагогик технология тамойилларида педагогик ва технология фанларининг ютуқлари мужассамлашган. Педагогик технология кўринишидаги мазкур тамойиллар мажмуаси ўзининг аниқлиги, исбот талаб қилмаслиги, амалийлиги туфайли юқори малакали кадрлар тайёрлашда ажойиб натижаларни беради. Унинг самараси замонавий раҳбар ва кадрлар ўртақчилиги мулоқотда янада яққолроқ кўзга ташланади. Зеро, мутахассислар билан тенг ёки барабар муносабатда бўлишни истаган раҳбар гуманитар билимлар, ҳуқуқ, химоя, юридик нормалар, психологиянинг сўнги ютуқлари ва бошқа зарур маълумотлар билан қуролланган бўлиши лозим.

Кенг қўланилиш ислохотларининг муҳим бўғини — инновациялар ҳам бўлувчи ҳар бир соҳада бўлгани каби таълим тизимида ҳам ўзининг афзалликларини намойиш қилмоқда. Ҳозирги вақтда «инновация» тушунчаси жуда кенг қўлланилмоқда. Инновация сўзи инглизча сўз бўлиб, инновацион янгилик киритиш деган маънони билдиради, яъни тизим ички тузлилишини ўзгартириш,

деб таърифланади. Инновация амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий-маданий объект сифатларини яхшилашга йўналтирилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизимидир.

Инновациялар долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бир тизимда шакллланган янгича ёндашувлардир. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида тутилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истикболли бўлади. Шунингдек, умуман таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади. Инновация — маълум бир фаолият майдонлиги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янгича ёндашув ёки янги технология жараёни қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишга олиб келиши маълум бўлган охири натижадир.

Бугун таълим тизимлиги инновацияларни қўйидагича таснифлаш мумкин⁴⁵:

- фаолият йўналишига қараб (педагогик жараёндаги, бошқарувдаги);
- киритилган ўзгаришларнинг таъсирига кўра (лоқал, модулли, тизимли);
- келиб чиқиш манбаига кўра (шу жамоа учун ички ёки ташқаридан олинган).

Таълим тизимлиги ҳар қандай янгилик инновация бўла олмайдми. Шу сабабдан «новация» ва «инновация» тушунчалари ўртақчилиги асосий фарқларни кўрсатиб ўтиш зарур. Бунинг учун ислохот фаолиятининг аниқ шакли, мазмунини ва қўлама асос бўлиб хизмат қилади. Агар фаолият қисқа муддатли бўлса ва яхлит тизим хусусиятига эга бўлмаса, ўз олдинга муайян тизимлиги факат баъзи элементларини ўзгартиришни вазифа қилиб қўйган бўлса, у ҳолда биз новация хусусида фикр юритаётган бўламиз. Агар фаолият маълум концептуал ёндашув асосида амалга оширилатган бўлса ва унинг натижаси ўша тизим ривожланишига ёки унинг принципиал ўзгаришига олиб келса инновация деган тушунча шаклланади.

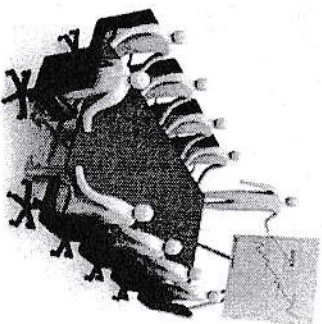
Ҳар иккала тушунча мезонлари қуйидагича: инновация мавжуд назария доирасида амалга оширилади, қўлам ва вақт бўйича четараланади, методлар

⁴⁵ Н. С. Аминов, «Педагогик технологиялар ва педагогик маърифат», Т. фан, 2009, 55-56-б.

янгиланади ва натижаси аввалги тизимни такомиллаштиради. Инновация эса тизимли, яхши ва давомли бўлади, маълум амалиётга янги фаолият тизимини лойиҳалайди, амалиёт субъектлари позицияларини тўла янгилайди. Бунда фаолиятнинг йўналишлари очилади, замонавий технологиялар яратилади, фаолиятнинг янги сифат самараларига эришилади, натижада амалиётнинг ўзи ҳам янгиланади.

Инновациянинг амалиётга киритилиши инновацион жараёнларда амалга оширилади. Инновацион жараён деб – инновацион ўзгаришларга тайёрларик кўриш ва уни амалга ошириш жараёнига айтилади. Инновацион жараён – бу педагогик янгилликлар, бу янгилликларнинг педагогик ҳамжамият томонидан ўзлаштирилиши ва улардан илмий асосда амалиётга самарали фойдаланилишининг ўзгариб борувчи яхлитлигидир.

Таълим жараёнидаги инновацион ўзгаришлар, тизимга хар қандай янгилликнинг киритилиши бевосита ўқитувчи фаолиятини янгилаш ва ўзгартариш орқали амалга оширилиши ҳам атрофлича ўрганилган. Инновацион фаолият – бу узлуқсиз равнишда янгилликлар асосида ишлаш бўлиб, у узок вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради. Инновацион фаолият – янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг юзга келган меъёр билан тўқнашувчи натижасида вужудга келган катор муаммоларни ечишга қаратилади. Инновациялар доимий равнишда педагогик фаолиятга янгилликлар олиб кириш орқали таълим ривожига хисса қўшади, педагогик фаолиятга ижобий таъсир кўрсатади.

5.2. Таълим технологияси нима?, таълим технологиясининг хусусиятлари

Таълим технологияси⁴⁶ – кенг соҳалар, Шунинг учун, айримлари мунозарали бўлган

педагогик маҳорат. Г. Фай, 2009, 58-бет.

аниқлашларни топишлари мумкин. Таълим технологияси ўрганиш, ўқитиш ва ижтимоий ташкил қилишнинг асосларини ўргатувчи ёки лойиҳалаш фани ёки турли тадқиқот қизиқишлари мажмуаси сифатида олинishi мумкин.

Аммо, кўпгаб тадқиқотчи ва амалиётчилар рози бўладиган камгина хусусиятлари бор:

1. Технологияни қўллаш тамойили асосида: технология амалий топириқлар учун илмий билимларнинг тизимли қўлланилишини билдиради. шунинг учун, таълим технологияси турли хил фанлардан олинган назарий билимларга (коммуникация, таълим, психология, социология, фалсафа, сунъий интеллект, информатика ва ҳк.) ҳамда таълим амалиётидан олинган амалий билимларга таянади.

2. Таълим технологияси таълимни яхшилашга қаратилган. технология таълим тизимининг ўрганиш жараёнларига ва унинг кўрсаткичларини оширишга қўмаклашади, чунки у самарадорлик ва ёки самаратга тегишли бўлади. бундай қисқа киришда, биз соҳанинг бошланғич таърифни беришга ҳаракат қиламиз.

Таълим технологияси лойиҳалаш фани сифатида. Лойиҳалаш фани сифатида, таълим технологияси одамлар, жараёнлар, билим, техник воситалар ва ташкилий структураларни жалб қилувчи мажмуавий кўп ҳажмли жараёнлар бўлиб кўринади. Ўрганиш ва ўқитишдаги турли муаммоларга ечим топиш, дизайн жараёни, таъбиқ қилиш ва бошқарув, ҳамда баҳолашга боғлиқ бўлади.

Таълим технологияси таълимнинг инжиниринг фани сифатида. Таълим технологияси соҳасидаги тадқиқотлар доимо мақсадли кун тартибига эга. Ёвзан, у факатгина жорий амалиётнинг оширилган самараси ёки самарадорлигига йўналиса, аммо тез тез у янги дизайнлар кашф этиш орқали таълимни яхшилашга йўналади.

Технология билим турли лойиҳаларни шаклланиб кўриш учун қучи қуроллар билан тавмиллашди, бунда таълим назарияси ўрнига, биз таълим фанини ривожлантиришнинг бошланғичи мумкин. Аммо, бу физика ёки психология каби тахлилий фан бўлиши мумкин эмас, ва у аэродинамика ёки сунъий интеллект каби дизайн фанига кўроқ монанд бўлиши керак. Мисол учун, аэродинамикада мақсад – қандай қадар турли

ташқимлар кўтариш, менеърликни оширишга хисса қўйишни изоҳлашдан иборат. Худди шундай, таълимнинг диван фони ўрганиш муҳитларининг турли дивайнларнинг ўрганиш, халқорлик, мотивация (мушуниси) ва халқорга қандай ёрдам беришни аниқлашдан иборат⁴⁷ (Коллинг, 1992-24).

Таълим технологияси фундаментал талкиот учун “жой” сифатида⁴⁸.

Таълим соҳасидати талкиотчилар одатда турли бошқа соҳалар, масалан – ўрганиш назарияси, дидактика ва инструкторионал лойиҳалаш, ўзгартирилган бошқарув қабиларда фундаментал талкиотлар олиб борадиладар. Таълим технологияси, бу ҳолда, талкиот олиб бориш учун ўргатилка бўлади. Келинг, янги терминология масалаларига қарайлик.

Таълим технологияси – бу соҳадир. Таълим технологияси таълим учун мос келувчи бирор бир технологияни аниглади. Бу маънодан ташқари ва талкиот анъанасига кўра, таълим технологияси учун бошқа номлар ҳам бор, масалан:

- Инструкторионал технология
- Таълим коммуниқациялари ва технологияси
- Ўрганиш технологияси

Таълим технологияси бошқа кичик соҳалар маъмуаси сифатида.

Нихоят, кўплаб техник бошқа кичик соҳалар маъмуадки, улар маъкур матн бўйлаб таништирилиб борилади. Бир нечта педагогик ва техник лойиҳалаш маъмуад ўрганиш учун котинтив куроллар, компьютер асосида тил ўрганиш, компьютер асосида баҳолаш тизимлари, компьютер асосида амалиёт, компьютерта мўлжалланган коммуниқациялар, компьютер кўлайлиган биргалиқдаги ўрганиш, тарқатма ўрганиш муҳитлари, электрон ишни кўлловчи тизимлар, интерфаол ўрганиш муҳитлари, интерфаол мулътимедия тизимлари, интерфаол раёбатлангитирувчи ва ўйинлар, онли интернет вакиллари, онли ўқитувчи тизимлар, микросўзлар ва ўрганиш тизимларига асосланган виртуал хакикат. Биз, шубҳасиз шунни айтишимиз мумкинки, таълим технологияси хали

⁴⁷ D.K. Schneider. Instruction to Educational technology. 13-p.
⁴⁸ D.K. Schneider. Instruction to Educational technology. 14-p.

яхши ўрганилган соҳа эмас, лекин ҳам талкиотчи ҳам амалиётчилар унгаги кичик соҳалар маъмуасига йўналишлари мумкин.

Бундан ташқари, талкиотчилар академик талкиотни амалиётдан ўтказиш учун унинг қандай аҳамиятта эга эканлигини кўрсатиш учун турли воситалар кўлайдилар.

Концептуалга қарши техник талкиот⁴⁹. Бошига, концептуалдан тортиб, техникача бўлган даражалар сериясини белгиллаб олиш зарур:

1. Фундаментал талкиот: Кўплаб соҳа талкиотчилари “мулътимедия аниқациялари кўпроқ қайси шароитда самарали бўлади” қаби кичик яхши аниқланган муаммоларга йўналгитрилган янада фундаментал талкиотни кўлашни танлашади.

2. Таълимдаги турли доменларга кўлланилган технология томонидан кўлланиб турилувчи инструкторионал лойиҳа. Катта тоифалар – масофавий ўқитиш, кўшма ўқитиш, компьютерта асосланган синфда ўқитиш, саноятта онд амалиёт. Бошқа ихтисосликлар фанларга тегшлин бўлиши мумкин (масол учун, фан ёки тилини ўқитиш), ёки ёндашувлар (бевосита инструкторига қарши лойиҳага йўналгитрилган ўрганиш қаби).

3. Технологиялар лойиҳаси ва кўлланилиши устидаги талкиот. Талкиотчилар компьютер воситаларини таълимда кўллаш қаби фанларга йўналиб, техник нуктаи назардан, улар учун муаллифлик ва ўрганиш муҳитларини куришга ихтисосланишлари мумкин.

Ўрганилаётган фанлар инструкторионал лойиҳага қарши. Масалаларни келгуси мураккаблашуви учун, айрим талкиотчилар фундаментал талкиотни инструкторионал лойиҳалашнинг маълум бир тури ва технологиянинг маълум бир тури билан умумлаштирадидлар. Бунга қараб, ушбу опциялар, талкиот кизиклишлари ва талкиот методологияси бир хил бўлмайди. Эҳтимоллий умумлаштиришлар, биз балки иккита йирик йўналишни ажратиб олишимиз мумкин бўлади:

⁴⁹ D.K. Schneider. Instruction to Educational technology. 19-p.

- Таълим технологияси ўрганиш фанларининг бир қисми сифатида. Тадкикот замонавий ўрганиш назариялари билан тўлдрилиб уни яхшилайди. Бу йўналиш ўз ичига компьютерга асосланган биргаликдаги ўрганиш, онли ўқитиш тизимлари, хар томонлама ҳисоблаш каби тадқиқот воситаларини олади.

- Таълим технологияси – инструкторионал технология сифатида. У инструкторионал лойиҳалаш назарияси ва методологиясини тўлдирди ва уни яхшилайди. Бу йўналиш ўз ичига интернет орқали ўрганиш, масофавий ўқитиш, мультимедия дизайни каби тадқиқот воситаларини олади.

Ўрганиш назарияси ва педагогикасидаги фундаментал тадқиқотга алоқадорлик⁵⁰. Г'арчи, соф инжиниринг жихатидан оладиган бўлсада, Таълим технологияси ҳақида, инструкторионал дизайн моделлари ёки инструкторионал дизайн услублари атамалари билан тапиритиш унча тушунарли бўлмайди. Бирор бир инструкторионал дизайнер (лойиҳачи) умумий ўрганиш назарияси ёки педагогика назарияси каби фундаментал билимларга кизиқиши мумкин. Бу назариялар ўрганиш шакли ёки ўрганиш даражаси орасидаги ва тегишли педагогик стратегия, қандай таъсир кўрсатиш ва мотивациянинг ўрганиш жараёнига таъсир қилиши, мультимедия лойиҳаси инсон маълумотларини қайта ишлаш ёки когнитив юқлама каби назариялардан нимани ўрганиши мумкинлиги, нимага метакогнитивия ва биргаликдаги ўрганиш муҳим эканлиги орасидаги масалаларга назар ташлайди.

Тадқиқот ёндашувлари ва методологиялари. Таълим технологиялари лойиҳа фани сифатида олинити ва “Лойиҳага асосланган тадқиқот” каби маълум бир тадқиқот методологиясини тараққий этиши мумкин. Аммо, у шунингдек ўрганиш, ўқитиш ва ижтимоий ташкил қилишнинг фундаментал

масалаларига алоқадор экан, таълим технологияси замонавий ижтимоий фан ва ҳаёт фанлари методологиясини тўла ҳажмли қўллайди.

5.3. ЎҚИТИШ УСЛУБЛАРИ ВА ТЕХНИКАЛАРИ

Қўлидаги келтирилган ўқитиш услублари ва техникалари таълим жараёнида юқори самарадорликка эришишни кафолатлайди.

- Ўйин орқали ўрганиш
- Роль ўйини
- Актив ҳужум
- мавзувий ўқитиш
- умумлаштирилган ўқитиш
- ҳикоя сўзлаш
- ёрдамчи кўникмалар
- муҳокама усули
- талаб услуби
- муаммони ечиш (муаммони таълим)
- аъло даражада ўрганиш

1. ЎЙИН ОРҚАЛИ ЎРГАНИШ.

Таълимга оид ўйин турли шаклларга эга бўлиши мумкин. Ўқитувчиларнинг буидаги калит роли ўқувчиларнинг таъиний кўтилмаган ўйинини ўзгарттиришдан иборат, буида у ўзининг ўйин ҳислатларини сақтаган ҳолда таълимга оид ақмийт касб этади. Таълимга оид ўйинларнинг тўрт хили бор: манипулятив ўйин, жисмоний ўйин, театрға оид ва ўйинлар.

Манипулятив ўйинда, талабалар бошқотирма, санок халқаси ёки ўйин предметлари каби қурилмаларнинг

⁵⁰ D. K. Schneider. Instruction to Educational technology. 18-p.

майда бўлаклари билан ишлашлари мумкин. Харакатлар тегилшича тарзда ўзини сақлаган бўлади. Бунда манипулятив фолият ва бошқа турдаги фолиятлар, масалар театр элементларини ўйнаш орасида зарурий боғлиқлик муҳим эмас. Мисол учун, талабалар манипулятив ўйин харакатлари максалларига материал билан ишлаш оркали эришишлари мумкин. Талабаларга бир нечта ётоқ цилиндр ва уларни солиш учун кўти берилади. Цилиндрларни солиштириб ва уларни кўтига солишга харакат қилиш оркали, талабалар хажмларни солиштириш ва предметлари серияларга ажратишни ўрганишлари мумкин. Манипулятив ўйин харакатлари умуман олганда, таълим максалларини тор доирада ифодалайди.

Жисмоний ўйин – талабаларнинг катта мушак харакатларини, масалан югуриш, сакраш ёки велосипед миниш каби харакатларини жалб қилади. Бу харакатлар уларга ўз жисмоний кўникмаларини ошириш ёки уларни янги ҳолатларда қўллашга ўргатиши мумкин. Жисмоний ўйин театрда оид компонентга эга, ва ўқитувчилар ўйинни бирлаштириб жисмоний харакатларин янада жозибалор қилишлари ёки ўйинга ижтимоий таркиб беришлари мумкин.

Театр ўйини талабалардан рол бажаришни талаб қилиши ва олатда ўз ролларини норасмий театр ҳолатларида ўйнаётган бошқа талабаларга нисбатан боғлиқлик асл ҳаётий ҳолатларни ўзида акс эттириши мумкин. Хизмат соҳаси (ёки кўтирчоқ бурчаги) театр ўйинларини ўйнаш учун энг тайёр кузагув воситаси бўлиб хизмат қилади. Бу ерда талабалар оила аъзолари ролларини уй шароитлари акс этган ҳолатларда бажаришлари мумкин бўлади. Ўқитувчилар бошқа театрда оид рол ҳолатларини ўрнатилшлари мумкин, бундан максал – болаларни кўп ролларни бажара олишларига ўргатишдан иборат.

Ўйинлар харакатлари ўйинларнинг бошқача хилидир. Улар юкори даражада тузилган ва ўз ичига ривж қилиниши керак бўлган маълум бир қоидаларни

олади. Талабалар тўрт ва беш ёшли даражада ўзлари роль бажаришлари керак бўлган сажнада туришни энди энди ўргана бошлайдилар. Олдий ўйинлар ёки мусликий харакатлар ўйинлар элементларидан иборат бўлса, улар максалга мувофиқ бўлади. Талабалар ўйин ўйнаш стратегияларини ўрганишлари керак. Ўқитувчилар ўйинларга йўналтиришлари керак, ёки талабалар қоидаларга етарлича ривж қилиш ёки қоидага мувофиқ хулқни етарлича тушунмаслиқлари мумкин.

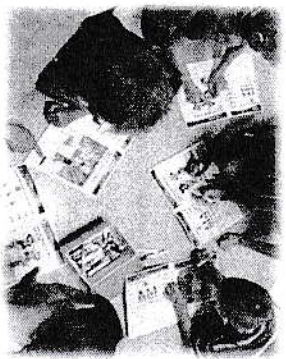
2. Роль бажариш.

- Бу “қўтилмаган импровизация ва эҳтиётқорона бошқариладиган муҳокама оркали кашф қилиш имконияти бўлиб, бунда олатий гуруҳдаги муаммоли ҳолатларда шахсларга жалб қилинган инсонлар хис туйғуларига ҳамдард бўлишга ёрдам берилади”.
- Демак, талабалар ўзларининг – фикрлаш, сезиш ва бошқалар каби ўзини туттиш, ва бунга бошқа жалб қилинган инсон билан мулоқот чоғидаги бошқа хис туйғуларини бошқалар ролини олиш оркали жазоланиш рисксиз харакат қилдилар.
- Талабалар бошқалар ролини қабул қилганда, ўзларининг олатий ролларидан фарқли ўларок, ўзларининг кундалик роллари ўрнига бошқа бир инсоннинг ролини оладилар. Шу тарика, талабалар камрок худбни бўлишга ўрганадилар. Натжижада, улар ўзларидати ва бошқалардати ички хиссиётларга кириб борадилар.
- Роль бажаришнинг ўқитишда қўлланиладиган максаллари қуйидагилар:
 - бошқалар хиссиётларига ҳамдардликни ривожлантириш
 - талабаларга қарор қабул қилишларида ёрдам берадиган қадриятларни аниқлаштиришга ёрдам бериш
 - талабаларга хулқ атвор нима сядабдан келиб чиқилишини тушунишларига ёрдам бериш
 - талабаларни хис ва туйғуларини ифода этишга ўргатиш
 - талабаларга муаммони ечиш хулқ атворига ўргатиш
 - талабаларда хулқ атвор оқибатини хисобга олишни ўргатиш

- ўқитувчида талабалар эҳтиёжларини топишда кўмаклашиш
- гуруҳ англаш қобилиятини ривожлантириш
- ижтимоий ҳуққ атворни ўрганиш
- болага ҳис қилиш-рол бажаришни ўргатиш

Мисол: Оилада, талабаларга

қуйдаги вазифалар берилиши мумкин: Сиз ўқангизни ҳар душанба кўни мактабдан уйга олиб келасиз ва бошқа бола сизни “Пақ Чик” деб атайдди. Сизнинг ўйлашингизча ўқангиз ўзи мустақил уйга бора оладиган катта бола, аммо, сизнинг отангиз ундай эмас дейди. Ота ва ўзингиз ўртангизда роль бажаринг.

- Роль бажаришга тайёрланиш.

Роль бажариш бу – минимал тайёртарлик талаб қилинадиган услубдир. Унинг самараси ўқитувчи кўрсатмаларидати кўникмалар функцияларидир, ва роль бажариш ўйинини танлашдан ташқари, бироз аввал бшунга ўхшаш ҳолатга тайёртарлик кўриш мумкин.

Қуйдаги тавсиялар ўқитувчида режа тузишда кўмак бериши мумкин:

- (1) Талаба диққатини қаратган ролга онд ҳолатни танланг, мисол учун, талабалар томонидан тақриф қилинган ахлоқий фикрлар ҳақидаги ҳикоялар. Агарда бу услуб қўлланилса, ўқитувчилар танлаган ахлоқий ҳикояси қуйдагича эканлигига ишонч ҳосил қилишлари керак:
 - танланган ҳикоя марказий характериға эға бўлган ҳақиқий тўқнашувни намойн қилади
 - ўз ичига ахлоқий масаладан ташқари, муҳокама учун мавзунини олади
 - талабалар ўртасида тегишли ечим борасида келишимовчилик келтириб чикаради.

- (2) Сунъий ахлоқий ҳикоя ёки роль ўйини талабалар ҳаётидаги ҳақиқатга умуман яқин эмаслигига ишонч ҳосил қилиш. Ўқитувчи ҳудди шундай деб ўйлаши мумкин, лекин бир ҳилдаги ҳолатлар бўйича роллар бажариш ярамайди. Ўқитувчи рол бажариш ўйинида исмларни ўзгартариши мумкин, агарда улар синфдаги талабалар билан параллел танланган бўлса.

- (3) Ўйинчи учун брифинг режимини белгилайди. Брифинг ўйинчиларини саволга тўтиш ва синфдан роль табияти, ёки ўқитувчи томонидан ўзгүксиз нуқт ҳақида сўрашни ўз ичига олиши мумкин.

- (4) Роль бажарувчилар тўла синфий контекстда бўлишларини аниқлаши, ёки кичик гуруҳлар ҳалигача ўзларининг ўйинчиларини танлаш ва брифинг учун жавобтар бўлишларини аниқлайди.

3. АҚЛНН ХУЖУМ

- Икки ёки ундан ортик иштирокчи, қулғили кўринишга қарамай, ўзларининг ўйлаган муаммоларига кўшлаб ечимлар тақриф қилишлари мумкин. Барча фикрлар баҳолангандан кейинггина, тегишли ечим олиниши мумкин. Осборн (1963, Бредлида жойлашган, 1985:201) фикрлар учун мия хужумида қўлланилиши мумкин бўлган тўққиз турдаги саволларни тавсифлаган.

Савол шаклларига мисоллар:

Янги қўлланилишлар	Бунн бошқача усулда қўлланиса бўладими? Ёз бирор бир бошқа нарсга билан ўхшашми? Қандай ўзгаришлар қилгиса бўладди?
Масалалар	Бирор бир нарсани қўшиб уни яқинласа бўладими? Уни кесиб қисқартириб ташласа бўладими? Унинг ўрнига бирор бир бошқа нарсани қўйса бўладими?

Ўзгаришлар	Агарда уни тартиби бўйича ўзгартирсак, яхшироқ бўлармиди? Агарда биз уни айлантирсак ёки бошқа тарафдан бошласак, яхшироқ бўладими?
Бўрттиришлар Кичиратиришлар	
Ўривдошчилик	
Кайталан тузиш	
Тексизлик	

Комбинациялар: Агарда ёндашувларни бирга қўлласак, яхшироқ бўладими?

4. Интеграциялаштирилган ўрганиш услублари.

Интеграциялаштирилган ўрганиш услублари инструкторнал дастурни ташкил қилишнинг бир йўли бўлиб, қўллаб қанларни ажратади ва режадаги кўникмалар бир бирга алоқадор бўлиб қолиши мумкин. Шартли фанлар ва кўникмалар ўқитилди ва функционал жихатдан айрим танланган мавзу, фаолит, лойиха ва мавзу контекстида қўлланилади.

Бу ўқитиш услуби ўқитиш мавзусини режанинг интеграциялаштирилган марказига айлантиради ва мақсади боланинг мактабдаги тажрибасини умумлаштиришдан иборат бўлади. Интеграциялаштирилган режа тури ўқитиш бирлигига якин. Бу услуб талаб қилиб услуби билан якин боғлиқ бўлиб, юкори даражада индидуиулашган, структура ўрганиш мухитини талаб қилади ва ўз йўналишида муаммоларни хал қилади. Ўқитувчи интеграциялаштирилган режа услубини қўллашга қарор қилса, бутун синф хастаи ўқитишнинг бу услуби қамрайдиан фалсафа билан режалаштирилиши керак.

• Интеграциялаштирилган ўқитиш услубининг мақсади:

- Талабаларга ўзига ишониш, мустикал муаммоларни ечишга ўргатиш
- Талабаларга бошқа фан ва кўникмалардан ажратишдан кўра мактабдаги ўрганишни тушунишлари ва эътибор қилишларига ёрдам бериш
- Ўрганиш жараёнини маълум бир фан ва кўникмаларга қарши таъкидлаш
- Ўрганишнинг ижтимоий аҳамиятини ошириш, талабаларни бошқалар билан ўрганиш харақатларида бирга ишлашга рағбатлантириш

• Ўқитувчининг роли

- Талабалар орасида сакнани тайёрлаш ва шундай мухит яратиш кераки, бунда талабалар ўрганиш фаолиятларига ўз қизқиш, эхтиёж ва қобилиятлари, шахсият ва мотивацияларидан қелиб чиқиб банд бўлишлар. Мухит эркин ва илик бўлиши керак.
- Талабалар қашфиётларини тузиш ва йўналтириш, бунда улар ташаббусларини қисмаслик керак.
- Талабаларнинг ўрганишлари, тузишлари, бошқаришлари, тажриба ўтказишлари, қашф қилишлари ва ечишлари учун тури асортиментдаги ўрганиш материалларини тақдим этиш.
- Талабалар орасида ўрганувчи ролинни бажариш.

• Талабалар роли:

- Ўрганиш жараёнига жалб қилиниш
- Ўзларининг ўрганишлари учун фаолит ва жавобгарлик қабул қилиш
- Биргаликда ишлаш, бошқалар билан ўрганиш фаолиятлари ва лойихаларида биргаликда ишлаш
- Бирор бир маълумот манбаси юзасидан бирор бир савол бериш, танлаш ва тушунтириш

- **Инструкторнал манбалардан фойдаланиш.** Хилма-хил асортиментдаги материаллар қўлланилади, улар:

- Конвенционал материаллар: китоблар, пленкалар, расмлар, харита ва хк.
- Бошқа материаллар: электр двигателлар, маркировкалаш ускунаси, компьютер, илимий қурилма, столларнинг иш қуриллари, тарихий артефактлар, қурилиши анжомлари, санъат намуналари, музкий инструментлар ва аудио-визуал материаллар.

- Болаларга куринч, кашф қилиш ва бошқаришга ёрдам берувчи турли хилдаги материаллар.⁵¹

5. Ҳикоя сўзлаб бериш.

Ҳикоя сўзлаб бериш фаолияти ўқув режасидати бирор бир соҳада кизкиши уйғотиши мумкин. Талабалар, ўқитувчилар ва меҳмонлар гуруҳга уларга баланд овозда ўқиш орқали бирор бир ҳолиса, ҳолат ва ҳикояни айтиб берадилар. Чунки, ҳикоя сўзлаш норасмий табиатта эга бўлиб, ҳикоячи ўз кўшимчасини қўшиши ва уни ўзига мослаштириб кейин атрофдагиларга айтиб бериши мумкин. Ҳикоя сўзлаб бериш адабиётдан завқ олиш, уни ҳурмат қилишни ўргатади ва тил, ҳамда ўриндош тажрибани бойитиб, талабаларда тинглаш кўникмалари ва ўқиш учун тушунчаларини ривожлантиради.

Ҳикоя сўзлашдаги босқичлар:

Талабалар ҳикоя қисмларини билишлари керак. Кўпгина талабалар қачон мактаб бошланишини билдилар, аммо улар терминологияни билмасликлари мумкин. Ўқитувчи талабаларнинг ушбу терминологияни ўрганиш ёки ўрганмасликларини ҳал қилади. Ҳикоя сўзлаб беришнинг тарихи бундай турдаги фаолиятларга кизикарли кириш бўлиб хизмат қилади.

Ҳикоячи қимилитидан қатъий назар, қулай муҳит муҳимдир. Агарда имкон бўлса, тоза ҳавода талабалар ерта ўтириб доира шаклини ҳосил қилиб ҳикоячини тинглашлари мумкин. Агарда ўқитувчи ҳикоячи бўлса, у қуйидагиларни эътиборга олиши керак:

- Ҳикоячининг овози талабаларга яхши эшитилиши керак.
- Барча талабалар ҳикоячини кўришлари, айниқса юзи ва қўлларини кўришлари керак.
- У баланд овозда гапириш ва овоздаги ифодали нутқ билан сўзлаши керак.

- Агарда ҳикоячи уни бўлишларини истамаса, талабаларни ўз саволларини/изоҳларини ҳикоя тугагунча саклаб туришлари ҳақида огоҳлантириши керак.

- Ҳикоячи бошлаш олдида барча талабага бўлирмайдиган бир хилда эътибор бериши керак.

- Агарда, талабаларга ҳикоячи ролини бажариш имконияти берилса, улар қуйидагича ҳаракат қилишлари керак:

- Ҳикоя қисмлари ва кетма-кетлиги ҳақида маълумот олишлари керак.
- Норасмий қисса ҳикоя/қизикарли латифаларни анада тушунарли ҳикоя сўзлаб бериш тажрибаси билан айтиб бериш
- Ўқитувчи флансдли доска ёки кўтирчоқлар каби воситалардан фойдаланиши ва ҳикоя сўзлашни бойитиши мумкин. Талабаларга ўзларининг шахсий ҳикояларини ёзиш ва уларни синфга айтиб бериш имконияти берилиши керак. Ўқитувчи ҳикояни бир неча марта ўқиб чиқиши, ва ҳикояни ёд олмаслиги керак. Ҳикоячи аудитория билан кўз контактини сақлаб туриши ва тингловчилар билан бевоқифа гапириши керак.

6. ЁРДАМ БЕРУВЧИ КўНИКМАЛАР

- Ёрдамчи талабаларга ўқиш кўникмалари ва мотивацияси билан уларни қўллаб қувватланишларини таъминлаши керак. У талабалар орасида мулоқот олиб бориш, уларнинг саволлариги жавоб бериши, уларга топширик билан ёрдам бериши ва уларнинг муваффақиятларини аниқлаши мумкин.

- Ўқиш кўникмалари деганда, ёрдамчи талабаларга ўрганиш, ўқиш ва вақтини бошқариш кўникмалари ҳақида тушунча бериши тушунилади. Бунда у талабалар учун маълум бир ўрганиш ҳолисаси учун жадвал тузади, улар учун индивидуал режалар тузади. Мотивация деганда, ёрдамчи талабаларнинг у билан мулоқотини осонлаштириши, уларга яқка ўқимаслиқни эслатиши, уларни бир бирига ёрдам бериши ва биргаликда

⁵¹ Манда: Жаромижес, Ж.Ж., ва Фостер, С.Д., 1993, Бошлангич мактабда ўқитиш ва ўрганиш, (5-нашр), Нью-Йорк, МакМиллан нашриёти

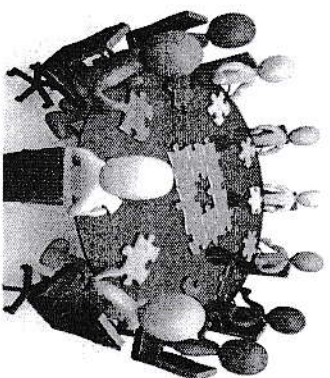
ишлашларини раёбатлантириши, ва ўрганиш материалларидан ташкари вебсайт орқали маълумот топишларига, эл-почта ва форумни муҳокама қилишларига имконият яратиб бериши, уларга ўрганиш ходисаси тугатилган кейин мукофот берилиши ҳақида огоҳлантириши керак.

- Мулоқот деталда, ёрдамчи айниқса муҳокама ёки синф форуми жараёнида талабаларни бир бирларининг саволларига жавоб беришларига раёбатлантириши керак.

- Савол бериш вақтида, ёрдамчи талабаларни тинглаши, уларнинг бирор бир изоҳини ортиқча деб ҳисобламаслиги керак. У талабалар саволларига етарлича вақт ичида жавоб бериши ва ўрганиш ходисаси тарқибини талабаларнинг ўз тажрибаларига мослаштириши лозим. Топпирик деталда, ёрдамчи талабаларга уларнинг топпириклари билан кўмаклашиши, доммо конструктив изоҳлар бериши керак, бундан мақсад талабаларда ўзига ишончини ҳосил қилиш. Ёрдамчи талабалар муваффақиятларини ёзиб бориш, уларнинг ўрганишларини кузатиш билан уларнинг маълум савижа муваффақиятта эришадиганликларини кўриши керак. Агар улар тетишли тартибда муваффақиятта эришмасалар, у талабаларга бунинг сабабини топиш учун мурожаат қилади. У индивидуал ўрганиш дастури ёки тажрибасини тўзиб чиқиши ва талабаларга ўз қобилиятларига кўра муваффақият қозонишларига кўмаклашиши керак. Ваниҳоят, ёрдамчи талабаларга яқиний топпирикка тайёртарлик кўриш билан ёрдам бериши керак.

8. МУҲОКАМА УСЛУБИ.

- Бу ўқитувчи, талаба ёки бошқарувчисиз олиб борилиши мумкин. Синф жамоаси нормалдан норасмийгача бўлиб, бунда ўқитувчи доминант ёки но доминант ролни бажаради. Бу бўлимда, айрим йўриқномалар биринчи навбатда муҳокама учун берилади. Маълум бир қарашлар бўлган синф муҳокамаси, панелли ёки мунозараси, кичик гуруҳлаги муҳокамаси учун берилган.

Агарда шу йўналишда ишлатилса, муҳокамалар зерикарли ва талабаларни фикрлашга ундамаслигини мумкин.

Агарда тетишлича қўлланилса, муҳокамалар талабаларда танқидий фикрлашни пайдо қилиб, ўрганиш жараёндарига кўпроқ жалб қилинишларини раёбатлантириши мумкин. Агарда нотўғри қўлланилса, муҳокамалар индивидуал талабада ўқитувчи йўналтирган тартибдаги саволларга жавоб беришларига олиб келиши, ёки ўқитувчи томонидан берилган фикрларни билдиришларига олиб келиши мумкин.

- Тавсирчан муҳокамаларни режалаштириш ва олиб бориш учун йўриқномалар:

- муҳокама максалларини ҳисобга олиш
- талабалар тажрибаси ва ривожланишини ҳисобга олиш
- масалаларни ўрганиш
- талабаларни муҳокама максалларига йўналтириш
- қўлловчи синф муҳитини яратиш
- зарур бўлса, янги ёки янада аниқ маълумотлар билан таъминлаш
- тетишли алоқалар, фактлар ва фикрларни кўриб чиқиш, ҳулосага ва рад этиш.
- Юмордан фойдаланиш.

Ўз-ўзини текшириш учун саволлар

1. "Технология", "Инновацион технология", "Педагогик технология" тушунчалари, уларнинг ўзаро фарқлари.

2. Таълим технологияси нима?, таълим технологиясининг хусусиятлари.
3. Ўқитиш услублари ва техникалари.
4. Ўйин орқали ўрганиш.
5. Ролли ўйин.
6. Ақлий ҳужум, мавзувий ўқитиш, умумлаштирилган ўқитиш.
7. Ҳиноя сўзлаш, ёрдамчи кўникмалар, муҳокама усули, талаб услуби, муаммони ечиш (муаммони таълим), аъло даражада ўрганиш.

-14051/2-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI O'LIY TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRSHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AHBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI O'LIY TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRSHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AHBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIAL

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги Қонуни. //Олий таълим меъёрий ҳужжатлари. — Т.: Шарқ, 2001. -ББ. 3-18
2. Ўзбекистон Республикасининг “Қадрлар тайёрлаш Миллий дастури”. //Олий таълим меъёрий ҳужжатлари. — Т. Шарқ, 2001. -ББ. 18-52.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. <https://lex.uz/>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони. <https://lex.uz/>
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-2909-сонли Қарори. <https://lex.uz/>
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодий соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-3151-сонли Қарори. <https://lex.uz/>
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июлдаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПК-3775-сонли Қарори. <https://lex.uz/>
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 майдаги ПК-3704 сонли қарори. <https://lex.uz/>
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 июлдаги “2020/2021 ўқув йилида Ўзбекистон Республикасининг олий таълим муассасаларида ўқишга қабул қилишнинг давлат буюртмаси параметрлари тўғрисида”ги ПК-4749-сонли қарори. <https://lex.uz/>
10. Ш.Мирзиев. Ўзбекистон президенти Шавкат Мирзиев Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисида сўзлаган нутқи.2016 йил, 15 декабрь.
11. И.Каримов. Юксак маънавият мутахассислар таракқиёт омилли. Т.: Ўзбекистон, 1995 й.
- 12.Перегудов Л., Сандов М. Менежмент и экономика высшего образования. — Т.: Молия, 2001. — 251 с.
13. Lea Charuis. Pedasou. Embedding Learning Technologies. Modul 1.
14. Educational Technology Use and Design for Improved Learning Opportunities, Mehdi Khosrow-Pour, USA, 2014.
15. Kiehl S. Taber. Modelling Learners and Learning in Science Education, 2014.
16. Charles Stangor. Introduction to Psychology. 2011.
17. D.K. Schneider. Introduction to Educational technology.

Д.НАФАСОВ, Ш.ЯКУБОВА, Х.САЛАВАТОВА

ИЖТИМОЙЙ ПЕДАГОГИКА

Дарслик

Тошкент – “Yangi chiroq prints” – 2023

Муҳаррир:	<i>Х.Тоҳиров</i>
Мусаххих:	<i>М.Юсупова</i>
Компьютерда сахифаловчи:	<i>Д.Усмонова</i>

Нашириёт лицензия № 2044, 25.08.2020 й.

Босишга рухсат этилди 19.07.2023 у.
Бичими 60x84 ¹/₁₆, “Times new roman” гарнитураси. Офсет
босма усулида босилди. Шартли босма тобоғи 19,25.
Адади 100 дونا. Буюртма № 1422260.

Yangi chiroq prints МЧЖда чоп
этилди.